

Teorie a metodologie

Evžen Neustupný

Český překlad kapitol 1, 2, 3, a 8.

Neustupný E. (ed.) 1998a: Space in Prehistoric
Bohemia.

Pha., Archeologický ústav

Tento text byl předložen jako habilitační práce v
Ústavu archeologie a muzeologie filosofické
fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Obsah:

1. [Předmluva](#)

[Struktury a události: teoretické základy prostorové archeologie](#)

2.1. [Pojem komunitního areálu.](#)

2.2. [Pojem jínosti.](#)

2.3. [Události v pravěkých krajinách.](#)

3. [Transformace komunitních areálů do sídelních areálů.](#)

3.1. [Odpadové areály.](#)

3.2. [Rozčlenění archeologických faktů.](#)

3.3. [Kumulace archeologických faktů.](#)

3.4. [Redukce archeologických faktů.](#)

3.5. [Potřebnost transformační teorie: příklad hustoty obyvatelstva.](#)

3.6. [Sídlení areály a jejich komponenty.](#)

4. [Hledání událostí a struktur v pravěkých krajinách.](#)

4.1. [Metodologie událostí.](#)

4.2. [Metodologie struktur.](#)

5. [Některé výsledky](#)

6. [Literatura](#)

1. Předmluva

Prostorová archeologie, tj. ten aspekt archeologie, který je založen na informaci vyplývající z rozložení archeologických pramenů v prostoru, byla od sedmdesátých let jedním z témat, která mne zvláště zaujala. Z tohoto zájmu vyplynuly jednak mé práce o teorii archeologického výzkumu, pravděpodobnostní prospekci apod. ([Neustupný 1973a](#), [1982b](#), [1984](#), [1987a](#)), jednak teorie sídelních areálů ([Neustupný 1986a](#), [1991a](#), 1994a). Mnohem později jsem tato témata rozšířil o zkoumání toho, co nazývám jiností ([Neustupný 1997a](#), 1998) a událostmi v prostoru ([Neustupný 1997a](#)). Po metodologické stránce jsem vycházel ze svého souhrnného pojetí archeologické metody jako celku ([Neustupný 1986b](#), [1993a](#)), které jsem později doplnil některými metodami specifickými pro prostorovou archeologii ([Neustupný 1995b](#), [1996a](#)). Po teoretické stránce jsem nejdříve navazoval na svou práci o počátcích patriarchátu ve střední Evropě ([Neustupný 1967](#)), která se svou metodou rozsáhle shodovala s názory amerických "nových" (procesuálních) archeologů, o jejichž pracech jsem se ovšem dozvěděl až dodatečně. Od 80. let jsem deklaroval svůj zájem o symbolické systémy, jejichž význam záslužně uvedla tzv. postprocesuální archeologie, ale až po r. 1989 jsem mohl plně zahájit revizi a přestavbu svých vlastních názorů v oblasti teorie. Tato revize není doposud dokončena (srov. [Neustupný 1995c](#)), ale mnoho nových myšlenek uvádím v následujícím textu.

V celém tomto myšlenkovém vývoji jsem nacházel oporu v souběžném pohybu názorů některých zahraničních archeologů, zejména L.Binforda (např. [Binford a Binford 1966](#), [Binford 1977](#), [1982](#), [1983](#)) a částečně i I. Hoddera (např. Hodder 1982, [1990](#), [1991](#), [1993](#)). Za mnoho vděčím také svým českým kolegům, jejichž jména jsou obsažena v soupise literatury.

Tato práce vychází současně v angličtině ve sborníku Space in prehistoric Bohemia, jehož podstatnou část tvoří. Tento sborník, který jsem redigoval, obsahuje však navíc práce dalších autorů (M.Kuny, D.Dreslerové a N.Venclové). Pro účely tohoto spisu jsem text svých částí přeložil do češtiny a mírně upravil. Lituji, že vzhledem k předpisům nemohu zahrnout alespoň kapitolu; o Loděnickém potoce, jejíž spoluautorkou je N.Venclová, a která je praktickou aplikací teorie vyložené v tomto spise, bude v silněji upravené české verzi prezentována zvlášť. Předchozí, méně komplexní verze této kapitoly už česky vyšla ([Neustupný a Venclová 1996](#)).

Už při sepisování anglického textu jsem použil pasáže z některých svých dřívějších prací a to zejména takových, které byly publikovány česky jen s krátkým cizojazyčným souhrnem (např. [Neustupný 1977a](#)). Protože jsem takové pasáže dále upravoval, nebylo možné je pro účely tohoto spisu převzít v jejich původní formě; přeložil jsem je proto z angličtiny jako ostatní text.

Materiálovou základnu předkládaných názorů tvoří nálezy z Čech. To se také odráží ve frekvenci citací.

V Praze dne 15.ledna 1998

[\[obsah\]](#)

Struktury a události: teoretické základy prostorové archeologie

Na rozdíl od některých empiricky orientovaných kolegů pevně věřím, že smysluplný výzkumný projekt musí zohledňovat teoretické úvahy od svého samotného začátku ([Neustupný 1971](#)). Bez ohledu na skutečnost, že empirické podmínky archeologického výzkumu, tj. nálezy, jsou jedinou daností, která v archeologii poskytuje novou informaci o minulosti, přece nepředstavují výhradní zdroj archeologického poznání: teorie je vždy spolupřítomna. Teorie generuje otázky, které si pokládáme, dodává teoretické modely a vede výzkumnou strategii. Rovněž do sebe absorbuje výsledky výzkumu. Archeologie je proto nepřetržitou a nekončící hrou mezi empirickými fakty a teorií.

Panuje všeobecný souhlas na tom, že kvantita a kvalita nálezů je nezbytnou podmínkou úspěchu archeologické práce. Dodal bych, že od samých počátků každého archeologického projektu je zapotřebí i vysoce vyvinuté teorie. Teorii ovšem nelze induktivně vyvodit z nálezů, jak se to archeologové domnívali ještě v první polovině 20. století.

Tato práce pojednává o prostorovém chování pravěkých lidí tak jak se projevuje rozmístěním archeologických nálezů v prostoru. Této oblasti výzkumu se ještě nedostalo koherentní teorie; musím říci, že řešení, které zde podávám, je jen určitým příspěvkem k budování takové teorie.

ARCHEOLOGIE PROSTORU

Několik málo kapitol, které následují, popisuje teoretické základy prostorové archeologie. Archeologie prostoru je poddisciplinou archeologie; její existence vychází z faktu, že informace, kterou mají archeologové k dispozici na základě přímého pozorování, je omezena na dva druhy: informace o formě a informace o prostoru ([Spaulding 1960](#)). Tradiční (typologická) archeologie se věnovala hlavně studiu založenému na pozorování formálních vlastností archeologických pramenů. Pokud se bral do úvahy prostor, byl to obvykle jen prostor předpokládaných migrací nebo difuze.

Archeologii prostoru nechápu jako samostatné (dokonce ani jako částečně samostatné) odvětví archeologie. Její problémy je vždy nutno uvažovat společně s

problémy založenými na studiu formy. Přesto je zde ale skupina teoretických a metodologických témat, která jsou společná všem přístupům k prostorové informaci o archeologických pramenech, a tato témata vytvářejí prostorovou archeologii v pojetí této práce.

Teoretickou základnu toho, co lze považovat za archeologii prostoru, vytváří pojem sídelního (komunitního) areálu, pojem jinosti a pojem události v krajině. Diskutoval jsem tato témata poměrně detailně v řadě předchozích prací ([Neustupný 1986a](#), 1994a, [1997a](#), [1998](#)). Není ovšem pochyb, že k prostorům minulosti se lze přiblížit také jinými cestami.

Teorie komunitních (sídelních) areálů byla vyvinuta a použita hlavně skupinou českých archeologů od konce 70. let ([Neustupný 1986a](#); bibliografie viz [Neustupný 1994a](#)). Z historického hlediska to byla první součást mých názorů na prostorovou archeologii. Její podstatu stručně vyložím v první části této kapitoly.

Místní komunita (komunitní svět) však nebyla jedinou sociální institucí, v níž participovali pravěcí lidé. Existovaly přece vždy i jiné komunity, s nimiž lidé byli spojeni tím, co jsem nazval vztahem jinosti (zejména [Neustupný 1998](#)). Teorie jinosti musí být tudíž využita při studiu prostorových vztahů, a druhá část této kapitoly představuje právě pokus v tomto směru.

Jak místní komunity, tak i sféra jinosti jsou příkladem společenských pravidelností neboli struktur. Ale hledání struktur je jen jedním aspektem archeologického chápání minulosti (srov. [Neustupný 1997a](#)). Druhý aspekt, neméně významný, reprezentují individuální události. Teorie minulých událostí ještě nebyla současnou archeologií dostatečně rozvinuta; třetí část této kapitoly obsahuje víceméně poznámky na toto téma.

[\[obsah\]](#)

2.1. Pojem komunitního areálu

Pravěké komunity byly skupiny rodin a (nebo) domácností, které žily pohromadě v omezeném prostoru, který označujeme jako komunitní areál. "Žít pohromadě" zde evidentně znamená mnohem více než přebývat v prostorové agregaci. Komplikovaná síť sociálních vztahů, mezi nimi vlastnictví půdy, vytvořilo pozoruhodnou stabilitu komunitních areálů tak jak jsou dokumentovány v archeologických pramenech. V limitním případě se některé komunity mohly skládat z jednotlivé rodiny nebo jednotlivé domácnosti.

Existenci komunit v pravěku prokazují zbytky vesnic opakovaně stavěných na tomtéž místě nebo na místech vzájemně blízkých ([Neustupný 1991a](#)). Také strukturu pravěkých pohřebišť lze smysluplně vysvětlit pouze existencí komunit, které sestávaly z několika (obvykle z několika málo) rodin ([Neustupný 1983a,b](#)). To nevylučuje výskyt komunit, které tvořila jedna domácnost nebo smíšený případ, kdy

omezené množství vesnic bylo doplněno izolovanými domácnostmi (v archeologii se zde někdy mluví o dvorcích, je ale otázkou, zda tento termín nemáme rezervovat pro vyvinutější sídelní formy).

Teorie komunitních areálů může být bezprostředně aplikována na období zemědělského pravěku takových zemí jako jsou Čechy. Její aplikace na dřívější období (paleolit a mezolit), stejně tak jako na období pozdější (hlavně středověk), a na území mimo střední Evropu vyžaduje zvláštního posouzení.

Je zapotřebí upozornit na skutečnost, že existují dva podobné pojmy, které nejsou vzájemně zaměnitelné: komunitní areály a sídelní areály. Zatímco sídelní areály se vztahují k mrtvé (archeologické) kultuře, která už prošla mnoha transformacemi, komunitní areály lze smysluplně spojit s minulou živou kulturou ([Neustupný 1991a](#)); jsou ovšem archeologům přístupny pouze studiem sídelních areálů a jejich komponent, přesněji interpretací struktur obsažených v sídelních areálech.

Teorie komunitních areálů nebyla vyvinuta kumulací empirických faktů, nýbrž byla logicky vyvozena z teoretického modelu žijoucí pravěké skutečnosti. Předpokládá existenci nějakých komunit, které byly subjektem vlastnictví půdy a dalších sociálních vztahů. To je důvod, proč teorie komunitních areálů vyžaduje podstatné modifikace např. s přechodem k dědičnému individuálnímu vlastnictví, který v mnoha částech střední Evropy proběhl v 8. století po Kr.

Když jsem vytvářel tuto teorii, bral jsem především do úvahy potřeby pravěkých lidí (ovšem nikoliv jen potřeby praktické); předpokládal jsem, že tyto potřeby vytvořily areály aktivit, které nebyly nezbytně výlučné a prostorově souvislé. Strukturovaná množina všech areálů aktivit užívaných toutéž komunitou (jejich strukturované sjednocení) vytvořila pak komunitní (sídelní) areál. Obdobně vzájemné vztahy všech komunitních areálů v nějaké oblasti (tj. "jiné" komunity v okruhu jinosti) představují další strukturu v krajině.

Tyto úvahy vytvářejí různé areály aktivit, které zase generují jednotlivé komponenty (sídelních areálů) v oblasti archeologických pramenů (k pojmu komponenty srov. [Neustupný 1987a](#)). Komponenty jsou analytické jednotky pramenů s jejichž pomocí lze popsat komunitní areály; výběr komponent určuje, jak velká část původní variability komunitních areálů bude extrahována a vysvětlena v termínech pravěkého sociálního a kulturního života.

Tradiční archeologie většinou uvažovala dvě komponenty: sídliště a pohřebiště (obytnou a pohřební komponentu v mé terminologii), ale taková dichotomie vytváří nemožně zjednodušený předpoklad o minulosti. Musely být i jiné komponenty, při nejmenším pole a pastviště, které obě nezanechávají ve střední Evropě rozpoznatelné stopy a v důsledku toho se na ně většinou nebere zřetel.

Některé areály aktivit tudíž nemusí zanechat žádné archeologicky odhalitelné stopy, nebo jsou jejich doklady obtížně identifikovatelné. Takové areály aktivit by se přesto měly brát do úvahy. Protože se lze domnívat, že pravěcí lidé využívali nějakým způsobem velké části své krajiny, jednotlivé komunitní areály musely v mnoha případech pokrývat krajinu téměř souvisle.

To je nejhlubší rozdíl mezi teorií komunitních areálů a empirickým pohledem na prostorovou organizaci nálezů. Empirická teorie pracuje v termínech nalezišť a případně mimonalezištních míst vyznačených konkrétními archeologickými nálezy. Archeologickou krajinu pak reprezentují na archeologických mapách buď body nebo malé nesouvislé plochy.

Teorie komunitních areálů naopak krajinu uvažuje jako souvisle засídlené území, v němž téměř každé místo plnilo v pravěku specifickou roli (účel, nikoliv nezbytně praktickou funkci). V takové situaci archeologická mapa přestává popisovat krajinu v termínech jednotlivých bodů reprezentujících "naleziště". Krajina se stává bohatě strukturovaným prostorem, jehož větší část zaujímají sídelní areály ([Kuna 1991](#)). Mapa sídelních areálů vyjadřuje míru, v jaké si pravěcí lidé přisvojili krajinu.

Tento postup sám o sobě vyvolává zájem o areály aktivit (a případně o celé komunitní areály), pro něž v současné době nemáme žádné empirické doklady, ale jejichž existenci v minulosti musíme předpokládat na teoretickém základě: pole, pastviště, zdroje palivového dříví, areály specializované výroby apod. Takový přístup se už ukázal být produktivní.

Tradiční pojem naleziště a tzv. mimonalezištních nálezů ("off-site") je více či méně kvalitativní, což typicky dokumentují mapy sestavené z bodů. V protikladu k tomu pojem sídelního areálu vede ke kvantitativním úvahám. Spočívá to nejen ve zjišťování velikosti celých sídelních areálů, ale rovněž velikosti jednotlivých areálů aktivit a v jejich srovnávání s demografickými parametry populací, které obývaly jednotlivé komunitní areály (srov. [Neustupný 1981a](#), [1982a](#), [1983a,b](#), [Holodňák 1987](#) a [Waldhauser 1981](#)). To všechno naznačuje významnost a důležitost hranic jednotlivých komunitních areálů.

Je potřebné se osvobodit od statického pohledu na komunitní areály. Jejich území bylo v neustálém pohybu a je obtížné si představit, jak bychom mohli uchopit archeologickými prostředky něco takového jako je okamžitý pohled na areál. Tento problém souvisí s chápáním hranic nalezišť. To byl problém v tradiční archeologii neznámý: nikoho nezajímaly okrajové plochy "nalezišť", kde už bylo málo nálezů. Při terénním výzkumu takových ploch archeolog riskoval, že nenajde nic, zatímco střed naleziště sliboval bohaté nálezy. Proto se na všechny strany kopaly dlouhé úzké sondy, aby se neminul střed. Když jsem zformuloval otázku hranic naleziště a jejich objektivního vymezení na základě teorie pravděpodobnosti ([Neustupný 1973a](#)), jen málo kolegů to zaujalo.

Pozdější aplikace mé metody na výsledky destruktivních výzkumů ukázaly, že pravěké komponenty neměly ostré hranice. Ačkoliv obytná komponenta má obvykle kompaktní jádro, téměř vždy se vyskytují malé skupiny nálezů (někdy jednotlivé objekty), které se nepravidelně rozkládají až do vzdálenosti několika set metrů ([Kuna a Turková 1987](#)).

Velmi podobný jev lze pozorovat v případě pohřebních komponent. Pravěká pohřebiště, pokud jsou prozkoumána celá, sestávají z jádra (v eneolitu a v době bronzové se skládají z několika hrobových skupin) obklopených pásem malých skupin a jednotlivých hrobů. Teoreticky jsem zdůvodňoval, že tyto malé hrobové skupiny odrážejí počínající rodiny, které byly neúspěšné ve své reprodukci, tj.

vymřely dříve než stačily vytvořit hrobové skupiny obvyklé velikosti nebo celá pohřebiště ([Neustupný 1983a,b](#)).

Podobné vysvětlení je možno přijmout i pro obytné komponenty, které se mohou skládat z jednorodinných domácností ([Dreslerová-Turková 1989](#), [Kuna a Turková 1987](#), [Dreslerová 1995](#), [Holodňák a Waldhauser 1984](#)). Tyto domácnosti, z nichž každá sestávala z domu a několika zásobních jam, se zdají odpovídat jednotlivým rodinám.

Zdá se ovšem, že periodičita obytných a pohřebních komponent se liší. Doklady jsou doposud velmi nedostatečné, ale trvání jednotlivých hrobových skupin se možná pohybovalo kolem jednoho staletí, zatímco pohřebiště se někdy používala po několik staletí (méně než jedno tisíciletí). Průměrné trvání jedné domácnosti ve vesnici se však může řádově pohybovat jen v několika desetiletích, možná méně než dvě desetiletí.

Používám této příležitosti, abych poznamenal, že průměrné trvání jedné hrobové skupiny (jedno století nebo o něco více) se zdá být delší než teoretická kontinuita jedné biologické rodiny v otcovské linii v podmínkách pravěké úmrtnosti. Nemůžeme proto očekávat, že pravidlem byla jediná nepřetržená řada otců téže rodiny. Jestliže je správná má interpretace hrobových skupin jako výrazů jednotlivých rodin ([Neustupný 1983a,b](#)), je třeba předpokládat komplikovaná pravidla, která určovala právo pohřbívat v hrobových skupinách. Taková pravidla nemusela změnit velikost domácnosti, týkala se pouze dědictví v otcovské linii.

Praktická dimenze sídlištních areálů

Každý komunitní areál má určitou (praktickou) funkci, která odpovídá praktickým potřebám komunity, která v něm sídlí. Slovem "praktický" označuji aktivity, které lidé směřují k materiálním předmětům okolního světa bez ohledu na to, zda jeho charakter je čistě přírodní nebo artefaktový. Důležitou kategorií praktické aktivity je vytváření a následné užívání artefaktů, ať už jako nástrojů v ekonomickém životě nebo jako nosičů společenského významu a symbolického smyslu nebo pro jiné účely. Jakákoliv lidská aktivita, která se neomezuje vnitřní reflexí, má svůj praktický aspekt, neboť lidé se nemohou vyhnout tomu, aby žili ve vnějším světě. To je natolik zřejmé, že mnoho teoretiků tuto nutnost zaměnilo za faktor, který určuje lidskou společnost. V této souvislosti chci zdůraznit, že přírodní dimenze komunitních areálů se stává scénou, na níž lidské rozměry komunit hrají své role, nic více. Areály komunit nemohou existovat mimo to, co je jim dáno přírodou, ale představují mnohem více než součet environmentálních faktorů.

V období procesuální archeologie se usilovně hledaly environmentální faktory, které určovaly nebo omezovaly rozhodování o lidských osidlovacích procesech (např. [Rulík 1983](#) s bibliografií). Současné studie, které používají metody GIS ukazují, že výběr životního prostoru byl v pravěku ovlivněn zejména následujícími praktickými úvahami: blízkostí zdroje vody, nepřiliš skloněným terénem pro pole a přijatelnými vegetačními podmínkami vyznačenými rostlinnými indikátory (tyto podmínky byly ovlivněny zvláště nadmořskou výškou a charakterem půd). Zdá se, že cokoliv jiného mělo v pravěké střední Evropě vedlejší význam. Zkušenost z oblastí tak vzdálených jako je povodí Mississippi ukazuje, že to tak mohlo být v pravěku všeobecně. To má

ovšem bezprostřední důsledek pro predikci archeologických nalezišť ([Stallings](#), v tisku). Následující kapitoly by měly demonstrovat tyto teze na základě terénních pozorování v Čechách.

Zatímco interakce mezi člověkem a přírodou se chápala jako dopad přírody na člověka, výzkum posledních desetiletí ukazuje, že opačný proces byl mnohem významnější: pylové diagramy dosvědčují mnohem aktivnější přístup pravěkých lidí k přírodě, spíše transformaci povrchu Země než pasivní přístup charakterizovaný adaptací k přírodnímu prostředí ([Neustupný 1985](#)). Tímto názorem se úplně převrací způsob přemýšlení o vztahu člověka k přírodě: je to aktivní vliv člověka na přírodu, který se zdá být mnohem důležitější než pouhá adaptace člověka k přírodě. Teorie komunitních areálů by ovšem měla jít ještě dále: jejím předmětem by neměl být vzájemný vztah lidského a přírodního elementu, nýbrž tvoření specificky lidského světa, v němž člověk je tvůrcem něčeho, co překračuje meze přírody.

Praktická aktivita komunity v mezích komunitního areálu musela často přesáhnout samoregulační schopnosti přírodních zdrojů a v důsledku toho musela vést k destrukci určitých zdrojů v areálu ([Neustupný and Venclová 1996](#), cf. [Dreslerová 1995](#) s opačným názorem), která mohla vést k jeho opuštění. Jako nejčastější faktor se někdy uvádí degradace půd vyčerpaných opakovaným obděláváním. K takovému vyčerpání snad mohlo opravdu docházet v malých areálech a to zejména v podmínkách žárového zemědělství, ale přinejmenším od počátku eneolitu to mohlo stěží hrát větší úlohu ([Peške 1987](#)). Jestliže komunita musela opustit svůj areál, bylo to asi spíše z jiných důvodů, např. kvůli vyčerpání palivového dříví, nedostatečným pastvím, nedostatku zimní píce pro dobytek, nebo možná kvůli duchům. Závislost přírody na pravěkých lidech lze demonstrovat na vztahu lesů a pravěkého zemědělství ([Neustupný 1985](#)) a na půdní erozi ([Neustupný 1987b](#), [Smrž 1994](#), Beneš 1994).

Dokud se rozsah pravěkého osídlení určoval v termínech nalezišť a mimonalezištních nálezů založených na keramice a/nebo podzemních objektech (bez ohledu na to, zda byly vymezeny povrchovými sběry nebo destruktivními výzkumy), zdálo se, že archeologové musí počítat s rozsáhlými "prázdnými komponentami", z nichž každá odráží jednu nebo několik zvláštních aktivit ([Neustupný 1987a](#)). Výzkum N. Venclové v povodí potoka Loděnice ([Neustupný a Venclová 1996](#)) však přinesl bohatý materiál, který úplně změnil pohled na tuto otázku: po zohlednění ekofaktů s absolutními četnostmi jako je železná struska a sapropelit se stalo zřejmým, že většina ploch v rámci komunitních areálů byla využívána v jednom nebo druhém období, neboť prázdných míst bylo málo. To ovšem znamená, že tatáž místa sloužila v téže sídelní fázi různým účelům. Areál polí nemohl například tvořit permanentní komponentu a musel být často situován na místech, kde buď předtím nebo potom se vyrábělo železo nebo zpracovával sapropelit.

V případě Loděnického potoka jsme ve šťastné situaci, že máme k dispozici fakty s absolutními četnostmi. Tam, kde je převážně nebo výlučně k dispozici keramika, mizí možnost přesvědčivě dokumentovat takovou variabilitu.

Současně s tím se stává zřejmým, že velké plochy komunitních areálů musely být odlesněny s tím, že menší množství stromů asi přežilo v izolovaných skupinách. Všeobecně se přijímá, že území obytných komponent bylo odlesněno, a totéž muselo

platit o některých výrobních areálech. Případ míst, kde se vyráběly sapropelitové náramky se zdá být jasný, protože část této výroby probíhala ve vesnicích, a korelace mezi železnou struskou a keramikou ukazuje stejným směrem.

Sociální dimenze komunitních areálů

Struktura každého komunitního areálu má význam, který lze formulovat v termínech společenských institucí komunity, která jej osídlila, tj. v termínech vzájemných vztahů jedinců a jejich skupin. Protože společenské instituce zasahují mimo komunitní areály do světa jinosti (srov. část 2 této kapitoly), mnoho z toho, co následuje, lze aplikovat na pravěkou společnost všeobecně.

Je třeba poznamenat, že mnoho společenských institucí pouze odráží různé vztahové sítě, které hluboce a hustě pronikají lidské společnosti a nemají nutně formu organizací s pevným členstvím založených na více nebo méně striktních pravidlech. Archeologové a antropologové často hledají organizace s artikulovanými pravidly proto, že vyhovují jejich chápání mnohem pozdějších organizací založených na zákonech (srov. [Neustupný 1995a](#)). Takové organizace jsou ovšem vzácné i v moderních společnostech.

Hlavní dvě skupiny společenských vztahů, které působily uvnitř komunit, jsou ekonomie a příbuzenství. Uvnitř komunit nebylo válečnictví (ačkoliv tam mohlo být násilí) a zdá se, že některé ideologické systémy působily převážně ve světě jinosti, tj. mimo komunity.

Mnoho společenských vědců dosud zastává názor, že ekonomie (zejména pravěká) byla bojem s přírodou o přežití, v nejlepším případě produkcí životních potřebností. Poslední desetiletí však přesvědčily mnoho archeologů o tom, že pravěký život byl víceméně snadný, ačkoliv ne vždy komfortní, neboť lidé získávali svou obživu bez velkého úsilí; žili v tzv. společnosti hojnosti (affluent society) antropologické literatury ([Sahlins 1974](#)). Tyto myšlenky zjevně nepodporují materialistické vysvětlení téměř všech aspektů lidské kultury.

Chápání historie jako neustálého boje proti něčemu, někomu za něco atd. představuje revoluční pohled na minulost. Nezbytně vede ke Karlu Marxovi a jeho třídnímu boji. Určitou míru bojování v procesu lidských dějin nelze popřít: čas od času a na určitých místech mělo nepochybně své místo. Ten aspekt revolucionistických společenských teorií, o kterém bych chtěl pochybovat, je otázka, jak typické bylo toto bojování a jak bylo nutné. Zatímco Marx věřil, že historie byla dějinami třídních bojů ([Marx a Engels 1955](#) [1848], 34; srov. Engelsovu poznámku z r.1888 na téže stránce), chtěl by vyzvednout myšlenku, že historie je příběhem lidského tvoření, tj. vytvářením (tvořením) artefaktového světa samotnými lidmi. Moje stanovisko je zřejmě odpovědí na poněkud jinou otázku: podle mého názoru je historie o tvoření, nikoliv o bojování o moc. Lidé bojují s jinými lidmi proto, aby generovali lidskou společnost, neboť společnost potřebují, aby mohli tvořit.

Jestliže ekonomie není zápasem o náš chléb vezdejší, co pak vlastně je? Budeme potřebovat alespoň nějakou aproximaci k pojmu ekonomie, něco, co je obtížné získat v atmosféře evropské kultury, kde tvoření je prací Boha a lidská práce je trest za prvotní hřích.

Lidské výrobky, o něž se zajímá ekonomie, spadají do dvou kategorií: užitečnosti a zboží. Užitečnosti jsou artefakty vyráběné pro použití konkrétní osobou, jejíž potřeby a tvář jsou obvykle výrobcí známy. Osoby, pro něž jsou užitečnosti vyráběny, jsou často členové vlastní rodiny a většinou členové vlastní komunity. Užitečnosti se tudíž vyrábějí v souladu s potřebami, které jsou známy předem. Nejsou vyráběny pro trh: výrobce zná poptávku a nevyrábí více, než kolik je zapotřebí. Produkty jsou jednoduše rozdělovány, nejsou prodávány. Užitečnosti představují kategorii, kterou moderní ekonomie nediskutuje, protože nehrají žádnou větší roli na současných trzích.

Zboží, na rozdíl od užitečností, se vyrábí pro neznámé osoby, pro "abstraktní" lidi, kteří nemají žádnou tvář a v důsledku toho žádné zvláštní potřeby. Vytvářejí proto abstraktní společnost ve světě jinosti (srov. část 2 této kapitoly).

Rozdělení užitečností vede k nesymetrickému vztahu asistence (podpory), nikoliv ke skutečné reciprocitě. Asistence v produkci a distribuci užitečností, založená na specializaci, je vztahem, který komunity generuje; současně s tím je základním socializačním vztahem uvnitř komunity. Asistence se v komunitě nedotýká všech druhů produktů, ale určitá asistence zde vždy musí být, aby udržovala komunitu pohromadě; jinak by komunita byla zbytečná. Potrava, přístřeší a základní služby tvoří typický okruh toho, co se rozděluje na základě asistence.

Asistence je základním vztahem i v moderních rodinách, domácnostech a dokonce i v malých komunitách tvořených sousedy. Manžel a manželka, rodiče a děti, blízcí sousedé neočekávají reciprocitu; ideálně se předpokládá, že pro zbytek rodiny udělají to, co mohou. Tato zásada nefungovala vždy hladce, zejména nikoliv v eneolitu a době bronzové ([Neustupný 1967](#)), ale nikdy se z ní nevyvinula reciproční směna práce nebo zboží uvnitř rodin nebo domácností.

Rozsah asistence nemusí být vždy stejný ani v případě společenství, která jsou si jinak podobná. Předpokládám například, že velikost průměrné komunity a její variabilita závisí hlavně na rozsahu obvyklé asistence. Velké komunity demonstrují vysoký stupeň asistence (komplikovaná síť pro distribuci užitečností), zatímco malé komunity indikují nízký stupeň výměny užitečností.

Existence komunit se často vysvětluje principem pomoci. Zatímco asistence je trvalý, nikdy nekončící vztah, pomoc se víceméně omezuje na případy nouze (pomoc přichází, jestliže nějaká osoba nestačí něčeho dosáhnout sama). Pochybuji, že pomoc v tomto slova smyslu, která rovněž působí přes hranice komunity, je schopna plně vysvětlit fakt, že lidé žijí ve skupinách a nikoliv individuálně. Vztah asistence založený na produkci a distribuci užitečností může podle mého názoru poskytnout klíč k tomuto tématu. Pojem pomoci implikuje pomoc v případě nouze, zatímco řada užitečností nemusí být potřebná, a určitě už nikoliv z důvodu přežití. Užitečnosti jsou prostě jakékoliv artefakty, včetně těch, které se mohou zdát některým archeologům iracionální.

Areály komunit především reprezentují prostor, v jehož rámci působil vztah asistence mezi individui, rodinami a domácnostmi. Taková asistence pravděpodobně pokrývala všechny aspekty života, nejen ekonomiku, a v některých svých aspektech nezbytně přesahovala meze komunitních areálů. Studium komunitních areálů a možných

vyšších celků se může stát prostředkem, s jehož pomocí lze identifikovat překračování komunitních hranic do světa jinosti. Vnitřní diferenciaci komunit na úrovni individuů a různých seskupení se musela rovněž odehrávat uvnitř komunitních areálů. Komunitní areály a areály aktivit se z tohoto hlediska často nestudovaly.

Jak už jsem se zmínil, vlastnictví půdy komunitami bylo faktorem, který stabilizoval komunitní areály. Opačně platí, že stabilita komunitních areálů je základním atributem, s jehož pomocí lze studovat pravěké vlastnictví půdy. Nejpřirozenější rámec pro studium vlastnictví představují právě komunitní areály a nikoliv etnografické kategorie kmene nebo rodu.

Organizace pravěkých společností patří mezi početné druhy významu archeologických entit, které mohou být studovány prostřednictvím sídelních areálů. Velké změny organizačních principů by se měly odrazit ve struktuře sídelních areálů a/nebo ve vztazích sousedních areálů.

Druhým sociálním vztahem velkého významu uvnitř komunit bylo příbuzenství. Můžeme se domnívat, že jednotlivé komunity byly v podstatě exogamní bez ohledu na pravidla uzavírání manželství, neboť lidé téže generace žijící v téže vesnici byli pravděpodobně vzájemně pokrevně příbuzní, zatímco vně vlastní komunity byla široká sféra méně příbuzných partnerů. Komunitní svět v důsledku toho neposkytoval manželské partnery, na rozdíl od mnoha částí světa jinosti.

Pokrevní vztahy, které často studuje etnografie a které se pak přenášejí do archeologie jako modely, bylo dříve obtížné rozpoznat na základě archeologických pramenů, ale současná molekulární biologie otevírá nové perspektivy pro rozpoznání příbuzenství na základě archeologických nálezů lidských koster nebo jiných částí lidských těl (viz [Černý, Siegllová a Brdička 1997](#)). Evidentně ještě není možné rutinně studovat genetické kódy a tudíž příbuzenské vztahy na základě molekulárních informací, ale není zde principiální důvod, proč by tomu tak nemohlo být.

Symbolická dimenze komunitních areálů

Struktura každého sídlištního areálu může mít nějaký smysl formulovatelný v termínech ideologických textů té komunity, která osídlila dané území. Tento význam je souborem idejí, které se vztahují ke všem možným sférám lidské aktivity (k tomuto významu termínu "text" a "smysl" srov. [Neustupný 1995b](#)).

Lze se domnívat, že umístění obytného areálu uvnitř celkového komunitního areálu mělo určitou praktickou funkci (která se např. odrazila ve výběru suchého plochého místa v blízkosti dostačujícího zdroje vody), určitý společenský význam (např. vytvoření společenských vazeb umožňujících působení vztahu asistence mezi členy komunity), a také určitý symbolický smysl, např. soubor sociálně uznaných idejí, které doprovázejí výběr určitého zvláštního místa mezi řadou možných míst, které jsou víceméně ekvivalentní z hlediska jejich praktické funkce a společenského významu.

Většina dosavadních archeologických studií výslovně nebo mlčky předpokládala, že výběr místa pro založení vesnice podobně jako její vnitřní struktura byly prvotně určeny její praktickou funkcí, tj. víceméně praktickými úvahami. Avšak často existuje

více než jedno možné řešení mnoha "praktických" problémů, a je obtížné (někdy i nemožné) najít "racionální" důvody pro ten výběr, který provedli pravěcí lidé (srov. případ pravěké keramiky, zemnicových obydlí apod. - [Neustupný 1991b](#), [1995b](#)). Lidé ovšem byli vždy schopni najít takové důvody ve své ideologii: věděli, jak přiřadit smysl svému chování.

Kdyby při výběru umístění osady v homogenním prostředí převážily "praktické" úvahy, rozptýl obytných komponent v krajině by byl mnohem menší (protože počet funkčně optimálních míst je omezen) a osady všech lidských skupin se stejným nebo podobným typem zemědělství (např. z období od eneolitu do začátku doby železné) by všechny byly rozmístěny ve víceméně stejné poloze. Empirická pozorování ovšem prokazují značnou variabilitu, kterou nelze vysvětlit pouze funkčním principem.

Jestliže by o umístění vesnice bylo rozhodnuto na základě praktických úvah o okolní přírodě v bohatě strukturovaném přírodním prostředí, bylo by nutno očekávat mnohem větší variabilitu tohoto parametru přinejmenším v krajinách, kde přírodní podmínky jsou proměnlivé. Nic takového nelze pozorovat v archeologických pramenech: struktura komunitních areálů se zdá být víceméně shodná bez ohledu na variabilitu přírodního prostředí.

Toto všechno naznačuje, že umístění a struktura komunitních areálů byly do velké míry určeny jinými faktory než praktickými, a to činí výzkum možností jejich symbolických příčin hodný úvahy.

Jiným odrazem rozsáhlého pravěkého symbolismu je pohřební ritus produkující areály aktivit (např. pohřební komponenty), které vykazují tendenci k prostorovému shlukování, a to zejména od eneolitu do pozdní doby halštatské. Výsledkem jsou rozsáhlé pohřební areály, původně sestávající hlavně z mohyl, které musely mít velký význam pro vnitřní členění sídelních areálů, protože v pravěku měly evidentně symbolický smysl. Je velmi pravděpodobné, že symbolické aspekty budou objeveny i v jiných vlastnostech sídelních areálů a tak obohatí jejich interpretační potenciál.

[\[obsah\]](#)

2.2 POJEM JINOSTI

Už při formulaci teorie komunitních areálů se stalo zřejmým, že musely existovat sociální vztahy, které sahaly daleko za hranice jednotlivých komunit. Jejich archeologické protějšky přitom nelze identifikovat s tzv. mikroregiony nebo regiony, protože to jsou geografické a nikoliv společenské pojmy. N.Venclová ([1994](#) a [1995a,b](#)) navrhla na základě empirického materiálu některé pojmy, s jejichž pomocí se lze k tomuto problému přiblížit ve zvláštním případě. Uvedla tzv. industriální zóny jako empiricky rozpoznatelné jednotky, které mohly mít protějšky v pravěké živé kultuře.

Zřejmě lze definovat i jiné sociální instituce než industriální zóny. Tak například většina tzv. opevněných míst evropského pravěku má výlučný charakter, který jen stěží může být vměstnán do pojmu sídelního areálu: zdá se, že jednotlivé fortifikace nemohou reprezentovat jedinou pravěkou komunitu už proto, že počet empiricky zjištěných komunit v každém regionu daleko přesahuje počet fortifikací. I kdyby patřily pouze jedné komunitě, zase by to naznačovalo komplikovanou síť sociálních vztahů.

V této podkapitole chci k problému entit vyšších než sídelní areály přistoupit na základě vysokého stupně abstrakce s využitím pojmu jinosti. Někdy se předpokládá, že vztahy regulující kontakty mezi komunitami nebo mezi jednotlivci z různých komunit byly víceméně stejné jako ty, jimiž se řídili jednotlivci uvnitř komunit. V následujících odstavcích poukážu na to, že takový názor nelze hájit. To, co následuje, není proto jednoduché rozšíření teorie komunitních (sídelních) areálů na rozsáhlejší území; svět jinosti generuje sociální vztahy, které se liší od těch, jaké fungují uvnitř komunit.

Pojem jinosti a tranzitivita jinosti

Období pravěku, kdy se lidé živilí zemědělstvím, je charakterizováno vysokým stupněm soběstačnosti jednotlivých komunit. Převážná část potravy jak pro lidi tak pro domácí zvířata, a většina surovin pro nesespecializovanou výrobu se zajišťovala v komunitních areálech. Důležitou výjimku představovaly nástroje, zbraně, osobní ozdoby a všeobecně kovy, ale také určité druhy kamene, které byly importovány.

Zatímco vysoký stupeň soběstačnosti komunitní areály stabilizoval, potřeba surovin z jiných oblastí pomáhala vytvářet širší strukturální spojitosti a skutečné ekonomické vztahy (srov. [Venclová 1994](#)). Tyto spojitosti, které postupně zahrnuly i výrobky z běžných surovin (např. keramiku), velice zintenzivněly během doby železné, a je nutno předpokládat, že oslabovaly komunitní areály jako ekonomické instituce a vyzvedávaly význam nadkomunitní úrovně. Podle mého názoru mohou být tyto mimokomunitní vztahy nejlépe pochopeny pomocí pojmu jinosti ([Neustupný 1998](#)); mým prvním krokem proto bude objasnění tohoto významného pojmu.

Sociální svět lidí lze systemizovat mnoha způsoby. Jedním z nich jsou tři podrozdělení:

(1) Komunitní svět, tj. svět vlastní komunity, sestávající z členů komunity, artefaktů, institucí a symbolických textů vytvořených touto komunitou a dále z komunitního areálu, tj. strukturované množiny areálů aktivit vytvářených komunitou. Tento podsvět byl analyzován v první části této kapitoly.

(2) Cizí (neznámý) svět, který se skládá z předpokládaných, avšak z velké části neznámých teritorií a z cizích bytostí, které je obývají. Vlastní komunita nemá s těmito bytostmi, které jsou možná nebezpečné, žádné pravidelné kontakty. Chtěl bych v této souvislosti zdůraznit, že "cizí" v uvedeném smyslu neznamená, že o "cizím" území a jeho obyvatelích není nic známo, nebo že takové území nikdy nikdo nenavštívil, neměl s ním kontakt apod. Pouze to říká, že moje vlastní komunita nemá pravidelný sociální a fyzický styk s cizím prostředím, a jestliže nějaký kontakt vznikne, je intenzivně chápán jako něco výjimečného nebo nevhodného. Lze

očekávat, že takový cizí (neznámý) svět neexistuje jen na jiných územích, nýbrž i v jiných obdobích (zvláště v minulosti).

(3) Svět jinosti, který zaujímá místo mezi komunitním světem a vnějším cizím světem. Sestává z lidských a dalších bytostí, které sice nepatří k naší vlastní komunitě, které však s námi sdílejí artefakty a symboly; my i oni žijeme v téže kultuře, která je vzájemně srozumitelná a situovaná do blízkého území. Lidé a možné nadpřirozené bytosti s takovými charakteristikami žili i v dobách odlišných od současnosti, a nyní jsou v jiném světě. Naše vlastní komunita má se světem jinosti pravidelné kontakty, o nichž se lze domnívat, že konstituují pravěkou společnost jako určitý protiklad komunity.

V tomto smyslu "jiné" znamená něco, co je odlišné od "nás", ale současně je to alespoň částečně srozumitelné, nikoliv úplně cizí, nikoliv nezbytně nebezpečné, a ne zcela nepředvídatelné. Hlavní opozice v sociálním světě je mezi "námi" a "jinými", zatímco protiklad mezi "námi" a "cizími" je zpravidla příliš abstraktní, než aby mu mohl být přičítán větší význam.

Struktura světa je do značné míry určena těmito třemi podsvěty, jejich vnitřní strukturovaností a jejich vzájemnými vztahy v kterémkoliv okamžiku lidské historie. Sociální svět je ovšem pozitivně vytvářen světem jinosti, zatímco cizí svět je pasivní prvek, který většinou do problémů vstupuje jako komplement.

Zdá se, že s postupem od pravěku k dnešku stále menší část světa zůstává pro lidi cizí. Zmenšování neznámé minulosti v průběhu lidské historie je nepopiratelné; sama existence archeologie je silným argumentem ve prospěch této téze. Tyto jednoduché úvahy ozřejmují to, že svět jinosti musel být v pravěku dosti nestabilní. Jeho rozšiřování je jednou ze směřovaných změn sociálního světa, která v dlouhých časových obdobích otevírá lidstvu meze svobody.

Nejdůležitější vědecký pojem používaný pro studium těchto vztahů je specializace v nejširším slova smyslu ([Neustupný 1995a](#)). Specializaci generují opozice v sociálním světě. Žádný pár jednotlivců nebo skupin jednotlivců není identický; rozdíly produkují opozice, které se projevují ve sféře lidských výtvorů a počet strukturálních opozic je omezený. Nejsou to fyzické (přírodní) vlastnosti lidí, které mezi nimi diferencují, je to jejich rozdílné tvoření. Základní vlastností sociálního světa je, že lidské bytosti, jejich sociální aktivity a jejich produkty, jsou vždy specializovány, a rozsah specializace je omezen.

Specializace v sociální sféře je spojena s lidskými artefakty, lidskými institucemi nebo lidskými (symbolickými) texty. Bez těchto spojení by specializace byla jednoduše druhem rozdílu, jaký pozorujeme mezi přírodními bytostmi. Specializace ovšem vytváří opozice mezi jednotlivci a skupinami jednotlivců, neboť ti, kdo se nějak specializují, se odlišují od ostatních a musí používat zvláštní procedury aby se zapojili do sociální sítě definované lidskými produkty. Specializace operuje jak na komunitní úrovni, tak a úrovni jinosti.

Jsou dva základní druhy jinosti: prostorová a časová. Již jsem vyložil základní pojmy, s jejichž pomocí může být vymezena prostorová jinost. Pochopení časové jinosti je založeno na pojmu minulosti (srov. [Neustupný 1997a](#) a [1998](#) pro další podrobnosti).

Základní idea mého teoretického modelu je to, že docházelo k pravidelným kontaktům mezi komunitním světem a světem jinosti. Tyto kontakty byly naprosto nezbytné, jestliže lidská společnost se měla reprodukovat jako lidská společnost: izolovaní jednotlivci a dokonce i izolované komunity nejsou schopny reprodukovat a dále rozvíjet svou kulturu a tak udržovat svou společnost. Nepředpokládám ovšem, že takové kontakty byly potřebné k přežití lidí jako přírodních bytostí v jejich údajném zápase s Přírodou.

Chtěl bych zavést pojem "okruh jinosti" pro ty komunity, které mají pravidelné kontakty s určitou komunitou. Okruh jinosti se vztahuje k určité konkrétní komunitě, takže je tolik různých okruhů jinosti, kolik je komunit. Individuální okruhy se ovšem široce překrývají.

Vztah jinosti je jiný užitečný pojem. Spojuje kterékoliv dvě komunity, které jsou vzájemně jiné (nikoliv cizí). Vztah jinosti je zřejmě symetrický a tranzitivní, ale nikoliv reflexivní.

Skutečnost, že jinost je tranzitivním vztahem, prokazují symbolické systémy, které se obvykle označují jako archeologické kultury. Bez ohledu na to, že každá konkrétní komunita mohla mít poměrně malý okruh jinosti, symbolické systémy takové jako archeologické kultury zasahovaly ve většině období pravěku velmi daleko. To lze pouze pochopit na základě předpokladu tranzitivity vztahu jinosti. Diskontinuita symbolických systémů (hranice archeologické kultury) se vyskytuje pouze tam, kde další přechod (tranzitivnost) byl obtížný nebo nemožný.

Lze se domnívat, že ostrá hranice na mapách rozšíření obchodovaných produktů může představovat diskontinuitu v poli jinosti. Konec konců jsme však stále vzdáleni od plného pochopení jinosti na základě toho, co víme o strukturování pravěkého obchodu, jak ho archeologie tradičně studuje.

Komunita a společnost

Je zřejmé, že komunita v tom smyslu slova, v němž je užíváno v předchozím textu, není jednoduchým podrozdělením společnosti. Zdá se tomu tak být na základě moderní situace, v níž komunity jsou slabé a společnosti všemocné. V pravěku ovšem společnosti teprve vznikaly, a tento proces nebyl ještě dokončen ani v ranných státech a dokonce ani ve středověku. Ve své opozici ke světu jinosti je komunitní svět specifickou entitou obrovského významu pro pravěké a často i pozdější historické situace. Chtěl bych zopakovat, že lidské vztahy uvnitř komunit se podstatně odlišují od vztahů mimo komunity, a to jak vztahy mezi jednotlivci, tak mezi institucemi.

Společnost ve smyslu těchto paragrafů není striktně vázána k organizacím s vědomým členstvím do nichž je lidstvo rozděleno. Spíše je to síť nespočetných vztahů, generovaných jednotlivci a skupinami vědomě nebo nevědomky v průběhu jejich sociálního života. Archeologové často hledají "organizace s členstvím", neboť jejich modelem se stávají národy, státy, časně středověké kmeny, jejich moderní nebo historická zkušenost, etnografické analogie (tlupy, rody, jednoduché kmeny, konfederace kmenů apod.). Historická a etnologická literatura je plná takových

organizací, zřejmě proto, že jsou viditelné na povrchu společnosti; jsou ale velmi obtížně odhalitelné na základě archeologických pramenů.

Většinou je pochybné specifikovat skutečně významnou společenskou síť na základě nearcheologických analogií, neboť zprávy, které se takových sítí týkají jsou často skoupé, neúplné (zejména z kvantitativního hlediska), a náhodně rozložené v prostoru; zřetelné jsou obtížně specifikovatelné na základě tradičních pozorování. Obsahují například vztahy vytvářené dělbou aktivit uvnitř komunit (role pohlaví a věkových tříd, válečníků, kněží, specialistů produkujících železo nebo šperky atd.) a specializaci vně komunit ve světě jinosti (obchod, válčení apod.). Nejsou mi známy archeologické prameny, které by podávaly nějakou informaci o pravěkém kmeni, avšak - kupodivu - možnost poučit se na tomtéž základě o neorganizované sociální síti se zdá být mnohem slibnější. Hroby často obsahují informaci o vztahu mezi muži a ženami, lze specifikovat charakter válečnictví, lze diskutovat některé aspekty pravěkého obchodu atd. Všechno toto, a hlavně toto jsou sociální vztahy.

Ekonomické vztahy

Mezikomunitní kontakty postupovaly po několika liniích:

- (1) ekonomické vztahy prostřednictvím směny zboží nebo práce,
- (2) sociální vztahy prostřednictvím sňatků a válek (vedoucích k tomu, že lidé se stávají příbuznými, spojenci nebo nepřáteli),
- (3) vztahy s jiným světem prostřednictvím rituálu.

V následujících odstavcích předložím myšlenky o sociálním a ideologickém rozměru ekonomických vztahů ve společnosti (ve světě jinosti) v protikladu ke komunitě. Za hlavní funkci ekonomiky mimo komunální svět považuji generování společnosti a nikoliv primárně obstarávání životních potřeb. Jelikož většina pravěkých komunit byla (nebo mohla být) soběstačná v obstarávání základních potřebnosti života, většina ekonomických vztahů s jinými komunitami byla zbytná. Potřebnosti života mohly být snadno opatřeny na komunitní úrovni a rozděleny asistencí; "jiné" komunity nebyly pro tento účel životně nezbytné. Lze argumentovat, že pravěcí lidé, o nichž zde teoretizuji, měli velmi produktivní, spolehlivou a stabilní ekonomiku, která dokázala vyprodukovat hojnost ve většině specifických situací. Ekonomické vztahy s "jinými" komunitami byly proto zaměřeny na vytváření sociálních vazeb; jejich motivací nebyla materiální potřeba.

Výroba uvnitř komunity generovala užitečnosti jak jsme o tom pojednali v první části této kapitoly. V takových případech byla aktivita výrobce konkrétní, často byla prováděna k uspokojení materiálních potřeb jiných konkrétních osob; produkovala proto konkrétní společnost, vlastní komunitu.

Ekonomické vztahy ve světě jinosti byly ovšem odlišné. Tvář potencionálního spotřebitele nebyla výrobcí známa; ten nebyl proto zainteresován na materiálních potřebách nějaké konkrétní osoby: pracoval pro uspokojení potřeb své vlastní socializace. Jeho aktivita byla abstraktní a, v důsledku toho, vytvářela abstraktní společnost ve světě jinosti. Tímto způsobem ekonomické vztahy se světem jinosti vytvářely společnost v podstatě jinou než byla vlastní komunita.

Archeologická viditelnost jinosti

Často se věří, že ekonomické vztahy mimo bezprostřední komunitu se dají rozpoznat na základě map rozložení nepotravinových produktů (například bronzů), o nichž se lze domnívat, že se s nimi obchodovalo. Takové mapy teoreticky demonstrují okruhy jinosti alespoň pro případ některých snadno rozpoznatelných importů. Tímto způsobem však bohužel nikdy nelze zjistit přímé obchodní partnery, ukazuje se pouze, jak daleko se určité produkty (např. kusy nějaké suroviny) mohly dostat, když předtím prošly neznámým počtem mezičlánků.

Pokud archeologové chtějí zjistit, jak obchod plynul z jedné komunity do jiné, a tímto způsobem vymezit okruhy jinosti, musí hledat produkty, se kterými se s velkou mírou pravděpodobnosti obchodovalo v jediném kroku přímo ke konečnému spotřebiteli. Zatímco suroviny a cennosti vyrobené z kovu lze mnohokrát (opakovaně) prodat dříve než dosáhnou konečné místo určení, mnoho typů keramiky nepodléhá opětovnému prodeji a mohou proto vyznačovat přímé obchodní vztahy. Je ovšem velmi obtížné rozpoznat běžnými archeologickými metodami keramiku, s níž se obchodovalo na krátké a střední vzdálenosti; obtíže jsou i při rozpoznávání metodami přírodních věd ([Bareš a Lička 1976](#), [Lička a Bareš 1979](#), [Rehman, Robinson a Shennan 1992](#)).

Obchodní stanice a trhy by se mohly stát prostředky pro posouzení rozsahu jinosti. Taková místa mohla být v pravěké Evropě častá; mnoho archeologů se pokoušelo je rekonstruovat pro dobu bronzovou ve střední Evropě. Je významné, že taková místa často splývala s něčím jako ceremoniální centra typu Velim nebo Blučina ([Salaš 1990](#), [Hrala, Sedláček a Vávra 1992](#)). Když mluvím o tomto jevu, neregistruji různá "obchodní emporia" apod. založená na nepřesvědčivých informacích. Jsou přinejmenším náznaky toho, že oppida doby železné také sloužila tomuto účelu podobně jako jiné, méně obřadné polohy (cf. [Salaš 1993](#), [1997](#)). Jestliže existovala taková místa, musela hrát důležitou roli nejen ve směně výrobků, ale hlavně při budování sociálních vazeb překonáváním cizího tím, že cizí se zde přetvářelo na jiné.

Lépe jsme na tom v případě dálkového obchodu chápaného jako přímý tranfer zboží z jednoho regionu do druhého. Takový obchod implikuje, že lidé cestovali na dlouhé vzdálenosti a dostávali se do kontaktu s mnoha jinými lidmi. Tento kontakt, ať už jakéhokoliv charakteru, musel přinášet nějaké poznatky o vzdálených krajinách, ale hlavně vytvářel pozitivní spoje s geograficky vzdálenými populacemi. Je proto velmi významné rozpoznat přímá spojení při obchodu na dlouhé vzdálenosti.

To ovšem není snadný úkol. Argument, že artefakt, který vyhlíží jako cizí, cestoval ze své vlasti (místa své výroby) v několika postupných krocích, platí téměř vždy, při nejmenším jako možnost. V některých případech může pomoci keramika, která se mnohokrát neprodávala. Příkladem možného spojení na dlouhou vzdálenost je malovaná nádoba nalezená v hrobě kultury s vypíchanou keramikou v Praze-Dejvicích ([Zápotocká 1967](#)). Nádoba typologicky patří lužianské skupině lengyelské kultury rozšířené na jižním Slovensku, a fyzické vlastnosti hlíny, z níž je nádoba vyrobena, jasně ukazují na jižní Slovensko ([Bareš and Lička 1976](#)). Ačkoliv nádoba zůstala celá (a nemohla proto "cestovat" nadměrně), ani tento příklad není zcela bezpečným dokladem přítomnosti člověka z pravěkého Slovenska v pravěkých Čechách.

Jiným příkladem poměrně jistého dálkového obchodu jsou případy, kde region původu a cílový region jsou odděleny přírodní překážkou jako jsou hory nebo moře. Tak například jestliže se bukovohorská keramika a obsidiánová industrie, obojí prokazatelně domovem na jih od Karpat, objeví v okolí Krakova v jižním Polsku, je zřejmé, že musí jít o importy z jihu donesené přes hory ([Kaczanowaka 1971](#), [Kozłowski 1971](#)). Keramika se objevuje na severu nepochybně v důsledku obchodu s obsidiánem, neboť štípaná industrie se v neolitu často transportovala v nádobách.

Dá se očekávat, že sídelní struktura pravěkých lidí ovlivňovala vztahy, které se objevovaly v okolí dané komunity. Tak například nízká hustota obyvatelstva, obvykle spojená s loveckým hospodářstvím, favorizovala difúznější vztahy, neboť krajinou lidé mohli snadno proniknout aniž by byli zpozorováni. Vysoká hustota populace, jaká byla charakteristická pro zemědělské kulturní skupiny v pravěkých Čechách a na Moravě (a v mnoha částech Německa, Rakouska, Slovenska a Polska), musela vytvářet situaci, kdy bylo velmi obtížné přejít osídlená území bez blízkého kontaktu s domácím obyvatelstvem. Bylo to určitě nemožné za denního světla, ale muselo to být také obtížné v noci pokud byli odvázáni psi. Taková fakta se musí brát do úvahy.

Myšlenky, které jsem doposud rozvíjel, vytvářejí teoretický model. Přes to, že při výstavbě modelu byla použita určitá znalost pravěkého období ve střední Evropě, nelze jej považovat za konečný produkt výzkumu. Produktivita teoretických modelů jako je tento je však zřejmá. Zatímco archeologické prameny jsou formální mrtvé předměty bez ohledu na sofistikovanost jejich analýzy (deskripce), modely obsahují dynamické pojmy, neboť jsou hlavně vystaveny na základě znalostí o živých společnostech. Jiná velká výhoda takových modelů vyplývá z faktu, že jsou budovány logicky: jejich pojmy vytvářejí systém, který je v některých ohledech podobný deduktivním teoriím. To modely odlišuje od etnografických analogií, které hromadí jednotlivá pozorování získaná v řadě různých prostředí: vnitřní vztahy pozorovaných faktů zůstávají nepředvídatelné. Metodologie vytváření teoretických modelů byla popsána zvlášť ([Neustupný 1993a](#), 163 sq.) a nebudu ji zde opakovat.

Pouze uvedu, že vysvětlení se dosahuje srovnáním modelů se strukturami archeologických kontextů, získávaných archeologickou syntézou. Jestliže je srovnání úspěšné, model se stává teorií kontextu. V opačném případě musí být model vylepšen a zahájena nová iterace archeologické metody. Jsou to vždy struktury kontextu, které jsou srovnávány s modely: nevěřím, že je proveditelné jakékoliv vysvětlení (interpretace) individuálních událostí nebo nálezů.

Obchod bronzem

Následující paragrafy nemají představovat souvislou teorii, nýbrž spíše příklad otázek, které můžeme klást v jednom speciálním odvětví archeologie. Současně s tím chci zdůraznit ideu, že toto důležité pole má zřejmé koreláty ve sféře prostorových rozdělení, a že s uvažováním o těchto tématech se dosud nešlo do dostačující hloubky.

Ani typologické studie ani chemické analýzy pravěkých bronzových předmětů nevedly k hlubokému pohledu na obchod bronzem. Tradiční archeologie je ještě do velké míry ponořena do studia typologické variability bronzového nářadí a do

celkového rozdělení jejich typů. Přesto existují určitá obecná pravidla nebo pravidelnosti (struktury) rozpoznatelné v archeologických pramenech.

(1) Jakmile se jednou doba bronzová prosadila, pravěké komunity ve střední Evropě získaly pravidelný přístup k bronzu. Pokud je prozkoumán dostatečný počet hrobů, vždy se najdou nějaké bronzové artefakty a nebo se najdou bronzové předměty v depotech. Nejsou oblasti, které by byly úplně bez bronzu.

(2) Ačkoliv bronz pronikl do sféry nástrojů v několika fázích, jakmile zdomácněl v nějaké společnosti, nedocházelo k regresi, tj. k návratu ke kamenným nástrojům. Toto je obzvlášť zajímavé, protože pracovní vlastnosti kamenných nástrojů, které je téměř všude možno si opatřit z místních zdrojů, nejsou o mnoho horší než bronzové nástroje (srov. [Neustupný 1967](#), Kuna 1981).

(3) Územní rozložení mnoha typů bronzových artefaktů se zdá být mnohem větší než rozložení typů keramiky. Kulturní skupiny založené na keramice (Knovíz, lužická a velatická) jsou často dosti lokální, zatímco bronzové předměty jsou "mezinárodní" ve větším měřítku. Ačkoliv jsou typologické kontakty mezi keramikou a bronzovými artefakty, symboly jejichž nosičem je bronz a ty, jejichž nosičem jsou jiné materiály (jako např. keramika), se pozoruhodně liší.

(4) Je třeba vyzvednout, že bronz pronikl oblast lidských artefaktů do velké míry. Téměř každý typ artefaktu mohl být vyroben z bronzu: zbraně a brnění, ozdoby, nástroje, nádoby a dokonce hudební nástroje. To se nikdy předtím nestalo s bronzem a ani s železem po konci doby bronzové.

Nemožnost regrese neznamena la evidentně jeho praktickou nemožnost: tytéž artefakty, jaké byly vyráběny z bronzu, by bývaly splnily svou funkci téměř stejně dobře, kdyby byly vyrobeny z jiného materiálu. Rozsáhlé použití náhražkových surovin místního původu by ovšem rozrušilo vztah jino sti mezi jednotlivými komunitami a způsobilo by jejich izolaci. Velmi pravděpodobně by také porušilo některá "iracionální" pravidla platná ve společnostech doby bronzové.

Tato fakta velmi obecné povahy činí jasným, že dodávky bronzu musely být zabezpečeny spolehlivě fungující a dostatečně hustou sítí obchodních kontaktů ([Kuna 1989](#)). Zatím nedokážeme rekonstruovat jednotlivé okruhy jino sti na základě obchodních spojení, ale je zřejmé, že musely zahrnovat mnoho sousedních osad.

Chtěl bych vyzvednout, že středoevropská krajina byla pokryta jednotlivými komunitními areály velmi hustě, jejich středy byly vzdáleny asi 1 až 3 km ([Neustupný 1965a](#), [Bouzek, Koutecký a Neustupný 1966](#), [Koutecký a Muška 1979](#)). Komunity obývající jednotlivé vesnice byly dosti malé, v průměru asi 3 rodiny (12 osob včetně dětí; [Neustupný 1983a,b](#)). Výsledkem byla krajina hustě "naplněná" lidmi, která byla těžko překročitelná proti vůli svých obyvatel. Jak zanedlouho vyložím, některé z komunit spolu vedly válku, což ještě dále komplikovalo tyto vztahy..

Vcelku však tato situace vytvářela stabilní síť okruhů jino sti vnímanou většinou komunit jako stabilní svět. Bez této stability by komunity doby bronzové nemohly být zásobeny bronzem, který byl jednou z jejich nejvýznamnějších (ale nikoliv praktických) potřebností.

V této souvislosti bych podotkl, že takové stálé prostředí určitě nebylo přátelské k migracím. Každá migrace by zpřetrhala síť pro směnu bronzu, a způsobila by vážné obtíže jak migrujícím, tak také těm, jejichž územím by migrace vedla. Také by mohla vážně ovlivnit jiné vzdálené komunity, neboť výměnné řetězce často dosahovaly délky několika set kilometrů.

Dá se očekávat, že radikální změna proběhla v době železné, neboť tehdy už nebylo potřebné lpět na sítích obchodu s bronzem, když zdroje železa byly mnohem více rozšířeny a v důsledku toho kov byl mnohem snadněji dostupný. To podle mého názoru způsobilo významnou změnu ve společenských vztazích, které byly osvobozeny od pout bronzu; nazval jsem proto tuto událost revolucí doby železné ([Neustupný 1995c](#), [1996b](#)). Cítím, že okruhy jinosti založené na obchodu se železem se musely podstatně změnit. Je symptomatické, že doba železná byla prvním obdobím s dobře dokumentovanými migracemi.

Neekonomické sociální vztahy

Lze očekávat, že neekonomické vztahy budou probíhat po dvou liniích: příbuzenství a války. Dva aspekty sociálních vztahů, ekonomický a neekonomický, nelze od sebe striktně oddělit, jak to konečně prokazují etnologické informace i archeologické prameny.

Již jsem se dotkl problému sňatků ve vztahu ke komunitám. Soubor pokrevně příbuzných komunit měl tendenci k uzavřenosti (endogamii), což znamená, že kolem něj byl cizí svět, s nímž byly sňatky, pokud vůbec existovaly, silně omezeny. Ani komunální svět neposkytoval manželské partnery, zatímco mnoho částí světa jinosti ano. Mimochodem, manželství bylo jediným pravidelným sociálním mechanismem k fyzickému začlenění "jiných" lidí do vlastní komunity (zdá se, že výjimečně existovaly i jiné mechanismy: srov. [Neustupný 1982a](#)). Sňatková pravidla zaručovala určitou reciprocitu vně komunitního světa a tak se stávala důležitou metodou mentální asimilace jiných lidí do vlastní komunity a vybudování vazeb ve velké společnosti.

Z etnografické literatury víme, že komunity, z nichž lidé čerpali své manželské partnery, se omezovaly tím, co se obvykle označuje jako kmen v situacích, které strukturálně odpovídají pravěku. Archeologové vždy hledali kmeny, a někteří se domnívali, že takové společenské jednotky by bylo možno identifikovat rozdíly v "materiální kultuře" jak ji popisuje archeologie (srov. [Lutovský et al. 1992](#)). Tento názor nebere ohled na všeobecnou nestabilitu pravěkých společenství a na komplikované vztahy mezi sociální sférou a symbolickými systémy, z nichž sestávají archeologické kultury.

Již jsem argumentoval, že účelem většiny ekonomických vztahů ve sféře jinosti není opatřit si potřeby života, nýbrž vytvořit abstraktní společnost, tj. společnost spojenou zbožím směňovaným na trhu. Takové ekonomické vztahy se ovšem podstatně neodlišují od toho, co se tradičně popisuje jako společenské vztahy všeobecně.

Soudí se, že ekonomické vztahy jsou pozitivní: ovlivňují společnost tak, že zvyšují její soudržnost. Válečnictví pokrývá skupinu sociálních vztahů, o nichž se předpokládá, že mají negativní vliv na soudržnost lidské společnosti. Jeho role je jasně odlišná od

ekonomiky, ale při oceňování jejího skutečného významu bychom se na ni neměli dívat z hlediska Charty lidských práv. Musíme mít na zřeteli, že válka neimplikuje jen existenci nepřátel, nýbrž také spojenců (nepochybně pozitivní aspekt), a vztah války všeobecně přivádí válčící strany do světa jinosti a tak je vybírá z šedi cizoty.

Detailní pohled na příčiny válek v jednoduchých etnografických společnostech (Shnirelman 1994) vyjevuje, že války většinou nemají žádné racionální motivy. Záměrem válčících stran, doprovázeným chtěnými nebo nechťěnými důsledky, byla snaha vytvořit kontakt s jinými komunitami a tak posílit soudržnost vlastní komunity prostřednictvím tohoto kontaktu. Vzhledem k takovým intencím příčiny pravěkých válek nelze hledat ani v instinktu agresivity ani v lačné ekonomické nenasytosti, která se snaží zmocnit materiálních předmětů ve vlastnictví jiných lidí. To také vyplývá z faktu, že války byly většinou ceremoniální akty, v nichž lidé neumírali ve velkém počtu. Je zřejmé, že zabití jiných lidí a zmocnění se jejich majetku nebylo účelem pravěkého válečnictví, ačkoliv značný počet osob mohl být v průběhu delšího období zabit, neboť válka byla víceméně trvalou podmínkou života.

Naivní modernizující pohled na pravěké válčení v tradičním paradigmatu bylo, že války probíhaly (hlavně nebo výlučně) mezi různými etnickými skupinami obvykle reprezentovanými různými archeologickými kulturami. Takový pohled vede k domněnce, že války byly rozděleny dlouhými periodami míru, a že zabíjení se dalo v krátkých epizodách oddělujících mírový vývoj. Skupiny se šňůrovou keramikou nebo s bojovými sekeromlaty měly například přepadnout střední Evropu a Skandinávii a vést válku proti domácí populaci, která žila v archeologických kulturách jiných než šňůrová keramika (pozdní nálevkovité poháry, kulovité amfory, pozdní badenská apod.). Domácí populace byla vyhlazena nebo asimilována během jediné události, která v podstatě nezanechala stop. V případech jiných než kultura se šňůrovou keramikou byly kostry nerituálně uložené v příkopech obklopujících archeologická naleziště vysvětleny jako oběti nájezdů, které zničily domácí osídlení. Zdá se, že někteří autoři považují tento pohled za tak zřejmý, že možnou nesoučasnost jednotlivých koster ani neuvažují.

Model, který zde předkládám, vysvětluje pravěké válečnictví ve velmi odlišných termínech. Pojímá války jako vztahy ve světě jinosti, tj. vztahy operující na komunitách, které jsou prostorově blízké, a které spolu vytvářejí abstraktní společnost. Jsou dostačující doklady v etnologických pramenech pro to, že válka obvykle spojuje komunity, které mají mnoho společného a jenom výjimečně komunity, které jsou si vzájemně úplně cizí nebo neznámé. Válčení bylo víceméně permanentní podmínkou pravěkého života. Ačkoliv krevní msta mohla trvat několik desítek let, rozdělení komunit na spojence a nepřátele bylo sotva stabilní.

Pravěké války: příklad

Pokusím se použít model vylíčený v předchozích odstavcích k diskusi válek v pravěkých Čechách. Téma souborně zpracoval S. Vencel ([1984](#)), zde se však soustředím na jeden dílčí problém, zejména z hlediska eneolitu a doby bronzové.

Existují dvě velké skupiny dokladů pro pravěké válečnictví. Jedna z nich je tvořena hroby se zbraněmi (většinou se jedná o soubory zbraní, nikoliv jednotlivé kusy), druhá skupina sestává z tzv. fortifikací. Zjistilo se, že tyto dva druhy dokladů se

vzájemně vylučují: v těch obdobích pravěku, v nichž jsou hroby se zbraněmi, nejsou fortifikace a opačně ([J.Neustupný 1968](#)). Toto pravidlo bylo získáno pozorováním následovaným syntézou struktur tradičními prostředky. Je možné, že se zjistí výjimky z tohoto pravidla, ale v jeho všeobecnosti je obtížné o něm pochybovat, při nejmenším v Čechách.

Velké kulturní skupiny českého pravěku, které se svými zemřelými ukládaly zbraně ale nestavěly fortifikace, jsou následující: šňůrová keramika, zvoncovité poháry, protoúnětická, mohylová kultura střední doby bronzové, bylanská kultura, střední latén, římské období a stěhování národů. Druhý extrém (žádné hroby se zbraněmi, někdy vůbec žádné hroby, ale poměrně komplikované fortifikace) jsou reprezentovány kulturami řivnáčskou, pozdní únětickou nebo věteřovskou, knovízskou, pozdním halštemem (D), pozdním laténem (oppida) a vyvinutou fází časného středověku. Jsou zde určité nejasnosti způsobené tím, že mnoho lokalit nelze přesněji datovat

Oba seznamy v předchozím paragrafu prokazují, že téměř všechna dobře známá období pravěku poskytla doklady pro nějaký druh "válečných aktivit". Takové konstatování může být ovšem zpochybněno z následujících důvodů. V souhlase s řadou kolegů jsem nakloněn názoru, že pravěké zbraně mohly stěžejně sloužit boji: nejpravděpodobněji měly nějaký symbolický smysl ([Zápotocký 1992](#)). Nepopírám ovšem, že některé zbraně mohly zabíjet a skutečně byly k tomu účelu použity.

Současně s tím jsem mohl předložit argumenty, že tzv. fortifikace mohly být symbolickými artefakty, které byly zřídka, jestliže vůbec použity k obraně při boji s lidským nepřítelem ([Neustupný 1995b](#)). Fortifikace mohly být čas od času použity proti lidem.

Lidské kostry nalezené v příkopích na lokalitách jako je Blučina nebo Velim nemohou reprezentovat osoby zabité při náhlém přepadení těchto opevněných míst, protože byly ukládány do příkopů během delšího období. To jasně vyplývá ze skutečnosti, že kostry jsou nacházeny v různých vrstvách výplně příkopů. Totéž platí pro velké množství nerituálně pohřbených koster v obilních silech knovízské kultury ([Bouzek a Koutecký 1980](#), [Koutecký 1990](#)), o nichž se lze sotva domnívat, že všechny byly současné (ale srov. situaci v Čachovicích: [Smrž 1981](#)).

Pokud to všechno přijmeme, vrhne to nové světlo na válečnictví těchto období. Zůstane velmi omezený prostor pro zničující války. Naopak, všechno, co je nějak spojeno s válkou, jasně ukazuje spíše na to, co bychom mohli označit jako "válečné obřady" nebo možná rituální či ceremoniální válečnictví. Tento způsob válčení ovšem ukazuje, že ti, kdo vedli takové války, měli k sobě nějaký vztah: válčící strany zřejmě akceptovaly určitá ceremoniální pravidla, k níž byly symbolické zbraně přiměřené. Zničující válka, zaměřená na zabíjení a loupení, by vyžadovala jiný soubor zbraní jako jsou palice a kopí (srov. Shnirelman 1994) a jednoduché palisády doplněné případně psy (aby se zamezilo neočekávanému přepadení).

Přicházíme tak k myšlence, že ceremoniální boje probíhaly mezi komunitami spojenými vztahem jinosti. Ačkoliv boje mohly mít nepochybně své oběti (srov. chybějící mladé muže na pohřebišti kultury se šňůrovou keramikou ve Vikleticích: [Neustupný 1983](#)), zabíjení nebylo účelem takových válek. Cílem bojování bylo jasně

spojení komunit, které žily v sousedních okresech jinosti prostřednictvím obřadu, nebylo zaměřeno na jejich rozdělení.

Volba "buď zbraně nebo opevnění" se zdá být záhadou v případě, že přijmeme společenský význam zbraní a fortifikací (tj. jejich "praktické" použití v boji). Zatímco vojenská technologie vyvinutého středověku a moderní doby zcela logicky reagovala vyvinutějšími defenzivními prostředky na pokroky v ofensivní vojenské technologii, nemuselo tomu tak být v pravěku. Je snadné si představit, že buď zbraně nebo fortifikace mohly, každý z těchto prostředků odděleně, sloužit k účelům ceremoniálního válečnictví. Nevěřím, že výběr mezi těmito dvěma možnostmi by mohl vyplývat z praktických nebo racionálních úvah. Byly použity jako znaky a měly proto arbitrární povahu. Přesto se ale zdá, že mezi těmito dvěma ceremoniemi byl rozdíl.

Ceremoniální boje prostřednictvím ceremoniálních zbraní byla příležitost, při níž jednotlivci mohli vystavit na odiv svou statečnost. Riskovali zabití, ale jejich zápasy byly spíše obřadem než hájením vlastního života. Podle svědectví hrobů byli válečníci většinou dospělí muži, avšak symboly takové jako kamenné sekeromlaty mohli do hrobu dostat i velmi mladí chlapci, například v časně fázi kultury se šňůrovou keramikou ([Cvrková, Koutecký a Brus 1991](#)). Ne všichni dospělí muži byli pohřbeni jako bojovníci. To svědčí o skutečnosti, že byla komplikovaná pravidla o tom, kdo se měl účastnit v obřadném válečnictví.

Současně s tím se nelze domnívat, že výbava hrobů byla přímo určena sociálním postavením zemřelého. Jakýkoliv pohřební rituál vyjadřuje víru v posmrtný život a je proto součástí náboženství. Zatímco moderní náboženství je plné abstraktních symbolů, které jsou zpravidla znaky, takže je obtížné pochopit víru za nimi, pravěká náboženství byla mnohem konkrétnější: často nám dovolují sledovat, jak vznikají jednotlivé náboženské ideje.

Při pohledu na rituál kultury se šňůrovou keramikou vzniká například myšlenka, do jaké míry sami pravěcí lidé rozlišovali mezi skutečným životem a posmrtným životem a zda my, archeologové, máme právo to dělat za ně. Všechno na pohřebištích vypadá natolik reálně, jakoby určeno pro bezprostřední pokračování každodenních sociálních aktivit.

Je ovšem dostatek dokladů, že už lidé se šňůrovou keramikou si museli být vědomi rozdílů. Mrtvým nikdy nebyl dán do hrobu úplný soubor artefaktů jak byl užíván na tomto světě; byl to přísný výběr. Například lidé kultury se šňůrovou keramikou nikdy nedostali do hrobu velké hrnce (nebo zásobnice) s vlnitou plastickou páskou pod okrajem (srov. [Vencel 1994a](#) a [Turek 1995](#) pro Čechy), které mohly sloužit pro skladování obilí, a stejně tak nedostali nikdy kamenná drtidla apod.; to víceméně implikuje, že do hrobu nedostali ani žádné obilí. Jestliže tato úvaha je správná, nemohli na onom světě vyrábět ani chléb a kaši, ani vařit pivo (srov. [Vencel 1994b](#) o roli piva).

Rituální pravidla sestávají nejen z pozitivního výběru, nýbrž i z negativního výběru, tj. výběru takových artefaktů a produktů, které nejsou nikdy nebo jsou zřídka pohřbeny s mrtvým. Jestliže si uvědomíme problém negativní selekce, která také vyžaduje vysvětlení, možná snadněji překonáme pokušení věřit zdánlivé reálnosti rituálu kultur

se šňůrovou keramikou. Tento přístup nám také pomůže si plně uvědomit, že rituál těchto kultur patří do sféry pravěkého náboženství, nikoliv do sféry sociálních vztahů. Nelze ovšem popřít, že se zdá být skutečnému pravěkému životu mnohem blíže než jakýkoliv jiný rituál známý ve střední Evropě z pravěku.

V jiné alternativě může být ceremoniální válečnictví vyjádřeno tzv. fortifikacemi. V tomto případě je zde určitá šance rekonstruovat okruhy jinosti, které přispěly k jednotlivým fortifikacím, neboť většina z nich nepatří jediné komunitě, ale možná několika. Tato úvaha není založena jen na faktu, že počet fortifikací je mnohem menší než počet vesnic (komunit) ([Turek 1997](#)). Může ovšem trvat mnoho let, než archeologové budou umět rozpoznat prostorové rozložení sousedních opevněných center, neboť některé z nich se nevyznačují nápadnou geomorfologií. To se také týká mnoha řivnáčských výšinných sídlišť, která mohla být zničena erozí ([Neustupný 1965a](#) a [1987b](#)).

Pravěké aktivity na opevněných místech byly velmi rozmanité; v návaznosti na mnoho dřívějších autorů jsem již zmínil možné použití některých z nich jako tržišť pro řadu sousedních občin (okruhů jinosti). Avšak hlavně to byla centra rituální.

Lze argumentovat, že koster uložených v příkopech (často nerituálně) je příliš mnoho než aby mohly být vysvětleny jako zabití nebo obětování obyvatel těchto opevněných míst. Musely pocházet z mnoha komunit. Vzniká pokušení vyložit jejich přítomnost v příkopech jako důsledek opakovaného rituálního zabíjení nepřátel, možná zajatců ([J.Neustupný 1940](#)). Je stěží nějaké jiná možnost vysvětlení. Motivace pro individuální případy zabití bude asi konkrétnější, ale domněnka, že většina těchto lidí byli váleční zajatci, se zdá být přijatelná.

Zdá se, že při nejmenším v některých obdobích pravěku byly fortifikace budovány hlavně za účelem ceremoniálního zabíjení. Zbývá určit, jaká logika mohla vést k takovému jednání. Jestliže oběti v příkopech byly zajatci, musely být zajaty jinak než výlučně při zmíněných obřadních bitev. Mezi jiným to vyplývá ze skutečnosti, že velký podíl na osobách uložených v příkopech byly ženy a děti ([Dočekalová 1990](#)), které se obřadních bitev neúčastnily; jejich hroby přinejmenším neobsahují zbraně.

Ideologické vztahy

Všechny lidské skupiny žijící v nové době měly nějaký vztah ke svým vlastním myšlenkovým produktům, vyjádřený a zvnějšněný prostřednictvím symbolů a často spojený nadpřirozenými silami, tj. takovými silami, které pravěcí lidé nekontrolovali. Tyto nadpřirozené síly a bytosti byly někdy umístěny mimo komunitní areály, tj. na jiném světě.

Analogicky k pozdějším obdobím je idea jiného světa ve svrchu popsaném smyslu nazývána náboženství. Podle mého názoru náboženství regulovalo lidské vztahy k jinému světu podobným způsobem jako vztahy lidí k jiným segmentům světa (ekonomickému a sociálnímu). To může být důvod, proč rozdíl mezi světem jinosti a jiným (oním) světem se nezdá být v pravěku příliš důležitý.

Jiný svět, jako kterákoliv sféra jinosti, byl pravěkým lidem přístupný: mohl být kontaktován prostřednictvím vhodných rituálů. Některé z nich mohly být v časných

fázích lidské kultury provozovány kýmkoliv, ale jsou přesvědčivé doklady pro to, že při nejmenším od eneolitu a zejména v době železné byly nadpřirozené síly adresovány specializovanou skupinou osob. Zdá se, že to koresponduje s vývojem jak obchodu tak i s rituálním válečnictvím, kde hlavní role byly také rezervovány omezené sociální vrstvě.

Speciální a velmi významnou skupinou obyvatelstva jiného světa byli předkové. Žili ve světě jinosti z chronologického hlediska a lidé se k nim mohli obracet zvláštním druhem rituálu (převážně pohřebním rituálem). Vzhledem k obvyklému umístění pohřebišť ve střední Evropě se ovšem zdá být pravděpodobné, že při nejmenším v některých obdobích pravěku zůstávali předkové i po smrti v komunitním světě. Pohřební areály vždy tvoří část komunitních (sídlních) areálů, a jejich poloha je blíže k centru komunitního areálu než k jeho okraji. Předkové a jiné nadpřirozené bytosti se dostávali mimo komunitní svět, když se přestěhovali do nebe nebo do podsvětí, což se pravděpodobně stalo nejpozději v době železné. Poloha některých mohylových pohřebišť doby bronzové daleko od předpokládaných obytných areálů zasluhuje z tohoto hlediska pozornosti.

Umístění předků v komunitním světě se zdá být zřejmé v případě mohylových pohřebišť, které začínají v eneolitu a kumulativně se vyvíjejí po většinu eneolitu, doby bronzové a počátků doby železné ([Neustupný 1996b](#), [1997b](#)). Tam, kde jsou spolehlivé doklady, většinou v podobě počtu hrobů, používala každé z takových mohylových pohřebišť právě jedna komunita. To všechno mohlo být ovšem odlišné v případě alespoň některých pohřebišť doby římské, která byla možná používána současně několika lokálními komunitami. To by znamenalo, že v tomto období byl komunitní svět odlišný pro živé a mrtvé: to by naznačovalo existenci buď nebe nebo podsvětí. Takový jev mohl být ovšem rovněž typický pro lužickou kulturu pozdní doby bronzové a časně doby železné v mnoha částech střední Evropy, stejně jako v případě pohřebišť doby bronzové situovaných v lesích daleko od trvalých vodních toků.

Doposud je velmi málo známo o vztazích v jednotlivých komunitních světech a světě jinosti na základě rituálů jiných než pohřebních. Takové rituály se ovšem odehrávaly při nejmenším od pozdního neolitu střední Evropy (okrouhlé přerušované příkopy, tzv. rondely: [Podborský 1988](#), [1992](#), [Pavlů, Rulík a Zápotocká 1995](#)), a při nejmenším od eneolitu se odehrávaly nad komunitní úrovní. To velmi jasně vyplývá z památek jako je Velim (střední doba bronzová, srov. [Hrala, Sedláček a Vávra 1992](#)), zatímco decentralizované rituální aktivity téhož typu se odehrávaly v mnoha "normálních" vesnicích knovízské kultury (mladší a pozdní doba bronzová, cf. [Bouzek a Koutecký 1980](#), [Koutecký 1990](#), [Neustupný 1995c](#)). Lze formulovat hypotézu, že rituální obřady takové, jaké známe z Velimi, a které byly situovány ve světě jinosti, se v jiných případech mohly odehrávat v komunitních areálech.

V některých případech se ovšem fortifikace nacházely na vrcholcích hor, někdy situovaných v řídké obydlených krajinách (Blaník, Vladař, Obří Hrad u Kašperských Hor: [Slabina, Waldhauser a Konečný 1990](#)); naznačují, že prostorové vztahy mezi takovými památkami a komunitami, které je vybudovaly a používaly, mohly být značně komplikované. Je obtížné říci v současné době mnoho pozitivního na toto téma, ale na otázky obklopující takové fortifikace bychom neměli zapomínat.

Kognitivní krajiny

Otázka, jak lidé pravěku a doby historické viděli své krajiny, je zajímavá i důležitá z teoretického pohledu. Nepochybně znali svůj komunitní areál důkladně, a museli mít také znalosti o území své společnosti bez ohledu na to, jak vágní pojem společnosti byl.

Základními pojmy prostorové jinosti jsou komunitní svět, cizí svět a svět jinosti tak jak byly vymezeny. Naznačil jsem některé trendy, které řídily změny významů těchto kategorií v historické době (zmenšující se rozsah cizího světa apod.); ve většině období pravěku byly změny tohoto druhu pomalé, takže jedna generace je sotva mohla vnímat. Je proto pravděpodobné, že většina pravěkých lidí žila ve stabilním světě, ve společnosti, která nerostla ani se nezmenšovala. Stabilita byla ovšem často narušena tím, co se zdálo být náhodnými zásahy, možná zásahy nadpřirozených bytostí.

Předpokládám, že rozdělení prostoru do uvedených tří sfér nebylo záležitostí teoretického přemítání pravěkých lidí o vesmíru, ale spíše záležitostí sociální zkušenosti nebo účelné aktivity (nikoliv nezbytně "praktické"), která je základem dichotomie mezi vlastní komunitou a "jinými" komunitami. To se stávalo v procesu přeměny neznámého na jiné. Chtěl bych znovu zdůraznit, že mne zajímají sociální a ideologické vztahy, nikoliv náhodná zkušenost jednotlivců.

Jedinou výjimkou předpokládané stability by byly fáze rychlých demografických událostí jako je kolonizace nebo migrace infiltrací. V prvním případě ([Neustupný 1983a](#)) se vytvořila kolonizační vlna, která se pohybovala v jednom nebo několika směrech do dosud neosídlených (nebo řídce osídlených) území. Toto byl model použitelný v případě prvních zemědělců ve střední Evropě a jinde, který J. Neustupný ([1976](#)) a C. Renfrew ([1987](#)) identifikovali s prvními Indoevropany. V druhém případě ([Neustupný 1982a](#)) jednotlivé rodiny infiltrovaly do území, která už byla osídlena a připojily se k domácí populaci; příkladem je kultura kulovitých amfor v Čechách i jinde. Pravěcí lidé si museli uvědomovat obtížnost vytvoření nových komunitních areálů v panenském pralese v oblasti, která byla doposud cizím světem, a navázání nových sociálních spojení mimo tradiční okruhy jinosti.

Zajímavá je otázka, jak lidé vnímali geografický prostor, v němž žili. Naznačil jsem tři možnosti. Relační prostor sestává ze souboru prvků (bodů a/nebo ploch), jejichž vzájemné vztahy jsou známy, ale nejsou definovány ani vzdálenosti ani vybrané body nebo směry. Obecný prostor sestává z prvků (bodů a/nebo ploch), z nichž některé jsou spojeny itineráři (cestami), jejichž délka je měřena přímo. Není ale žádný vybraný bod (počátek) a žádný vybraný směr, které by umožnily zavést systém souřadnic. Třetí možnost, vektorový prostor, je moderní zeměpisný pojem: je v něm definována vzdálenost a systém souřadnic, které umožňují určit všechny vzdálenosti a směry.

Při pohledu na areály komunit je zřejmé, že relační prostor byl dostačujícím základem pro jejich konceptualizaci. Jednotlivé areály aktivit vytvářely soubor prvků, na nichž mohla být definována relace sousedství. Ovšem nikoliv všechny vztahy se musely brát do úvahy. V současnosti nemohu najít žádný důvod, proč areály komunit by se měly modelovat nějakým jiným prostorem.

V protikladu ke komunitám, společnosti vyžadovaly k reprezentaci svých území komplikovanější model, ale vektorizovaná geografie nebyla nutná. Stačilo vytvořit itineráře a aproximovat délky. Současně s tím v měřítku společností bylo také možno aplikovat relační model; tak například pocestní mohli využívat některé geografické body jako vysoké hory, skály, nápadní stromy apod. pro vytvoření relačních sítí.

Uvedené dva modely jsou nejen praktickými nástroji pro orientaci v krajině, ale rovněž vyznačují dvě různé konceptce prostoru.

Doposud jsem diskutoval pouze případ dvou rozměrů vedoucích k rovině. Už jsem argumentoval ([Neustupný 1995b](#), [1997b](#)) že vertikální rozměr byl v pravěku (a často i v pozdějších obdobích) něčím neobvyklým a v důsledku toho pohyb v tomto rozměru byl plný symbolického smyslu. Bylo tomu tak zejména v případech, kdy země byla narušena kopáním pod povrch (hroby, příkopy atd.) nebo když byly nezvykle velké stavby budovány nad povrchem (násypy, megalitické hroby, valy, velké domy apod.). Domněnka, že pohyb vertikálním směrem za určité hranice byl symbolickým chováním podporují nejen případy takové jako neolitické a pozdější kruhové příkopy ([Podborský 1988](#), [1992](#), [Pavlů 1982](#), [1984](#), [Pavlů, Rulf a Zápotocká 1995](#), [Hašek a Kovárník 1996](#)), ale pravěké fortifikace všeobecně, dále zemnicové domy, neexistence jakýchkoliv podzemních dutin v některých kulturních skupinách (šňůrová keramika, megalitické hroby a domy, které napodobovaly atd. atd.

[\[obsah\]](#)

2.3. Události v pravěkých krajinách

Jak komunitní areály tak i svět jinosti jsou pojmy, které strukturují, uspořádávají prostor, v němž lidé žijí. Existuje však nějaký jiný aspekt problému, který přímo nenavozuje nějaký řád? Tuto otázku budeme diskutovat v následujících odstavcích. Budeme k tomu potřebovat dva klíčové pojmy: archeologickou událost a archeologickou strukturu. Je zřejmé, že jde o stejnou dvojici pojmů jaké představuje promluva (řeč, parole) a lingvistická struktura (jazyk, langue) ve strukturální lingvistice (de Saussure 1972). Dichotomie mezi strukturou a událostí má základní význam pro archeologii, podobně jako pro mnoho jiných společenských věd. Závisí ovšem na tom, jak se tento pár pojmů v archeologii aplikuje. Proto nerozebírám taková použití těchto dvou termínů, která se neshodují s tím, jak jsou chápány v této kapitole. Snažil jsem se vysvětlit svou koncepci struktury v knize o archeologické metodě ([Neustupný 1993a](#)), zatímco pojem události jsem načrtl poněkud obšírněji jinde ([Neustupný 1997a](#)). Pouze v těchto pojmových souvislostech mají následující odstavce smysl.

Procesuální archeologie se do velké míry soustřeďovala na hledání struktur (pořádku, pravidelností nebo zákonitostí) aniž by věnovala mnoho pozornosti událostem. Postprocesuální archeologie se více přiblížila pochopení událostí (zejména svou relativizací struktur a zdůrazněním individuality), ale zůstala v zajetí kognitivity jako determinantu sociálního světa; nevytvořila proto koherentní teorii

událostí. Události nelze patřičně pochopit bez vytvoření protikladného pojmu (archeologické) struktury. Zde je nutno upozornit, že typologické (tradiční) paradigma, které předcházelo procesualismu, bylo rovněž orientováno směrem k událostem. Přesto, že navrhuji oživení jedné části tradičních zájmů, vysvitne jasně z dalšího textu, že mým cílem zdaleka není restituce tradičního paradigmatu v jakékoliv formě.

Rozdíl mezi událostí a strukturou sociálních jevů se objevuje, když se lidé mentálně zmocňují sociálních faktů. Struktury a události existují jako oddělené entity pouze ve světě pojmů, nikoliv reálně. Strukturální a nestrukturální aspekt reálného světa (v našem případě sociálního světa) nejsou hmotně odděleny. Jejich oddělení v procesu lidského poznání je ovšem tak produktivní, že současná věda bez něj stěží může existovat.

Události nelze chápat jen jako události politické historie, které závisí na vůli vládců. Chci proto zavést pojem archeologické události, která zhruba odpovídá aktu lidského tvoření a jeho prostředí, které ovlivňovaly lidský život. Toto pojetí události ovšem poněkud rozšiřuje význam tohoto termínu než jak je běžně přijímán.

Úzké pojmání historie jako narace politických událostí bylo v historiografii právem kritizováno (srov. [Topolski 1983](#)). Taková koncepce historie nebyla nikdy příliš vlivná v archeologii, neboť je sotva kompatibilní s archeologickými prameny: události, pojímané jako svobodná vůle panovníků, nelze empiricky uchopit. Ve své archeologické interpretaci ovšem logika "historických" událostí vytvořila tzv. typologické paradigma s jeho migracemi a difúzí. Historie tak úzce chápaných událostí je neuspokojivá nejen proto, že je redukuje do omezeného počtu kategorií, ale také proto, že přeceňuje úlohu individuů (a individuálních faktorů vůbec) v historii.

Pouze se zmíním, že postprocesuální zásada dívat se na minulost z hlediska individuů vede k tomu, že se pojmá jako série událostí, zatímco procesuální posedlost "zákony" produkuje minulost jako soubor struktur. Odtud vyplývá, že kontroverze procesualismu a postprocesualizmu je založena na jednostrannosti, které - jak se domnívám - se lze vyhnout.

Správné pochopení termínů struktura a událost je evidentně významné neboť, zvláště v případě struktury, jde o značně obecné difúzní pojmy. Pokusím se je vymezit v následujících odstavcích.

Struktury

Jako strukturu lidského faktu označím takovou síť jeho prvků, bez nichž by se jednalo o fakt jiného druhu (srov. [Neustupný 1993a](#), 113 s mírně odlišným přístupem k definici struktury). V důsledku toho struktury rozlišují třídy lidských faktů. Odtud vyplývá, že řada různých faktů má tutéž strukturu. Pojem struktur nejen generuje třídy faktů, nýbrž také třídy takových tříd: tímto způsobem uspořádává skutečnost.

V předcházejícím odstavci mluvím o strukturách, které existují nezávisle na tom, zda si je lidé uvědomují. Jsou také kognitivní struktury ([Neustupný 1997b](#), 314). Uvědomování minulosti sestává z přiřazování jednotlivých událostí jejich kognitivním strukturám.

Jednu skupinu představují synchronní struktury takové, jaké diskutuje jazykovědný strukturalismus, jinou diachronní struktury. Oblast, kde se projevují synchronní struktury lidských faktů, je účel. Mluvíme o synchronii, ale zřejmě se jedná o abstrakci: ve vnějším světě nemůže být nic, co by nepodléhalo změně a pohybu: i synchronní struktury se realizují v čase. Tento čas je ovšem kategorií odlišnou od času událostí ([Neustupný 1997a](#)).

Diachronní struktury lze označit jako "procesy". Jsem nakloněn použití tohoto termínu přesto, že proces lze chápat i jinak (např. [Hodder 1991](#), 161). Strukturalismus si byl existence diachronie vědom, ale o její studium se příliš nezajímal. Příkladem procesu je vývoj, jímž se realizuje pokrok, direkcionálnost lidské existence. Studie procesů zahrnuje vznik lidstva, příčiny změn lidského světa atd. Rozdíl mezi procesy a příběhy, které jsou sekvencemi událostí, je někdy problematická. Lze usuzovat, že nezájem strukturální lingvistiky o procesy je způsoben nesnadností rozhodnout, co je pokrokem v jazyce (viz [Skalička 1960](#)): změny popisované historickou filologií jsou zřejmě na úrovni událostí, nikoliv struktur.

Mluví zde o struktuře živých jevů, které jsem popsal jako kategorie ([Neustupný 1993a](#), 157). Živé kultury implikují jednak materiální strukturu (srovnatelnou s archeologickou strukturou), jednak nějaký účel (tj. praktickou funkci, společenský význam nebo symbolický smysl). To je v relativním kontrastu s archeologickými strukturami, které samy o sobě žádný účel neobsahují.

Struktury zachycují nějaká pravidla nebo uspořádání v jednom nebo více rozměrech, které vyjadřují různé aspekty skutečnosti: jen část tohoto uspořádání je v čase. Nejde ovšem o kalendářní čas, čas událostí, ale jen o čas konkrétního uspořádání. Z tohoto důvodu se u takového uspořádání často neuvažuje o jevech v čase, nýbrž o synchronních jevech.

Jak už jsem se zmínil, struktury se týkají tříd faktů, což působí nemožnost uspořádávat je v čase jinak než prostřednictvím jejich subjektů (k pojmu "subjekt struktury" srov. [Neustupný 1993a](#), 77); to vždy vede k širokému časovému intervalu. Třídy faktů nejsou uzavřeny ve vztahu k novým událostem, které jsou jejich subjekty, což vytváří pravděpodobnost objevení nových subjektů, které mohou podstatně ovlivnit původní časové zařazení. Živé kultury mají specifický účel (praktickou funkci, sociální význam, symbolický smysl), který je kategorií úzce vázanou na čas, protože vždy probíhá v čase: není to však čas událostí.

Přesto, že účel probíhá v čase, je evidentně nezajímavé, kam položíme jeho počátek a konec na časové ose; co je významné je délka časového intervalu. Poloha kalendářní nuly a jednotky měření jsou irelevantní. Sekání sekerou (realizace její funkce) zabírá určitý čas. Ideologický (symbolický) smysl pravěké fortifikace začíná s jejím vybudováním a končí jejím opuštěním. Trvání nějaké budovy je často vymezeno dvěma událostmi jako v předchozím příkladě. Je otázkou studia událostí určit, kdy přesně (v kterém kalendářní roce) byla fortifikace vybudována, zatímco její ideologický efekt je strukturálním problémem. Čas, v němž se realizuje účel struktury, se jasně odlišuje od času událostí ([Neustupný 1997a](#)).

Prostor struktur je rovněž delimitován jejich účelem. Jeho vymezení není ani tak určeno souborem souřadnic jako souborem míst určených jejich účelem, tj. tzv.

areály, které na úrovni archeologických pramenů se jeví jako polygony. Jakákoliv živá společnost vytváří takové areály, které se ovšem nemusí vzájemně vylučovat (být disjunktivní). Během archeologického výzkumu vyplývají z prostorové syntézy a jejich účel se zkoumá prostřednictvím interpretace (srov. [Neustupný 1993a](#)). Popsal jsem takové areály v souvislosti s teorií komunitních (sídelních) areálů. Komunitní areály a okruhy jinosti diskutované v předchozích částech této kapitoly jsou vhodné struktury v pravěkých krajinách. Je zapotřebí dalšího propracování a generalizace; k tomuto programu zde chci přispět.

UDÁLOSTI

Jako událost označím jakoukoliv změnu v prvcích vnějšího světa, která působí změnu podmínek lidské existence. Všimněme si, že zatímco struktura je něco uvnitř sociálního světa, událost se vyznačuje vztahy s vnějškem, ať už jsou to jiné prvky sociálního světa nebo prvky přírody. Nadto, události jsou vždy vázány na člověka: vylučuji z úvah přírodní události, které na člověka nemají žádný dopad. Takto pojímaný vnější svět zahrnuje artefaktový, sociální a symbolický podsvět; sestává nejen z artefaktů, institucí a "textů", ale také z ekofaktů a takových přírodních faktů, které mohou mít na člověka vliv (k diskutovaným pojmům srov. [Neustupný 1993a](#) a [1995b](#)). Podmínky lidské existence jsou ekonomické, sociální, ideologické, biologické, geologické, klimatické a jiné přírodní podmínky. To vše vede k rozsáhlé diverzifikaci pojmu událost.

Existují také diachronní události, např. lidské aktivity, které mají určité trvání a které lze označit jako akce; akce mají genealogii a prostorovou trajektorii. Příkladem je život individua, vojenská výprava nebo pohřební rituál. Jakákoliv změna v krajině, například vybudování domu, mohyly, pole, vymýcení nějakého místa apod. představují akci.

Archeologové akce zřídka studovali, pravděpodobně proto, že poznání jejich genealogií a trajektorií předpokládá detailní znalost chronologie (času událostí), a je proto obtížné je uchopit. Každá akce může být ovšem charakterizována svým počátkem a koncem (vznikem a zánikem), a tyto krajní body (nebo alespoň jeden z nich - např. smrt nějaké osoby nebo vybudování domu) lze často identifikovat v archeologických pramenech. Rozdíl mezi statickou událostí a dynamickou akcí je relativní, je to rozdíl pohledu. Z jedné strany má každá událost nějaké trvání v čase a rozlohu v prostoru, a z tohoto hlediska se na ni může pohlížet jako na akci; na druhé straně každá akce může být reprezentována jedním okamžikem a jedním bodem její trajektorie.

Aktivními prvky sociálního světa jsou lidské bytosti nebo skupiny lidí, které svým chováním produkují události. Určitou terminologickou nekonzistenci představuje skutečnost, že realizace účelu (jasně strukturální záležitost) se někdy označuje jako chování systému.

Události v archeologii

Jestliže přijmeme definici, podle níž události jsou změny vnějšího světa, které vedou ke změnám podmínek lidské existence, musíme také přijmout, že vytvoření jakéhokoliv artefaktu (v širokém slova smyslu) stejně jako objevení nového ekofaktu

mohou být interpretovány jako události. Je to materiální forma artefaktu, nikoliv jeho formální struktura, co může být považováno za událost. Materiální formu artefaktu lze analyticky vyjádřit pomocí deskripce. Artefakt pojmáný jako událost má na úrovni strukturálního účelu jen užití. Jak už jsem poznamenal, akce (tj. diachronické události) mají svou trajektorii, která nemusí být bezprostředně pozorovatelná, jejímž výsledkem však jsou stavy artefaktu a/nebo ekofaktu, na jejichž základě lze trajektorii rozpoznat.

Stává se zřejmým, že události lze charakterizovat souborem pojmů, které se liší od pojmů aplikovatelných na struktury a procesy. Výběr takových pojmů je v následující tabulce:

<i>úroveň událostí:</i>	<i>úroveň struktur:</i>
vytvoření a zánik	aplikace artefaktu k účelu artefaktu
materiální forma	formální struktura
užití	účel
narace	formulace zákonitostí
deskriptivní systém	ortogonální faktory
deskriptory	strukturující prvky
trajektorie, genealogie	evoluce, difúze
akce	proces
polygony	areály
subjekty struktur	struktury

Jestliže vytvoření nebo užití živého artefaktu je událostí, pak mrtvý, archeologický artefakt svědčí o události. Tato téze je výchozím bodem rozpoznání minulých událostí na základě archeologických pramenů.

Individualita událostí

Základní vlastností událostí je jejich individualita. Žádný fakt nemůže být realizován jinak než s individuálními rysy, a jeho tvůrce je individuální osoba nebo skupina takových osob, které tvoří svobodně, neboť nikdy nemohou být plně determinovány; kromě toho mohou mít zvláštní motivaci k tomu, aby událostem dali specifické vlastnosti. Z jedné strany je individualita dvou faktů, vytvořených v různých okamžicích, zajištěna materiálním algoritmem tvorby: lidé nejsou schopni vytvořit dva zcela identické artefakty. To má za následek různost. Na druhé straně se individuální osoby snaží vytvořit fakty tak, aby byly sociálně přijaty, tj. snaží se jim dát sociálně akceptovatelnou formu (strukturu) To vede k určité míře stability forem. Události jsou tudíž nositeli variability a individuality, individuální motivace, zatímco struktury nesou stabilitu a sociální akcetabilitu. Jestliže je nějaká naděje na zachycení individuality na základě archeologických pramenů, jsou to události, které otevírají cestu k jejímu rozpoznání.

Události jsou vždy spojeny s individuálními lidskými bytostmi (nebo s definovatelnou a dobře ohraničitelnou skupinou individuí), zatímco struktury jsou vázány na sociální svět. Když individuální lidská bytost formuje svoje prostředí, produkuje akci (dynamickou událost).

V každodenním jazyce se událost považuje za něco momentálního bez trvání. Takové pojetí událostí je příliš úzké, ale přesto je jasné, že s určitou tolerancí může být každá událost reprezentována bodem na časové ose, tj. může jí být přiřazen okamžik. Jestliže událost je nazírána jako akce, je reprezentována nejméně dvěma body na časové ose. Za předpokladu, že časová osa má počátek (kalendářní nulu) a jednotky měření, je rovněž možno určit datum události jako číslo nebo interval čísel. Nulový bod osy, který umožňuje měřit časové vzdálenosti, je zvolen arbitrárně a identifikován s nějakou minulou událostí. Jednotky měření jsou v moderní době odvozeny z astronomických period (roky atd.).

Časová osa, chápána jako soubor reálných čísel, není nikdy zaplněna diskrétními událostmi bez přerušení. Teoreticky je nepravděpodobné, že dvě různé události by byly umístěny ve stejném bodě časové osy, ale v praxi se to často stává vzhledem k omezené rozlišitelnosti. Také se stává, že dvě nebo více událostí se navzájem překrývají. To zřejmě není ani tak spojeno s vymezením konkrétních událostí jako se skutečností, že časová osa, která v praktických aplikacích není souborem reálných čísel, je určena krokem časového měřítka. Konkrétní společnosti by nepochybně mohly být charakterizovány hustotou a třídami svých událostí, ale pokud vím, empirický výzkum na tomto poli chybí.

Kalendářní čas událostí se v archeologii měří různými radiometrickými metodami, dendrochronologicky, pomocí psaných pramenů apod. Je zajímavé poznamenat, že všechny tyto metody mohou být použity bez vztahu ke strukturálním studiím. Seřadit soubor událostí na základě jejich formálních vlastností nelze ovšem provést bez znalosti struktury (strukturujících prvků).

Poznamenejme na tomto místě, že prostorové rozdělení událostí je reflektováno geografickým prostorem jehož objekty jsou polygony (srov. [Neustupný 1996a](#)). Nemusí to nutně být vektorizovaný geografický prostor s nulovým bodem, souřadnicemi a metrikou. Zdá se, že tzv. relační nebo obecný geografický prostor je dostatečnou základnou pro prostorovou specifikaci událostí. Geografický prostor nepracuje s pojmem účelu, ale věrně odráží holé události.

Události v pravěkých krajinách

Napsal jsem takový dlouhý úvod k této podkapitole hlavně vzhledem k významu pojmu událost. Zatímco dvě předchozí části této kapitoly pojednávaly o dvou zvláštních třídách struktur v pravěkých krajinách (komunitní areály a okruhy jinosti), tato část je o událostech.

Variabilita událostí je samozřejmě mnohem větší než variabilita struktur. Jestliže si zopakujeme definici, jeden z důvodů se nám hned stane jasným: události nejsou omezeny na artefakty, kterákoliv ekofaktová vlastnost přírody rovněž svědčí o nějaké události a v některých případech i změny přírody se mohou stát událostmi. Hlavním

důvodem je však fakt, že každá struktura je abstrakce řady individuálních událostí a musí být proto méně četná: struktury nemají individuální vlastnosti.

Teorie událostí je určena k identifikaci jednotlivých událostí, k určení jejich data, polohy, formy, jejich časové genealogie (historie) a prostorové trajektorie, jejich původu a zániku. Tento seznam témat, která by měla být studována archeologií událostí, připomíná program tradiční archeologie. Principiální rozdíl je v tom, že podle mého názoru se událostí nemůžeme patřičně zmocnit bez současného studia jejich struktur.

Události v komunitním světě

Většina událostí v pravěkých krajinách je spojena s aktivitami komunit, zatímco jednotlivci a společnosti hrají mnohem menší roli. Poznamenejme, že převažující role komunit v pravěku vytváří pozoruhodný rozdíl ve vztahu k moderním společnostem, kde dopad "jiného" výrazně převažuje. Události na komunitní úrovni jsou spojeny s počátkem osídlení komunitního areálu (primárním osídlením), udržováním a rozvojem areálu a zakončením osídlení areálu. Ve skutečnosti je zhotovení každého artefaktu událostí, ale nemusí být klasifikováno jako událost v komunitním světě.

Primárním osídlovacím aktem bývá přistěhování lidí buď ze sousední nebo vzdálenější komunity. Znalost demografie je proto předpokladem rozpoznání pravěkých událostí (demografie má také svůj strukturální aspekt jako jsou například důvody pro růst populací).

Komunita, která se stěhuje do nějakého území bude potřebovat úplný komunitní areál s plným rozsahem areálů aktivity, ne jen přístřešek k přenocování. Archeologové si často tuto nezbytnost neuvědomují. Lidé potřebují nejen domy, ale i pole (obdělávatelná technologiemi, které jsou jim k dispozici), pastviště, píci k nakrmení domácích zvířat v příští zimě ([Neustupný 1981a](#), [Dreslerová 1995](#)) atd. atd. Z mnoha důvodů také potřebují určitou hustotu sociálních vztahů ([Neustupný 1983a](#), 92), například proto, aby si spolehlivě zajistili své dodávky bronzu v době bronzové a zabezpečili manželské partnery. Chtěl bych dodat, že mentální přisvojení krajiny s jejími mnoha nebezpečnými místy a cizími bytostmi, s horami, které nejsou obydleny správným druhem nadpřirozených bytostí atd. mohou být také obtížně (i když možná snadněji) překonatelné. Všechny vztahy jinosti musí být navázány, aby nový komunitní areál byl obyvatelný.

To činí velmi pravděpodobným, že stěhování lidí vyjde z nějaké sousední komunity nebo alespoň z takové, která nebude považována za cizí. Z mnoha důvodů bude preferována komunita téhož okruhu jinosti, neboť v takovém případě se změní jen málo; není rozhodující, jak bude vzdálena v geografickém prostoru. Toto je víceméně pohyb, který jsem popsal jako interní kolonizaci nebo kolonizaci všeobecně ([Neustupný 1983a](#), 86-90).

Situace bude poněkud odlišná, jestliže komunita se usadí v neznámém nedávno opuštěném areálu bez zázemí přátelských sociálních vztahů. Alespoň některé areály aktivit mohou být dosud rozpoznatelné, pole mohou být obdělána bez velkého dodatečného úsilí atd., ale ani tato situace úplně neodstraní všechny obtíže. Osídlení bude ovšem mnohem nesnadnější, jestliže areál bude kolonizován buď jako

panenské území nebo po dlouhodobém opuštění, takže les téměř úplně regeneruje. Věřím proto, že případ osídlení primárního lesa je jen málo pravděpodobný s výjimkou neolitické kolonizace střední Evropy a následných primárních kolonizací periferních oblastí. Právě toto nepravděpodobné řešení však považují někteří archeologové za pravidlo: příhody o tom, jak tato či jiná kulturní nebo etnická skupina se přistěhovala do krajiny pokryté hlubokými primárními lesy se v literatuře často vyskytují.

Pokračování a rozvoj komunitních areálů přidává další události. Nejtypičtější z nich je kumulativní působení ohně a pastvy domácích zvířat na přírodní prostředí. Tyto faktory musely působit rozsáhlé odlesnění, erozi svahů a tvoření údolních uloženin. Jsou to typické lidské akce, které přicházejí tak pomalu, že jedna generace pravěkých lidí možná ani vůbec nezaznamenala směrovanou změnu. Je proto pro mne velmi obtížné uvěřit v teorie, podle nichž pravěké komunity byly schopny kontrolovat svoje přírodní prostředí ([Dreslerová 1995](#)).

Je ovšem jeden druh regulace, který musíme předpokládat. Je to regulace růstu populací, který, kdyby byl uvolněn, by způsobil velké obtíže už v průběhu několika málo desítek let. Je pravděpodobné, že obvyklé očekávané chování bylo zachyceno v pravěkém folklóru, o jehož existenci nelze pochybovat. Současně s tím musela být k dispozici metoda jak rozpoznat situaci, že omezený přírodní přírůstek byl přípustný nebo dokonce vítaný vzhledem k potřebě osídlit uprázdněné komunitní areály.

Doposud se nezkoumalo, v jaké míře byly pravěké skupiny schopny devastovat svoje okolí do té míry, aby byli nuceni se přestěhovat jinam. Určité nepřímé indikátory jsou ve faktu, že jak obytné tak pohřební komponenty z neolitu, eneolitu a doby bronzové (stejně jako z mnoha období doby železné) se nezdají být používány po mnoho staletí. To je zřejmé v případech, kdy délka osídlení obytných komponent může být kontrolována dendrochronologicky jako je tomu v případě "nákolních staveb" v jižním Německu a ve Švýcarsku (např. [Winiger 1993](#)). Je mnoho pohřebišť, jejichž trvání je omezeno jedním nebo dvěma staletími, ale velmi často si archeologové nemohou být jisti, zda pokračování pohřebiště neleží v jiné části téhož komunitního areálu.

Je nutno uvážit, že opuštění devastovaného sídelního areálu nemuselo být úplné. Tři rodiny se mohly například odstěhovat, zatímco jedna mohla zůstat apod. Toto je typický příklad archeologických událostí, které je nutno zkoumat v jejich plné konkrétnosti na základě archeologických pramenů.

Devastace přírodního prostředí byla právě jednou možnou příčinou, proč se komunitní areál vyprázdnil. Mohly být ovšem i jiné příčiny. Pokud vezmeme do úvahy nejistoty populačního vývoje v důsledku všeobecně vysoké úmrtnosti v prostředí, které se snažilo zůstat demograficky stacionární, musely být případy, kdy celé komunity vymřely nebo se jejich početnost silně redukovala. Tak například normální fungování komunity by se stalo obtížným nebo nemožným, kdyby zemřeli všichni dospělí muži v komunitě.

Vzhledem k možné diskontinuitě osídlení bych ovšem váhal s přijetím výroků jako "sídliště bylo opuštěno po několika desítkách let", jestliže jediné doklady by pocházely z výzkumu omezeného rozsahu. Ve studiích tohoto typu je velmi obtížné být si jist, že určitý komunitní areál nebyl osídlen souvisle, neboť nyní víme, že absence objektů

určité pravěké skupiny znamená v tomto směru velmi málo. Přesto, že v uplynulých desítilétích byl učiněn velký pokrok v datování inventáře archeologických objektů, délka jejich užívání a jeho intenzita doposud představuje vážný problém. Zdá se ovšem, že v některých případech uzrává situace pro řešení kontinuity osídlení určitého konkrétního komunitního areálu.

Události ve světě jinosti

Ve skutečnosti každý směřovaný artefakt nebo surovina, produkované mimo určitý komunitní areál, jsou svědectvím o sociálním světě nad komunitní úrovní, tj. na úrovni společnosti. Podobně každá zbraň (její uložení v hrobě apod.) naznačuje událost ve světě jinosti.

Zatímco zmíněné příklady nelze jednoduše použít jako doklady pro konkrétní společenské okruhy (jinosti), mnoho "fortifikací" je v tomto ohledu slibných. Jak už jsem poznamenal, celkový počet neopevněných osad a počet pohřebišť je mnohem větší než počet hrobů je mnohem větší než počet naznačuje, že muselo existovat mnoho komunitních areálů na jednu fortifikaci. Příklady jako je řivnáčská nebo chamská kultura v Čechách (střední eneolit), kde téměř všechna sídliště se zdají být opevněna, je jasnou výjimkou. Víceméně tutéž situaci lze očekávat v případě náboženských center a možných trhů.

Paměť kulturních krajin

Počátek každého nového osídlení komunitního areálu (nebo založení úplně nového) tak vyprodukuje množství archeologických událostí v krajině: domy, pole, jiné zemědělské oblasti, kumulativní pohřební okruhy, místa kultu apod. Budou doprovázeny "fortifikacemi" a možná jinými areály, které patří spíše k okruhům jinosti než k individuálním komunitám. Při jejich transformaci do mrtvé kultury mnoho z nich zanechá stopy, které budou snadno interpretovatelné (nebo naopak nesprávně interpretované) jinými pravěkými skupinami, zejména těmi, kdo sami produkují podobné jevy. V krajině budou pozorovatelné po desítilétí, některé z nich po staletí.

Plná regenerace smíšeného dubového lesa trvá v mírné zóně déle než 200 let, zatímco možné přerušení časově souvislého osídlení většiny komunitních areálů bylo kratší. Délka takové přerwy osídlení by se všem měla stát předmětem specializovaného výzkumu v konkrétních sídelních areálech. Ať je tomu jakkoliv, pravěcí lidé, kteří přicházeli do nějaké krajiny mohli v mnoha případech zaznamenat stopy jejího dřívějšího využití i v případě, že neměli žádné informace zprostředkované přímými svědky (srov. Kuna 1998).

V případech, kdy k následujícímu osídlení došlo během života lidí, kteří pamatovali osídlení předchozí, situace mohla být snadno interpretována jako pouhé opakování, událost popsaná gramatickým minulým časem a v důsledku toho nereprezentující skutečnou minulost. Pozorované stopy minulého osídlení nemusely být hodnoceny jako známky materiální paměti.

Doposud chybí diskuse na základě archeologických kontextů, zda nějaká pravěká komunita, která přišla do sídelního areálu, mohla stopy jeho předchozího osídlení interpretovat v termínech skutečné minulosti. Většinou se předpokládá, že tomu tak

bylo, ale podle mého názoru stopy dřívějších lidí mohly uniknout pozornosti pokud nejsou interpretovány jako známky materiální paměti, tj. dokud nejsou vnímány jako skutečná minulost tvořící opozici k současnosti ([Neustupný 1997a](#)). Taková opozice by byla spojena s pojmem předků, avšak ani přítomnost předků v nějaké společnosti nemůže zaručit znalost skutečné minulosti.

Vyslovil jsem názor, že skutečná minulost, která je ve strukturální opozici k současnosti, se ve střední Evropě objevuje teprve v eneolitu, kdy první známky materiální paměti na sebe berou podobu trvalých památníků jako jsou monumentální mohyly (případně megalitického charakteru) a permanentní zemní díla (valy, příkopy apod.: [Neustupný 1997a](#), [1998](#)). Mohl jsem vyslovit hypotézu, že dřívější (neolitické, zejména pozdně neolitické) domy a zemní díla byla monumentální, ale nikoliv trvalá. Sekundární les (tj. bývalé mýtiny) mohly být rozpoznány a znovu použity k praktickým účelům už v neolitu, možná s evokací gramatického minulého času, ale nikoliv nutně jako strukturální opozice mezi minulostí a současností.

Paměť krajiny může objasnit empirické pozorování kontinuity jednotlivých areálů aktivity stejně tak jako celých sídelních areálů po mnoho období pravěku ([Neustupný 1986a](#), Kuna 1998). Neočekával bych, při nejmenším nikoliv na teoretickém základě, že kontinuita je jediným možným produktem paměti. V některých případech pravěcí lidé mohli považovat za potřebné naopak kontinuitu přerušit a udělat něco odlišného od toho, co dělali doposud. Mluvil bych proto raději o charakteristické sekvenci využití komunitních areálů než o kontinuitě, která je jen jedním speciálním případem sekvence.

Předběžně lze poznamenat, že nedostatek paměti krajiny by pravděpodobně vedl k mnohem nižšímu stupni strukturovanosti komunitních areálů.

Historie krajiny

Často se předpokládá, že historii minulých krajiny lze na základě archeologických pramenů snadno rekonstruovat. Jestliže vezmeme do úvahy sekvenci kulturních skupin v širším regionu, stane se okamžitě jasným, že zdaleka ne všechny skupiny jsou v plošně omezených regionech reprezentovány v proporcích jejich trvání. Obvyklý závěr vyvozený z takového stavu věcí je, že region byl v některých obdobích pravěku osídlen řídce, jestliže byl osídlen vůbec. V jiných obdobích však osídlení bylo husté, jak dosvědčuje mnoho "nalezišť".

Ještě v pestřejší podobě byla taková historie zastávána v dobách, kdy se věřilo, že různé archeologické skupiny na tomtéž území představují etnické skupiny, které tam žily současně jedna s druhou - analogicky k etnické mozaice některých částí světa, která se vytvořila zejména ve středověku. Takový názor se nyní ukázal být neudržitelný pro pravěkou Evropu a v nové literatuře se objevuje jen sporadicky (např. [Czebreszuk 1996](#)). Mozaika mohla vzniknout pouze migracemi, ale rozsáhlé etnické pohyby reprezentovaly v Evropě před dobou železnou výjimku. Přesto nějaké byly, a archeologickými metodami je lze vystopovat na základě demografických úvah a konkrétních dokladů ([Neustupný 1982a](#)).

Každou kulturní skupinu (a někdy každou z jejích fází) lze charakterizovat viditelností jejích archeologických památek ([Vencel 1994](#)); množství nálezů odpovídá spíše této

viditelnosti než hustotě obyvatelstva, které žilo v pravěku na daném území. Toto téma posunuje diskusi od přímých pozorování archeologických pramenů k jejich viditelnosti. Jde převážně o metodologický problém, který budeme podrobněji diskutovat v kapitole 3).

Zde jenom poznamenám, že viditelnost je podmíněna mnoha transformacemi archeologických pramenů a výsledkem je, že hustota nálezů neodpovídá hustotě pravěkého obyvatelstva, a to ani přibližně ([Neustupný 1993a](#), 54 sq., [Kuna 1994](#)). Jestliže region je malý a nepřiliš intenzivně probádaný, některé kulturní skupiny se nacházejí jen výjimečně a jejich stopy se dokonce nemusí v pramenech objevit vůbec z čistě pravděpodobnostních důvodů.

Rekonstrukce historie krajiny se tak stává problematickou záležitostí, která vyžaduje velké množství nálezů (aby se alespoň částečně odstranily náhodné faktory) a detailní doklady hustě pokrývající celý region. Vyžaduje také detailní chronologii a klasifikaci všeobecně, neboť bez ní jakýkoliv počet nálezů ztrácí smysl."

Události v dřívějších paradigmatech

Každé paradigma zdůrazňuje svoje vlastní události, pokud se o události vůbec zajímá. Založil jsem svou teorii zejména na lidské tvůrčí aktivitě produkující artefakty jako hlavní zdroj událostí v sociálním světě. To vede ke specifickému seznamu archeologických událostí jak jsou stručně zmíněny v této kapitole.

Tradiční (typologické) paradigma uvažovalo poměrně omezený soubor událostí. Především to byly migrace, které zpravidla měly mít formu, kterou jsem popsal jako expanze ([Neustupný 1983a,b](#)). O takových migracích se věřilo, že jejich kořeny leží mimo sociální svět; byly prostým důsledkem "přírodního jevu" jako je nekontrolovatelný demografický růst. Důvod migrací mimo migrující společnosti se často hledal i v "tlaku jiných populací", který měl vzniknout v důsledku různých přírodních událostí (sucha apod.). Často předpokládaná "destrukce nalezišť" se téměř vždy spojovala s migrací cizí etnické skupiny.

Objevení nového typu artefaktu, pokud také nebylo důsledkem migrace, se spojovalo s tzv. difúzí, která zůstávala nejasně definovaným pojmem. Jednotlivé události difúze jsou většinou v opozici se strukturováním lidské kultury (a všeobecně s její systematikou), neboť jednotlivé difundující kulturní elementy jsou považovány za nezávislé na jiných kulturních prvcích.

Jak už jsem poznamenal, klimatické a jiné přírodní události byly v tradičním paradigmatu vysoce ceněny jako příčiny, neboť je bylo možno použít k vysvětlení sociálních jevů bez použití nějakých sociálních pravidelností nebo zákonů.

Procesuální paradigma nevěnovalo událostem mnoho pozornosti: bylo to typické strukturální paradigma, které preferovalo hledání pravidelností. Mnoho "historických" událostí se ve skutečnosti stalo epizodami, reagujícími na různé demografické nebo přírodní (ekologické) události cestou adaptací. To nebyl pevný základ pro studium archeologických událostí. Procesuální paradigma ovšem podstatně přispělo k vypracování archeologické teorie studiem strukturálního aspektu: to vytvořilo možnost postavit do opozice archeologickou strukturu a archeologickou událost.

Situace v tzv. postprocesuálním hnutí předpokládá detailnější analýzu, která dosud nebyla provedena. Přívrženci tohoto paradigmatu, kteří chtějí oponovat procesuální archeologii, zdůrazňují historičnost, roli individuálních lidských bytostí, variabilitu přístupů k pramenům a další pojmy ([Hodder 1991](#), [1993](#) aj.). Postprocesuální teorie ovšem nezavádí žádné jasné vymezení událostí a struktur.

[[obsah](#)]

3. Transformace konunitních areálů do sídelních areálů

Všeobecně se soudí, že to, co archeologové nacházejí v terénu, se velice odlišuje od živé kultury, v níž žili pravěcí lidé. Principiální rozdíl ovšem nespočívá v tom, že něco chybí (dokonce ani to, že některé části pravěké reality chybí téměř úplně: [Venc 1994](#)), ale ve faktu, že pravěká skutečnost při svém přechodu do archeologických pramenů prošla hlubokými změnami (transformacemi).

Jedna část transformací proběhla ještě v živé kultuře (předdepoziční transformace), jiné až později v mrtvé kultuře (postdepoziční transformace). Tyto transformace jsou jak kvalitativní tak i kvantitativní, tj. hluboce přeměňují jak kvalitu tak i kvantitu minulých faktů, které jsou součástí archeologických pramenů ([Neustupný 1986a](#), [1993a](#)).

Proces transformace minulé živé kultury do archeologických pramenů se někdy nazývá tafonomie, slovo převzaté z přírodních věd spolu s řadou podobně znějících termínů (např. [Sommer 1991](#)). Problém ovšem není v cizojazyčném termínu, neboť žádná vědecká disciplína nemůže uniknout terminologii odvozené ze zdrojů mimo každodenní jazyk. Jeho jádro je ve faktu, že teorie transformací se zdá být v dnešní archeologii vyvinutější, zejména ve svých kvantitativních aspektech, než tafonomie v té formě, v níž je prezentována archeologům.

Prostorový aspekt transformací se často spojuje s místy, kde transformace proběhly. Místa živé kultury jsou strukturální entity, které nazvu areály aktivit. Jedním z jejich druhů jsou odpadové areály, z nichž většina koreluje s obytnými a skladovacími areály. Jsou diskutovány na počátku této kapitoly.

Přes to, že se stávají cílem archeologického zkoumání, jsou areály aktivit nepřístupné archeologickému pozorování: objevují se ve formě archeologických pramenů, které již prošly mnoha transformacemi. V důsledku toho jsou tyto prameny mrtvé, statické (postrádají dynamiku původní živé lidské kultury) a formální (to znamená, že ztratily svůj účel, tj. praktickou funkci, společenský význam a symbolický smysl).

V průběhu transformací se areály aktivit staly komponentami celkových sídelních areálů, tj. staly se archeologicky pozorovatelnými ekvivalenty minulých komunit. Důležitý pojem komponent (sídelních areálů) bude diskutován na konci této kapitoly.

3.1. Odpadové areály

Archeologové pokročili v pochopení pravěkých odpadových areálů, jejichž formování patří živé kultuře ([Neustupný 1996a](#)), a které se v archeologických pramenech projevují jako odpadové komponenty. Odpadové areály uskutečňují nebo dokončují zánikovou transformaci, která vyznačuje přechod živých faktů do mrtvé, archeologické kultury. Z kvalitativního pohledu jsou areály komunit transformovány destrukcí a prostorovými posuny. Nejdůležitější kvantitativní transformace prostorových entit je rozčlenění (ekvivalentní fragmentaci na formální artefaktové úrovni), kumulace a redukce.

Odpadové areály jsou místem kam lidé odkládají svoje odpadky. Protože je lidé vytvářejí intencionálně, mají charakter artefaktových pramenů (srov. [Binford 1983](#), 234). Jejich praktická funkce a možný symbolický smysl vytváří jejich účel v pravěkých komunitách. Pojem odpadových areálů má zásadní význam pro pochopení prostorového rozložení prvků archeologických pramenů v mnoha obdobích pravěku.

Je možné si představit lidské skupiny, které nevymezovaly žádné odpadové areály. Takové skupiny zanechají převážně primární odpad v Schifferově slova smyslu ([Schiffer 1976](#)). Některá paleolitická naleziště mohou být svědectvím o takovém chování, avšak počáteční odpadové areály byly již známy v paleolitu (cf. [Neustupný a Vencel 1995](#), [Neustupný 1996a](#)).

Odpadové areály se mohou kombinovat (a obvykle se kombinují) s jinými areály aktivit, nejčastěji s obytnými areály. Nejjednodušší a nejlogičtější mechanismus jejich vytváření je odhazování odpadků bez nějakých pravidel, obvykle do bezprostředního sousedství obydlí. Je pochopitelné, že areál vznikající tímto náhodným způsobem nebude striktně vymezen.

Neznám žádný dobře dokumentovaný případ v českém pravěku, kdy odpadový areál by byl umístěn mimo obytnou nebo skladovací komponentu, ale taková možnost je teoreticky možná. Podzemní objekty obsahují velké množství "kulturních" zbytků všech druhů, které nevypadají jako primární odpad a naznačují proto existenci odpadového areálu v sousedství.

Zvláštním případem může být ukládání odpadu mimo aktuální obytné areály do právě (?) opuštěné obytné nebo skladovací komponenty. To bylo ovšem možné pouze tehdy, jestliže se domy stěhovaly periodicky po sídelním areálu jako celku ([Kruta, Neustupný a Vencel 1966](#), [Kuna a Slabina 1987](#), [Dreslerová-Turková 1989](#), [Smrž 1987](#) aj.). Osady mladší doby bronzové a laténského období se svými početnými podzemními objekty jsou kandidáty pro takové vysvětlení.

Odpadový areál, který se akumuloval nad povrchem země, vytvoří více nebo méně horizontální "kulturní vrstvu", jejíž povrch bude poskytovat ideální podmínky pro redukci keramiky a jiných artefaktů nebo ekofaktů klimatickými a jinými faktory ([Neustupný 1981b](#)). V pozdějších pravěkých i historických obdobích a zejména v moderní době bude tato vrstva často zničena erozí a rozoráním. Odpadový areál se proto zřídka uchová ve stavu podobném původnímu jinde než v okolních podzemních objektech.

Umístění odpadového areálu uvnitř celého sídelního areálu nemusí být přísně určeno. Zdá se ale, že u mnoha pravěkých kulturních skupin byla běžná nějaká forma delimitace: ukládání odpadu bylo omezeno na jedno nebo několik málo míst v rámci sídelního areálu. Nadto se taková místa mohla časem posouvat, takže po mnoha létech obývání téhož komunitního areálu mohly být pokryty odpadem velké plochy.

Uvedl jsem důvody pro domněnku, že některé odpadové areály byly uzavřeny nebo ohrazeny; to mohlo mnoha způsoby ovlivnit formování kulturní vrstvy. Někaký druh uzavření může vysvětlit skutečnost, že časově blízké podzemní objekty se jen výjimečně prořezávají: počet takových průseků se zdá být mnohem menší než kolik by se očekávalo na základě pravděpodobnosti za předpokladu, že umístění starších objektů bylo pozdějším obyvatelům místa neznámé.

Význam odpadových areálů

Tak jako jiné druhy artefaktových entit, i odpadové areály mají účel. Nepochybně to byla hlavně praktická funkce, tj. akumulace odpadků z jiných areálů, kde by překážely v jejich řádném užívání. Jsou známky symbolického smyslu některých odpadových areálů jako míst ukládání mrtvých, a to jak mrtvých lidí (srov. kostry v knovízských jamách: [Bouzek a Koutecký 1980](#), [Koutecký 1990](#)) tak i "mrtvých" artefaktů. Naznačil jsem ([Neustupný 1996c](#)), že takové ukládání často probíhalo v té části obytné a skladovací komponenty sídelního areálu, která byla právě opuštěna.

Existence odpadových areálů má zásadní význam pro studium prostorové struktury archeologických nálezů na úrovni komponenty (naleziště). Jasné funkční strukturování archeologických nálezů můžeme očekávat pouze tehdy, když velká část nálezů bude v primární poloze nebo když odpad bude při ukládání do sekundární polohy tříděn. V případě odpadových areálů s mnoha účely je velmi nepravděpodobné, že bude objeveno prostorové strukturování nálezů způsobené funkcí. Kumulativní ukládání archeologických faktů v průběhu času, které bude popsáno později v této kapitole, nadto obvykle činí funkční struktury nečitelné. Jestliže se ovšem odpadový areál v průběhu desítek stěhoval po areálech aktivit, je velmi pravděpodobné, že vznikne chronologické strukturování výsledných komponent, neboť každý segment odpadového areálu se bude ukládat v omezeném úseku času.

Z těchto důvodů lze v obytných a skladovacích komponentách rozpoznávat dva rozměry prostorového strukturování: funkční a časové. Předpokládám, že první kategorii můžeme očekávat hlavně v paleolitu, zatímco druhá bude charakterizovat komponenty neolitické a pozdější ([Neustupný a Vencel 1995](#), [Neustupný 1996c](#)). Avšak toto téma ještě očekává posouzení na základě rozsáhlejších empirických

dokladů. Jak poznamenali J.Rulf a V.Salač, je třeba revidovat naivní předpoklad, že obsah podzemních objektů může být jednoduše a přímo vztažen k funkci těchto objektů ([Rulf 1993](#), [Rulf and Salač 1995](#)).

[\[obsah\]](#)

3.2. Rozčlenění archeologických faktů

Fragmentarizace artefaktů znamená, že se rozpadají na části, které většinou nemají žádný zvláštní vlastní účel. Restituce celku z částí je proto nemožná, a přidání fragmentu k celku nebo nahrazení části nemá smysl. Typickým příkladem fragmentace je rozbití nádoby. Fragmentace je důležitá v případě artefaktů jako je keramika, ale není typická pro "život" řady dalších artefaktů (a artefaktových entit), zvláště ne těch, které studuje prostorová archeologie.

Existují složené artefakty (jako je například vůz) a složené artefaktové entity (jako areály aktivit), které sestávají z částí s vlastním dílčím účelem; takové části mohou být vyměňovány, obnovovány nebo doplňovány. Při výstupu těchto složenin z živé kultury dochází nejdříve k jejich rozpadu na části a teprve pak na fragmenty. Pro nedostatek lepšího termínu nazývám tento proces rozčleněním (angl. dismemberment)

Artefakt (přesněji artefaktová entita) může tudíž sestávat z částí (segmentů, článků), které k ní patří jen dočasně, a mohou být později nahrazeny jinými částmi, když se nové části přidávají a staré odstraňují. Složená artefaktová entita, například obytný areál, se může skládat ze součástí (které jsou samy artefakty, např. jednotlivé domy), které budou nahrazeny jinými, nově vytvořenými. V důsledku toho není žádný pevný seznam částí, z nichž by se celek skládal. Je to určitá analogie k dobře známému polytetickému charakteru formálních struktur ([Clark 1968](#)), ale tentokrát se netýká atributů, nýbrž částí artefaktů. Stává se to například, když se opravuje sekerka (nahrazuje se topůrko) nebo když se přestavuje, rozšiřuje nebo redukuje vesnice, domy se přesouvají na jiné místo apod.

Rozčlenění složených artefaktů je významný pojem transformační teorie a to zejména ve vztahu k prostorové archeologii, neboť vede k hlubšímu pochopení dynamiky archeologických areálů. Rozčlenění neustále mění artefaktové entity jako je například vesnice: přidává nové stavby a je příčinou opuštění jiných v (částečné) zánikové transformaci. Je to typická transformace, která operuje na rozmezí živé a mrtvé kultury.

Jakákoliv událost v krajině může být rozčleněna, tj. její existence přerušena opuštěním, zničením nebo tím, že nějaká její část je nahrazena. Je zřejmé, jak působí v případě domu, areálu aktivity nebo celého komunitního areálu. V důsledku rozčlenění všechny tyto významné artefaktové entity jsou v neustálém pohybu, který mění jejich kvantitativní charakteristiky a způsobuje, že některé části se trvale stávají

součástí mrtvé, archeologické kultury. Rozčlenění ovšem nejen mění kvantitu, týká se také kvalitativní struktury artefaktů.

Proces rozčlenění prostorových entit vytváří v mnoha případech diskontinuitní území. Toto může vést k tzv. mimonalezištním nálezům ("off-site"), které jsou v rámci teorie komunitních areálů logicky nezdůvodnitelné. Kterákoliv část komunitního areálu, která obsahuje nepřemístěné archeologické nálezy, je definičně areálem aktivity a, jako taková, má svůj účel. Termín "off-site" je typickým produktem tradičního pojetí prostoru založeného na pojmu diskrétních jednotek typu "naleziště". Současně s tím tento pojem nebere do úvahy nejrozmanitější formy redukce archeologických pramenů (srov. podkapitolu 4).

[\[obsah\]](#)

3.3. Kumulace archeologických faktů

Mnoho komponent sídlištních areálů (typicky obytné komponenty nebo pohřebiště) neodrážejí jeden okamžik nebo krátké časové období: vznikají kumulací pramenů po mnoho let, desítek nebo i staletí. Tento proces podstatně mění kvantitu archeologických zbytků v tom smyslu, že už po krátké době ani přibližně neodpovídají situaci v živé kultuře.

Zatímco jen málo archeologů by obhajovalo názor, že všechny hroby na pohřebišti jsou současné, jsou nakloněni takovým závěrům v případě pravěkých vesnic. Tak například se někdy věří, že neolitické vesnice ve střední Evropě byly velké, protože jejich zbytky se rozkládají na mnoha hektarech a obsahují mnoho domů; v protikladu k tomu vesnice z eneolitu a doby bronzové se často považují za malé, neboť doklady sestávají z malého počtu zbytků. Málo lidí má pochybnosti o tom, že zbytky domů nalezené v jedné vrstvě stratifikovaného naleziště byly všechny užívány současně. Takové soudy jsou ovšem nezdůvodnitelné.

V důsledku "rozčleněného" charakteru lidské kultury je kultura předmětem neustálé změny. Rozčleněné části archeologických entit, které přestávají plnit svůj účel, opouštějí lidskou kulturu, ale nemizí z archeologických pramenů: kumulují se na "nalezištích", kde se z nich stávají mrtvé komponenty sídelních areálů. Rychlost akumulace záleží na čase a na průměrných životnostech archeologických entit. Jestliže počet entit v průběhu času vzrůstá, přírůstek jejich růstu je také důležitým parametrem ([Neustupný 1983a](#), [1996c](#)). Archeologické fakty se chovají jako jednoduché dynamické systémy.

Kvantita archeologických pramenů se tak přímo nevztahuje k frekvenci minulých lidských aktivit. Jestliže je tato kvantita malá (několik střepů nalezených při povrchových sběrech), živá situace za ní může znamenat buď to, že aktivita byla nízká anebo to, že byla provozována s plnou intenzitou jen po krátkou dobu. Jestliže je před námi naopak velké množství nálezů (množství střepů, mnoho půdorysů domů v neolitické vesnici), může být důvodem buď velmi intenzivní minulá aktivita

způsobená třeba velkou hustotou obyvatelstva, nebo střední či nízká aktivita trvající po dlouhou dobu. Z toho vyplývá, že kumulace archeologických pramenů je jevem, který je ovlivněn jak intenzitou pravěkých aktivit, tak trváním těchto aktivit v čase.

Tam, kde míra redukce (srov. podkapitulu 4) není extrémně vysoká, což je případ laténské kultury na Loděnickém potoce, kumulace archeologických faktů je nejsilnějším faktorem kvantitativního zkreslení pramenů. Základním problémem je, že jedna fáze archeologické chronologie je mnohem delší, než životnost mnoha artefaktů a ekofaktů. V případě projektu Loděnice lze například předpokládat, že laténské osídlení trvalo 110 až 130 let ([Venclová 1994](#)), zatímco střední délka života lidí v pravěku byla kratší než 30 let ([Neustupný 1983a,b](#)), životnost jednoho domu méně než 20 let, životnost keramické nádoby několik let ([David a Hilke Henning 1971](#)) apod. To znamená, že během jedné archeologické fáze rozlišitelné v archeologických pramenech pomocí běžné metodologie se vystřídalo několik lidských generací, několik "generací" domů, hrnců apod. Míra kumulace proto musela být obrovská.

Jestliže jsou u jednotlivých kategorií archeologických faktů známy nebo alespoň odhadnuty parametry jako trvání v létech, průměrná střední délka života a případně míra přírůstku, je snadné vypočítat průměrnou četnost této kategorie v živé kultuře minulosti ([Neustupný 1981a, 1983a, 1996c](#)). Je ovšem obtížné, ne-li nemožné, určit, které konkrétní fakty nastaly jako první, které je následovaly apod., a kde přesně tyto jednotlivé fáze proběhly.

Když pozorujeme mapy s vyznačenými frekvencemi, stává se zřejmou kumulace archeologických faktů v centrech sídelních jader ([Neustupný and Venclová 1996](#), příloha 9, 10, 11, 13, 20). Tato frekvence by ovšem mohla být maximální v centru komponenty jen za předpokladu, že všechno je primární odpad, a nebo když by odpadové areály byly situovány ve středu vesnic, neboť rozdělení keramiky na pravěkém nalezišti (komponentě) jasně závisí na poloze odpadových areálů. Obě tyto domněnky jsou nepravděpodobné v kterékoliv fázi "zemědělského" pravěku.

Kumulace je zodpovědná za dobře známý fakt, že archeologické nálezy se vyskytují v prostorových shlucích, které jsou často nazývány "naleziště". Už existence "nalezišť" naznačuje, že pravěcí lidé nepovažovali všechna místa v krajině za stejně vhodná pro založení určitých areálů aktivit, a tyto postoje často přetrvávaly po mnohá staletí nebo dokonce tisíciletí ([Neustupný 1986a, 1991](#), srov. Kuna 1998 pro detailnější diskusi této otázky).

Podle mého názoru může být kumulace nálezů ve středu komponenty vysvětlena pouze následujícím modelem. Rozdělení archeologických faktů bylo přibližně rovnoměrné na ploše, pokryté otevřenými podzemními objekty (kde se odpad akumuloval normálními procesy), ale poloha tohoto areálu se během času poněkud měnila. Existovala ovšem tendence udržet tento areál poblíž imaginárního centrálního bodu, a po mnoha posunech vesnice kolem uvedeného centrálního bodu měla tato tendence za následek vyšší četnosti faktů ve středu komponent. Pokud tento model platí, komponenty s vysokou četností nálezů ve svých středech svědčí o vysokém stupni kumulace po delší dobu, zatímco pravidelné rozložení nálezů odráží areály používané po kratší dobu. Čtenář zaznamená, že tento model pracuje s

relativními hodnotami a neuzavírá na dlouhodobé používání areálu na základě velkých počtů nálezů, neboť takové počty závisí na neznámé míře redukce.

Model uvedený v minulých paragrafech počítá s fakty získanými povrchovými sběry. Kdyby komponenty identifikované na tomto základě byly vykopány, mohlo by se dojít k přesnějšímu chronologickému členění. Úvaha o rozdělení hustot je důležitá proto, že poskytuje přinejmenším možnost posoudit trvání archeologických komponent identifikovaných na základě chronologicky necitlivých nálezů. V případě projektu Loděnice lze například považovat řadu komponent laténského období, zjištěných na základě povrchových sběrů, za reprezentaci dlouhodobých jader komunitních areálů ([Neustupný and Venclová 1996](#), přílohy na str. 717 and 724).

V důsledku těchto úvah můžeme rozlišit několik typů archeologických rozdělení. Rozdělení typu A charakterizují nálezořá místa rozdělená rovnoměrně po velké ploše, která mohou být obklopena pásem s nižší hustotou. Příkladem tohoto typu rozdělení se zdají být obytné komponenty kultury s volutovou keramikou (lineární, srov. [Pavlů 1977](#)) a knovízské kultury. Lze je vyložit jako řadu vesnic bez preference centrálního bodu vesnice. Naopak, mohou existovat symbolické důvody pro budování vesnice jinde než na místě nějaké starší osady ([Neustupný 1997b](#), 316).

Rozložení typu B je centralizováno: existuje jeden centrální bod, od něhož se směrem k okrajům hustoty postupně zmenšují. Laténské komponenty v loděnické oblasti a možná jiné obytné komponenty téhož období mohou sloužit jako vhodné příklady. Mechanismus tohoto typu rozložení byl objasněn v předchozích odstavcích. Otázka, zda rozdělení typu B má nějaký evoluční význam si určitě zaslouží pozornosti.

Nebudu zde rozebírat rozdělení typu C, které je omezeno buď přírodními překážkami jako jsou příkré svahy (zpravidla vybrané lidmi) nebo artefaktovými podmínkami jako jsou okraje tellu, městské hradby atd.

V případě, že horní vrstvy podzemních objektů začínají bezprostředně pod ornicí, množství střepů vynesené z těchto vrstev na povrch závisí, vedle jiných faktorů, na ploše, kterou zaujímají podzemní objekty. To ovšem znamená, že hustota střepů nalezených při povrchovém sběru je přímo úměrná hustotě objektů pod ornicí. Jestliže ostatní proměnné zůstávají konstantní, předpokládá se, že vysoká hustota střepů indikuje vysokou hustotu podzemních objektů (měřitelných jako plocha jejich povrchu pod ornicí), a vysoká hustota objektů indikuje dlouhodobé osídlení místa ([Kuna 1994](#)). Zdá se, že tyto věty nejsou kompatibilní s doklady z velkých destruktivních výzkumů. Taková situace může ovšem vzniknout pouze tehdy, když moderní transport střepů orbou je nepatrný (srov. [Kuna 1994](#)), a když míra destrukce (redukce) je srovnatelná.

Uvažoval jsem zde o případě "kulturních vrstev", které se zachovávají pouze v podzemních objektech. Jestliže kulturní vrstva vytváří stratigrafickou sekvenci nad povrchem země, situace se může značně zkomplikovat.

3.4. Redukce archeologických faktů

Kumulace zvyšuje počet archeologických faktů v pramenech. Mohlo by se proto zdát, že archeologické prameny budou početně nadreprezentovány. To se ale evidentně nerealizuje, neboť míra destrukce, která silně redukuje archeologické fakty, je ještě mocnějším faktorem. Kdyby destrukce neustále nepůsobila, povrch Země by se už v pravěku v mnoha částech světa pokryl silnou vrstvou odpadu.

Obrovská míra redukce může být odhadnuta pomocí následujících úvah. Předpokládejme, že archeologové najdou při svých výzkumech podzemních objektů větší část movitých artefaktů. Pokud bychom měli k dispozici individuální "naleziště", mohli bychom se domnívat, že to co na našem konkrétním nalezišti chybí, je skryto někde v bližším nebo vzdálenějším sousedství. To je ekvivalentní dohadu, že nekompletnost archeologických pramenů je hlavně způsobena malou mírou archeologického poznání: mnoho toho ještě nevíme, ale to bude objeveno při budoucích výzkumech.

Takové domněnky ale už nelze nadále vyslovovat, protože díky rozsáhlým výzkumům ohrožených lokalit v posledních létech máme nyní k dispozici doklady o celých krajinách více nebo méně souvisle pokrytých výzkumy. Citujme např. Vikletice ([Koutecký 1980](#)), Lužický potok ([Smrž 1987](#)), Lomský potok ([Velímský 1986](#)) a možná Radovesice ([Waldhauser 1993](#)) nebo Soběsuky ([Holodňák 1991](#)); určité nezáchranné výzkumy jako Březně ([Pleinerová 1975](#), [Pleinerová a Pavlů 1979](#), [Pleinerová a Hrala 1988](#)) ukazují stejným směrem. Pokud bychom doklady takových souvisle odkrytých krajin brali jako bezprostřední svědectví, a kdybychom uvažovali hypotézu o rozsáhlém zachování původních pravěkých artefaktů, bylo by nutno vyvodit, že

- celé krajiny zůstávaly neobydleny po mnoho, nebo dokonce po větší část období pravěku
- v jiných obdobích zase byly tytéž areály obydleny sporadicky, a
- i v obdobích s bohatými archeologickými nálezy by pravěcí lidé v žádné uvažované krajině nevyrobili více než několik artefaktů ročně.

Takové úvahy činí zřejmým, že to, co je známo archeologům, se drasticky odlišuje od minulé reality; míra redukce archeologických pramenů je prostě dramatická.

Je řada faktorů, které redukuje archeologické fakty (artefakty a ekofakty) co do jejich množství. Tento jev je dobře znám v případě faktů z organických materiálů, které se zachovávají jen ve výjimečných podmínkách (Vencel 1974). Méně známý je případ keramiky, neboť archeologové někdy věří, že keramické střepy chybějící mezi nálezy z jejich výzkumu se skrývají v jiných kontextech v sousedství, které možná ještě nejsou prozkoumány. Předložil jsem argumenty, že toto není pravděpodobné vysvětlení: v zemích jako jsou Čechy nejméně 95% keramických střepů se úplně rozpadne, pokud se brzy po svém výstupu z živé kultury nedostanou do výplně nějakého podzemního objektu. Míra redukce tudíž závisí na tom, jak mnoho zůstane

nad povrchem země v odpadovém areálu, který je nejčastěji oderodován nebo rozorán. Toto všechno platí také pro kosti, kusy mazanice, apod. ([Neustupný 1981b, 1996c](#)). Důležitý dodatečný faktor při destrukci keramiky je praktika přidávání ostřiva z mletých střepů do hrnčířské hlíny (ovšem místě a časově omezená), protože ta může zkonsumovat velká množství rozbité keramiky ([Herbich a Dietler 1991](#)).

Ke generalizujícímu výroku, že většina nádob v podzemních objektech je reprezentována jedním nebo několika málo střepy ([Neustupný 1981b, 1996c](#) aj.), je možno v některých případech připojit konkrétní čísla. Na neolitickém sídlišti v Bylanech zanechala například jedna zdobená nádoba v průměru 2 střepy (Pavlů, Rulf a Zápotocká 1986); zbytek nádob byl zničen. J. Rulf ([1991](#), 89) publikoval velmi podobné hodnoty z jiné neolitické lokality v Roztokách. Je pravděpodobné, že destrukce keramiky erozí nebo orbou je zodpovědná za téměř úplné chybění obytných komponent mnoha skupin kultur se šňůrovou keramikou, které nehloubily žádné podzemní dutiny ([Neustupný 1969, 1997b, Vencel 1994, Turek 1995](#)).

Mnoho nálezů z regionů jako je střední Evropa typicky pocházejí z odpadových areálů, často redeponovaných ve výplni podzemních objektů. Formování odpadových areálů a jejich destrukce postdepozičními transformacemi se tak stává hlavním problémem při odhadování míry redukce archeologických pramenů nebo, lépe řečeno, jejich movitých prvků.

V případě archeologických objektů je rozhodující, zda byly vybudovány výlučně nad povrchem země nebo alespoň částečně zahloubeny pod zem. V prvním případě je jejich přežití ve středoevropské krajině s jejím intenzivním zemědělstvím trvajícím celá tisíciletí velmi nepravděpodobné. V druhém případě (podzemní objekty) archeologové nevdech téměř stoprocentním zachování. Tento názor nebyl doposud seriózně diskutován, ale zasloužil by si nového uvážení. Jeden z faktů, které vyzývají k dalšímu zamýšlení nad tímto tématem, je velmi vzácný výskyt pravěkých zahloubených objektů v jižních Čechách a to i u kulturních skupin, u nichž jsou takové objekty v severní části země běžné (to se zvláště týká mladší doby bronzové a starší doby železné). Je správná domněnka, že rozdíly mezi severními a jižními Čechami jsou generovány růzností stavebních zvyků? Jestliže nikoliv, tj. jsou-li rozdíly způsobeny destrukcí, bylo by zapotřebí znovu uvážit i situaci na severu.

Prameny získané povrchovými sběry

Spolehlivost povrchových sběrů, která je úzce spojena s mírou redukce movité součásti archeologických pramenů, především keramiky, vcelku závisí na následujících faktorech ([Neustupný 1982b](#)):

(1) na hloubce dnešní ornice (pokud je tato hloubka srovnatelná v rámci většího regionu, tento faktor spíše ovlivní srovnání mezi regiony než uvnitř regionů);

(2) na změnách v hloubce orby (jestliže se hloubka zvětšuje, jsou nálezy bohaté; pokud se zmenšuje nebo zůstává konstantní po mnoho let, je málo nálezů nebo žádné, neboť velký díl keramiky se rozpadá);

(3) na hloubce vrstev, které leží bezprostředně pod ornicí; tento faktor favorizuje naleziště na vyšších svazích oproti nalezištím u paty svahů nebo na plochách podél řek charakterizovaných bohatou akumulací půd nad pravěkými vrstvami;

(4) na hloubce, v níž jsou uloženy nálezy v podzemních objektech; to působí ve prospěch obytných komponent, kde bohaté nálezy jsou uloženy především v horních vrstvách podzemních objektů na rozdíl od mnoha hrobů, kde nálezy jsou mnohem hlouběji;

(5) na počtu a hustotě podzemních objektů; tento faktor preferuje kulturní skupiny s velkým počtem objektů na lokalitu (jako je kultura s volutovou keramikou, knovízská, halštatská a laténská) oproti těm, které mají malý počet objektů (eneolit, střední doba bronzová);

(6) na hustotě nálezů v kulturních vrstvách; to preferuje skupiny s velkou hustotou (knovíz, halštat a latén) oproti skupinám s malou hustotou (zejména neolit);

(7) na možnosti chronologického (kulturního) určení nálezů; skupiny s bohatě zdobenou keramikou, charakteristickými tvary keramiky, typickým zpracováním povrchu a zvláštními technologickými znaky (volutová keramika, vypíchaná, únětická, knovízská, halštatská a laténská, časný středověk) se snadno rozpoznají na rozdíl od skupin s velkým podílem nezdobené "atypické" keramiky (mladší neolit, časný a starší eneolit, střední doba bronzová, stěhování národů).

Jedna část těchto faktorů je přírodních, jiná část kulturních, ale všechny z nich je obtížné kvantifikovat. To ovšem znamená, že meziregionální srovnávání založené na absolutních počtech střepů je pochybné. Jasně zde není jednoduchý vztah mezi počtem nalezených střepů a jakýmkoliv parametrem živé pravěké kultury.

To všechno ozřejmuje, že v mnoha případech a v mnoha ohledech jsou výsledky povrchových sběrů nespolehlivé, jak je tomu také u jiných typů terénní aktivity. Pravděpodobnost, že nalezneme sídliště kultury s volutovou keramikou, knovízské a laténské povrchovými sběry je velmi vysoká, zatímco identifikovat pozdní neolit je velmi nepravděpodobné a najít pohřebiště ze stěhování národů téměř nemožné. Mohl jsem dokumentovat konkrétní případ ve východních Čechách (okres Chrudim - srov. [Neustupný 1993](#)), kde vzorek lokalit nalezených povrchovými sběry se podstatně odlišoval od vzorku nalezeného tzv. záchrannými výzkumy.

Prameny nalezené výzkumem

Pravděpodobnost nalezení komponenty pomocí destruktivních výzkumů závisí na následujících faktorech ([Neustupný 1989](#)):

(1) na počtu podzemních objektů. Tento počet je zase určen kulturními faktory, hlavně velikostí komunity, trváním osídlení a životností objektů. Některé pravěké skupiny, např. šňůrová keramika, nehloubily z ideologických důvodů žádné podzemní objekty s výjimkou hrobů, a to činí objevení jejich obytných komponent velmi obtížným ([Neustupný 1969](#), [1997b](#) s bibliografií).

(2) Na vzdálenostech mezi objekty: komponenty s velkou hustotou objektů budou objeveny s vyšší pravděpodobností než objekty s malou hustotou.

(3) Na umístění komponent v neobvyklých místech, např. pod silnými náplavy, pod současnou vodní hladinou atd.; takové lokality budou zřídka nalezeny. Na rozdíl od toho komponenty ležící na totéž místě jako moderní vesnice a města, nebo typicky nacházené na místech moderních pískoven apod. budou nalezeny s vyšší pravděpodobností.

(4) Na zvláštnostech rituálu. Jestliže například jen malý díl zemřelých je rituálně pohřbíván, hroby bude obtížné najít (kultura kulovitých amfor).

(5) Na velikosti a nápadné konstrukci objektů (např. použití kamenů v podloží, které je jinak na kameny deficitní).

(6) Na přítomnosti lidských a jiných kostí které způsobují nápadnost místa nálezů, stejně tak jako na množství, velikosti a jiných vlastnostech mobilních artefaktů, které budou pravděpodobně zaznamenány laiky (sekeromlaty, kovové zbraně a osobní ozdoby).

(7) Na proporci snadno datovatelných ("typických") artefaktů mezi nálezy.

(8) Na proporci artefaktů, které mohou být zařazeny do více než jedné klasifikační třídy (tento faktor podstatně zmnožuje počet komponent jedné kulturní skupiny na úkor druhých: např. klasifikace vši keramiky s prstovaným povrchem do knovízské kultury, což neponechává téměř žádné nálezy pro střední dobu bronzovou.

Můj seznam by určitě mohl být systematičtější a měl by být doplněn o zkušenost v jiných částech světa než je střední Evropa. Mohl jsem ale na jeho základě argumentovat, že uvedené faktory vážně ovlivnily kvantitativní složení archeologických pramenů eneolitického období v Čechách, které byly získány nestruktivními aktivitami. V důsledku vyjmenovaných činitelů jsou počty pohřebních komponent kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů velmi vysoké, zatímco jakékoliv komponenty michelsberské a badenské kultury jsou velmi nízké. Na tomto základě vyšlo najevo, že teoretické očekávání je plně potvrzeno empirickými doklady, které předtím shromáždil J.Rulf ([1979](#), [1981](#)).

Řídké výskyty artefaktů

Budu nyní diskutovat řídké výskyty artefaktů v archeologickém prostředí pravěkých Čech. "Řídké" znamená něco takového jako jeden nebo dva podzemní objekty na velkém terénním výzkumu či jeden nebo dva klasifikovatelné střepy na hektar nalezené při povrchových sběrech. Vcelku ovšem pojem empirické vzácnosti je určen konkrétními okolnostmi, a hledat dopředu, jak mnoho je "řídké" a jak mnoho je "hojné", by bylo pošetilé. Otázka, jak mnoho keramiky určité kulturní skupiny musí být v určité konkrétní situaci nalezeno, aby bylo možno spolehlivě dokumentovat pravěké osídlení, je ovšem legitimní. Zjevně to závisí na určitých teoretických předpokladech a na určitých předpokladech, které se týkají transformačního procesu.

Otázka, zda v pravěku byly nějaké areály aktivit, které charakterizovaly extrémně nízké množství keramiky, se často diskutuje. Podle obvyklé domněnky se nízké počty keramiky nacházené při archeologických výzkumech rovnají malé keramické produkci a řídkému užívání keramiky v živé minulosti. Tato předpokládaná závislost vede k teorii o "mimo-nalezištích" (off-site), kde pozorování malých počtů přichází napřed a pak je následováno "vysvětlením" pomocí pojmu mimonalezištní aktivity.

Protože mne zajímá minulé živá kultura, hledám vysvětlení nízkých počtů keramiky v živé kultuře a jejích transformacích do archeologických pramenů. Upozornil jsem například, že pravěcí zemědělci na jižním břehu Komořanského jezera v Čechách budovali sezónní tábořiště podél jeho severního břehu, zejména v Dřínově ([Neustupný 1985](#)); toto osídlení produkovalo malé, ale nikoliv zanedbatelné množství keramiky. Je pravděpodobné, že lidé, kteří z nějakého důvodu navštěvovali jeskyně v Českém krasu sebou brali menší množství keramiky ([Matoušek a Peša](#), v tisku). V r. 1989 jsem předložil názor, že vykrádání šňůrových mohyl v Čachovicích v jednom případě doprovázel střep ze starší doby železné (Neustupný a Smrž 1989), ale dnes si nejsem jist, zda střep z hrobu 44 má být takto datován; mohl by také přece jen patřit šňůrové komponentě této lokality jako střep z hrobu 36 a být tak irelevantní pro náš problém. Teoreticky lze hájit názor, že ve třech zmíněných případech bude nalezeno málo keramiky, ale nevidím žádný teoretický důvod, proč by lidé měli zakládat nějaká speciální, v podstatě bezkeramická sídla blízko u jader sídelních areálů, jak to předpokládá mimonalezištní teorie.

Jestliže se k tomuto problému přibližujeme z hlediska transformací, velmi nízké koncentrace střepů ve výsledcích povrchových sběrů by neměly být překvapující: několik málo střepů už může indikovat nezanedbatelný počet obvyklých podzemních objektů ([Kuna 1994](#), 30). Krátkodobé osídlení možná nezanechá dostatek střepů, aby se zachovaly v počtech, které budou mít naději být objeveny při povrchových sběrech. Zachování zlomků nádob v Dřínově lze pouze pochopit ve světle faktu, že byly uloženy v rašelině, a případ jeskyň je zřejmý; odvažuji se říci, že keramika jak z Dřínova tak i z jeskyň by úplně podlehla zkáze a zmizela by z archeologických pramenů, kdyby nebyla chráněna svým neobvyklým prostředím. Totéž platí o střepech v čachovických hrobech bez ohledu na to, zda patřily obytné komponentě kultury se šňůrovou keramikou nebo komponentě doby železné, která odráží událost vykrádání hrobů.

Poznamenejme, že dřínovské "naleziště" by mohlo být případně identifikováno prostřednictvím svých pazourků i v případě, že keramika by se úplně rozpadla, ale ty by mohly být datovány jen do "neolitu nebo eneolitu"; většina archeologů by je pravděpodobně zařadila mezi nálezy bez nálezových okolností. Pokud nemáme větší množství faktů s absolutními četnostmi (jako je železná struska nebo sapropelit), je malá naděje na objevení takových komponent na empirickém základě a to bez ohledu na to, že musí být teoreticky předpokládány.

Jestliže sumarizujeme fakt řídkého výskytu archeologických faktů, dojdeme k názoru, že řídký výskyt keramiky (nebo jiných zranitelných nálezů) nejpravděpodobněji svědčí o "normální" komponentě sídelního areálu, zatímco "speciální" komponenty se nejpravděpodobněji objeví na základě faktů s absolutními četnostmi, pokud nějaké jsou, a jen výjimečně na základě keramických střepů.

Nikoliv všechny typy komponent mají stejnou pravděpodobnost, že budou zničeny nebo radikálně redukovány. Téměř všechno, co je ve střední Evropě uloženo na povrchu země nebo výše (např. v násypech mohyl), bylo zničeno zemědělskými technikami pozdějších období, hlavně středověkými a novodobými. Objekty přežívají nad povrchem země v zalesněných oblastech jako jsou jižní Čechy a jen velmi zřídka v severních částech země. Severní část Čech je charakterizována mnoha podzemními objekty, které vytvářejí dobré podmínky pro povrchový sběr, destruktivní výzkumy a leteckou fotografii ([Gojda 1997](#)). Tato situace nemá plnou paralelu na jihu, kde podzemní objekty stejného druhu jako na severu jsou vzácné. To přivádí k selektivní redukci celých bloků archeologických pramenů; ačkoliv v obecných liniích je situace jasná, detailní poznatky chybějí. Podobná situace převažuje ve většině částí světa: to, co přežívá, se považuje za typické.

Hnojení apod.

Často se setkáváme s názorem, že pravěká keramika a jiné fakty archeologické relevance se mohou dostat na místo svého objevení ze značné vzdálenosti prostřednictvím přenosu, který nemá nic společného s jejich původním účelem; může se to stát buď v pravěku nebo i zcela nedávno. Hnojení, přenos nápadných předmětů dětmi a reutilizace starých artefaktů jsou v této souvislosti často zmiňovány jako příklady. Kdyby tento jev byl skutečně častý, určitě by ovlivnil archeologické prameny v takové míře, kterou by bylo nesnadné ignorovat.

Hnojení rozhazováním hnoje mohlo stěžít na pravěká pole přinést nějaké předměty. Často se ovšem předpokládá, že pravěcí lidé, přinejmenším v některých zemích, zlepšovali kvalitu svých polí přenášením drnů ze svých obytných areálů. Takové drny by ovšem mohly obsahovat střepy a jiné nálezy.

Nechávám stranou téma, jak typický byl tento způsob hnojení ve střední Evropě, a v jakých půdních podmínkách by takové vylepšení půdy bylo racionální. V každém případě by takové praktiky přemístily jednotlivé střepy a vystavily by je počasí a orbě na povrchu pole. Jen tyto okolnosti by způsobily, že časté přežití takových nečetných keramických zlomků by bylo nepravděpodobné, neboť jejich frekvence, a následkem toho i pravděpodobnost nalezení, musí být velmi nízká.

Pokud považujeme jev s takovou malou pravděpodobností za náhodný jev, dostáváme řadu opakovaných náhodných pokusů, které mají binomické nebo Poissonovo rozdělení (srov. Sokal a Rohlf 1981, 70-94, [Neustupný 1973a](#)) s velmi nízkou výchozí pravděpodobností. Pravděpodobnost, že k takovému jevu dojde dvakrát, je už velmi nízká, a pravděpodobnost jeho realizace třikrát, čtyřikrát nebo vícekrát je pak zanedbatelná. Bez ohledu na to, zda takové zkreslení je vůbec možné, je proto velmi nepravděpodobné, že by mohlo ovlivnit archeologické prameny nějakým významným způsobem, neboť časté opakování takového jevu může být na pravděpodobnostním základě zpochybněno.

Význam absolutních kvantit

Artefakty a ekofakty, které se snadno nerozpadají na fragmenty a nejsou snadno zničitelné (takové jako kusy železné strusky nebo pazourky) se nazývají absolutní kvantitativy ([Neustupný 1993a](#), 55); v určitých zvláštních případech odrážejí pravěké

užívání komunitních areálů spolehlivěji než keramika ([Neustupný a Venclová 1996](#)). Je ovšem často obtížné je datovat, a nemusí být vždy k dispozici ve velkém množství. Tyto fakty silně ovlivňují interpretaci dat pocházejících z povrchových sběrů stejně tak jako z jakéhokoli druhu výkopů.

Absolutní kvantita je nejen obtížné zničit, nepodléhá také snadnému přemístění erozí nebo orbou. Tyto vlastnosti působí, že je snadné je najít při povrchových sběrech. V zemích s hojnými nálezy keramiky jsou ovšem často přehlédnuty nebo ignorovány, zejména když jejich intencionalita není zcela zřejmá.

Při předběžném studiu Loděnického potoka jsme rozlišili komponenty bez keramiky charakterizované fakty s absolutními četnostmi - buď železnou struskou nebo sapropelitem nebo obojím ([Neustupný a Venclová 1996](#)). V tomto zvláštním případě je prakticky jisté (u strusky velmi pravděpodobné), že tyto fakty se vztahují k laténskému osídlení krajiny. V případě sapropelitu je jejich chronologie dobře známa: sapropelitový odpad může být sotva jiného data než sapropelitové náramky v laténských hrobech, které lze zařadit s přesností jen mírně větší než 100 let (srov. [Venclová 1994](#)). V důsledku toho je tento region velmi hustě pokryt nálezy, což je skutečnost, kterou bychom nemohli očekávat na základě dosti chaotického rozložení laténských střepeů ([Neustupný a Venclová 1996](#), str. 713).

Je hustota nekeramických nálezů s absolutními četnostmi, jakou konstatujeme v Loděnickém projektu, něčím výjimečným a specifickým pouze pro tento jediný region, nebo může být stejná hustota osídlení předpokládána také v jiných případech, kde nejsou k dispozici žádné prameny s absolutní četností? Na územích s přirozeným výskytem pazourku nebo blízko takových výskytů bývají rozsáhlé plochy téměř souvisle pokryté pazourkovými artefakty a pazourkovým odpadem. Je to přímá analogie k Loděnickému potoku (chronologie sapropelitu je ovšem poměrně přesně známa, zatímco chronologie pazourků může být zpravidla určena jen v širokém rámci). Problém by se měl sledovat i v jiných případech. Všeobecně cítím, že mnoho "prázdných komponent" ([Neustupný 1987a](#)) bylo ve skutečnosti používáno pravěkými lidmi jedním nebo druhým způsobem a sloužilo k provozování aktivit, které jsou archeologicky neviditelné nebo obtížně zachytitelné.

[\[obsah\]](#)

3.5. Potřebnost transformační teorie: příklad hustoty obyvatelstva

Hustota obytných a pohřebních komponent (což je většina tzv. nalezišť) se běžně identifikuje s hustotou obyvatelstva v příslušném období pravěku. Podobně se velké množství střepeů nalezených při povrchových sběrech spojuje s mnoha lidmi. Opakovaně jsem kritizoval toto stanovisko, které považuji za naivní. Dokud nezvládneme faktory, které podmiňují transformaci minulých sociálních systémů do

archeologických pramenů, můžeme stěží usuzovat z počtu "nalezišť" v kterémkoliv období pravěku na množství obyvatel.

Určitá částečná řešení se již počínají rýsovat. Tak například pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou v některých oblastech Čech se zdají být známa v míře, která je už kompatibilní s úplností, ačkoliv ne všechna pohřebiště byla používána po celé trvání kultury se šňůrovou keramikou ([Neustupný 1965](#), [Koutecký a Muška 1979](#), [Turek 1996](#)). Rozdělení obytných komponent knovízské kultury v severozápadních Čechách ([Bouzek, Koutecký a Neustupný 1966](#)) vykazuje hustotu srovnatelnou s hustotou šňůrové keramiky, a síť sídelních jader laténského období v Loděnickém regionu ([Neustupný a Venclová 1996](#)) je jiným instruktivním příkladem stejného druhu.

Příklady v předchozích odstavcích mají něco společného: indikují velmi vysokou hustotu "nalezišť" v případech, kde časová souřadnice je alespoň částečně kontrolována (přínejmenším to platí o kultuře se šňůrovou keramikou a o projektu Loděnice). Zkušenost z kultury se šňůrovou keramikou, knovízské a laténské bychom mohli vztáhnout na celý pravěk ([Neustupný 1986a](#), 231-232). Ale je taková generalizace oprávněna?

Diskutoval jsem faktory, které ovlivňují pravděpodobnost, že bude objevena nějaká komponenta za podmínky, že existuje, tj. za podmínky že přežívají nepominutelné stopy této komponenty. Ale v některých případech nepřežívá nic nebo téměř nic. Snažil jsem se upozornit na fakt, že pozůstatky vesnic kultury se šňůrovou keramikou se obtížně identifikují, zřejmě pro jejich ovlivnění ideologickými faktory ([Neustupný 1997b](#)), takže mnoho místních skupin této kultury je známo téměř výlučně z hrobů. Avšak kdyby šňůrová keramika měla tytéž rituální zvyklosti jako poslední fáze laténské kultury (tj. žádné archeologicky odhalitelné hroby), byla by bývala téměř úplně zmizela z archeologických pramenů.

Důvody, proč archeologové nenacházejí žádné hroby pozdní laténské kultury, zůstávají neznámy. Ale v jiných případech než je tento mohou být příčiny takových jevů rekonstruovány s velkou pravděpodobností. O starších a středních fázích mohylové kultury střední doby bronzové se věřilo ještě v první polovině 20. století, že jsou ve středních Čechách vzácné ([Schránil 1928](#), Filip 1946). Teprve v padesátých letech ([Hájek 1947](#), [Beneš 1959](#)) se tento názor začal měnit na základě množství nestratifikovaných nálezů a několika málo hrobů. Je významné, že hroby střední doby bronzové, které se výjimečně zachovaly v nečetných lesnatých oblastech středních Čech, jsou mohyly a že (analogicky k jižním a západním Čechám) pohřby byly uloženy převážně v mohylových náspech, tj. nikoliv v hrobových jamách pod mohylami. Je zřejmé, že takové hroby nemohou přežít intenzivní obdělávání polí v oblastech, které byly od pravěku odlesněny. Jak je dobře známo, situace v jižních a západních Čechách je odlišná: mohylová kultura je tam bohatě zastoupena jednoduše proto, že tak mnoho mohyl přežilo v hustě zalesněné krajině, jejíž rozsáhlé části nebyly nikdy odlesněny a přeměněny na trvalá pole.

Zbytky obytné komponenty mohylové kultury byly "výjimečně" známy po celých Čechách. První hmatatelnější sídelní objekty byly nalezeny v padesátých letech (Vochoz) a při této příležitosti V. Čtrnáct upozornil na určité doklady, objevené již dříve (jednotlivé střepy v náspech mohyl: [Čtrnáct 1958](#)). Mnoho obytných

komponent mohylové kultury bylo rozpoznáno až nedávno, ale neskládají dohromady žádná velká "sídliště": většinou sestávají z víceméně jednotlivých izolovaných podzemních objektů vykopaných při příležitosti velkých výzkumů zaměřených na jiné periody (např. [Bouzek, Koutecký a Neustupný 1966](#)). Kde takový výzkum proběhne v dostatečných rozměrech, najdou se jeden nebo dva objekty mohylové kultury. Důvod těchto pozorování je zřejmý: doklady mohylové kultury byly buď zničeny nebo podzemní objekty měly dlouhou životnost, takže jich bylo málo.

Přes toto všechno je hustota nalezišť střední doby bronzové mnohem nižší než hustota lokalit mladší doby bronzové (knovízské kultury) v severní části Čech. Není žádná záruka, že hustota obyvatelstva byla různá, přinejmenším nejsou doklady pro tento konkrétní případ: není proto důvod předpokládat, že byl rozdíl v hustotě obyvatelstva mezi kulturou mohylovou a knovízskou.

Generalizace situace ve šňůrové keramice, knovízské a laténské kultuře na všechny skupiny pravěku nemusí být zcela oprávněná, neboť historie populací náleží do sféry narace událostí. Je nutno uvážit každý konkrétní případ, ale kulturní skupiny nebo jejich fáze charakterizované extrémně nízkými hustotami populace nebyly doposud v pravěku Čech spolehlivě dokumentovány.

Otázka se může změnit, jestliže uvažujeme určitý konkrétní region (srov. také [Neustupný a Venclová 1996](#)). Počet sídelních jader laténského období je v povodí Loděnice mnohem vyšší než počet shluků knovízské kultury. Nápadný rozdíl ve výsledcích dosavadního bádání je nepopíratelný a to přesto, že pro obě období byly použity přesně tytéž terénní metody, a faktory, které ovlivňují pravděpodobnost nalezení těchto dvou kulturních skupin prostřednictvím povrchových sběrů byly víceméně stejné.

Loděnický region je okrajovou oblastí středočeské pravěké krajiny. Nabízí se názor, že knovízská kultura Loděnického regionu reprezentuje situaci v okrajové zóně s nízkou hustotou osídlení, zatímco mnohem vyšší hustota latěnu odráží pozici Loděnice jakožto "industriální zóny" s výrobou sapropelitových kruhů a železa ([Venclová 1995](#)).

[\[obsah\]](#)

3.6. Sídelní areály a jejich komponenty

Předchozí odstavce rozsáhle diskutovaly minulou živou kulturu, tj. komunitní areály. Když jsem odvozoval základní pojmy prostorové archeologie ([Neustupný 1986a](#)), zdůrazňoval jsem myšlenku, že jakákoliv teorie v této oblasti (a pochopitelně i v jiných oblastech archeologie) musí být založena na znalosti lidské kultury v jaké žili pravěcí lidé. Taková živá kultura je ovšem velmi odlišná od toho, co z ní zbývá dnes. Důvod je jednoduchý: je to důsledek mnoha transformací, kterými tato kultura nutně prošla.

Komunitní areál je strukturovaným sjednocením areálů aktivit využívaných jednou komunitou. Pojem "aktivity" je příliš obecný než aby byl užitečně definován, ale možná mnohoznačnost nepřináší ve většině případů žádné problémy: příkladem jsou obytná (nebo rezidenční) aktivita určitého souboru rodin (v areálu jejich "vesnice") a aktivita pohřbívání jejich mrtvých (v areálu jejich "hřbitova"). To neznamená, že jakákoliv myslitelná aktivita zaujímala svůj samostatný areál aktivity: bylo běžné používat jeden areál pro několik aktivit současně nebo v nějaké následnosti. Protože archeologové zatím jen málo přemýšleli o minulosti v termínech jednotlivých aktivit, není dobře známo, jak se areály aktivit kombinovaly.

Je důvod k předpokladu, že například skladovací areál (hruškovité podzemní jámy) a odpadový areál mladší doby bronzové v Čechách místně korelovaly, ale doposud není známo, zda tento kombinovaný areál skladovací a odpadový také sloužil k bydlení (chybí stopy domů). V případě Loděnického projektu, který podrobněji charakterizujeme v tomto svazku, je pravděpodobné, že konečná fáze výroby saproelitových náramků probíhala ve stejném areálu jako rezidenční aktivity; stejný závěr ovšem nutně neplatí o časných fázích zpracování saproelitu.

Areály aktivit jsou pojmy platné v živé kultuře; odpovídající termín mrtvé kultury, tj. archeologických pramenů, je komponenta (Neustupný 1987c). Platí tudíž následující korespondence:

<i>živá kultura</i>	<i>archeologické prameny</i>
komunitní areál	sídelní areál
areál aktivity	komponenta(sídelního areálu)

Komponenty sídelních areálů (jednoduše "komponenty") reprezentují pojem poněkud odlišný od stejně znějícího termínu K.C. Changa ([1967](#)). Komponenty, jak je tento termín použit v této práci, jsou archeologické pozůstatky pravěkých a jiných minulých aktivit, které prošly depozičními a postdepozičními transformacemi jako je rozčlenění, kumulace a redukce. Komponenty jsou vymezeny svou prostorovou rozlohou (jsou pozůstatkem jedné konkrétní komunity), chronologií (je uvažován jen určitý časový segment, např. pozdní fáze kultury zvoncovitých pohárů) a svým účelem (původní aktivita nebo aktivity provozované v komponentě). Taková vymezení nemohou být jednoduše pozorována: při delimitaci komponent archeologové musí činit určité předpoklady o jejich spojení s jednou nebo několika specifickými komunitami, o jejich datu a jejich účelu.

Empiricky orientovaní archeologové mohou namítat, že se předpokládá příliš mnoho před tím, než se přiblížíme k nálezům, považují však takové předpoklady za nevyhnutelné. Jestliže v rámci tradiční archeologie klasifikujeme nějaký kontext jako sídliště kultury s volutovou keramikou nebo jako pohřebiště časného středověku, děláme ve skutečnosti totéž s tím rozdílem, že svoje apriorismy nejsme schopni jasně formulovat.

Je velkou výhodou pojmu komponenty ve srovnání s tradičními termíny jako je vesnice, sídliště, pohřebiště, svatyně, depot apod., že

- soubor aktivit může být snadno specifikován a vytvářeny kombinace, které terminologie založená na každodenní moderní zkušenosti nepokrývá;
- nahrazuje nedefinované termíny založené na pojmu "naleziště". "Naleziště" (anglicky *site*, německy *Fundort*) je vysoce empirický termín, který zdánlivě nevyžaduje žádnou předběžnou znalost, ale nevede nikam v zemích, kde rozsáhlé úseky krajiny jsou víceméně kontinuálně pokryty víceméně kontinuálně pokryty ; různých období a s různými účely
- klade všechny nálezy na stejnou úroveň a tak odstraňuje termín "off-site", který pro mne nemá příliš mnoho smyslu. Jakékoliv archeologicky vyznačené místo v krajině nezbytně patřilo nějaké komunitě a v určité době sloužilo určitému účelu; proto to vždy byla komponenta.

V průběhu výzkumu se v některých případech může zdát, že osídlení nějakého místa bylo pouze přechodné, ale nevidím důvodu pro jeho vyčlenění jako něčeho zvláštního: většina míst v pravěku byla užívána přechodně, ale ve většině případů je obtížné to dokázat na základě archeologických pramenů. Jak dlouho a jak intenzivně musí být nějaké místo užíváno, aby mohlo být klasifikováno jako "off-site"?

"Site" a "off-site" se zpravidla rozlišují na empirickém základě tak, že místa s velmi malým množstvím dokladů se klasifikují jako "off-site". Ale lze argumentovat, že i taková místa mohou být stopami "normálních" aktivit. Na základě rozčlenění sídelních areálů se mohly vytvářet komponenty, které zůstávaly na jednom místě pouze krátkou dobu (nedocházelo k žádné velké akumulaci artefaktů ani ekofaktů), zatímco redukční procesy byly intenzivní. To by mohlo vytvořit chudou ale "normální" komponentu, nikoliv však "off-site".

[\[obsah\]](#)

4. Hledání událostí a struktur v pravěkých krajinách

Studium událostí a struktur se vzájemně podmiňuje: struktury nelze syntetizovat bez znalosti individuálních událostí, a události nelze vhodně popsat a učinit je předmětem narace bez toho, abychom předpokládali nějaké struktury. Na první pohled se první část tohoto tvrzení zdá být bezproblémová. Někteří archeologové se však přesto domnívají, že struktury jsou zřejmé, že jsou dány zdravým rozumem možná jednou pro vždy, a jejich původ je irelevantní. O druhé části tvrzení se často pochybuje na základě empirické metodologie přírodních věd: archeologové věří, že popis musí být osvobozen od jakýchkoliv předpokladů, aby se nevytvářel bludný kruh mezi empirickými fakty a teorií.

Zatímco metodologie syntézy struktur se dočkala pozornosti (srov. [Neustupný 1993a](#)), metodologie studia událostí, pokud je mi známo, nebyla zatím detailně posuzována na základě současné vědy. Diskuse událostí, jak je prezentována v

kapitole 1 (část 3) je plně relevantní také pro tuto kapitolu, neboť teoretické úvahy nelze vždy snadno oddělit od metodologických.

[\[obsah\]](#)

4.1. Metodologie událostí

Následující odstavce představují jeden z prvních pokusů o metodologii událostí. Doposud je málo zkušeností s její explicitní formulací, která je proveditelná je částečně. Celkově se lze domnívat, že metodologie událostí je odlišná od metodologie struktur, a že má mnoho společného s kulturně historickým přístupem, který ovládal archeologii před nástupem Nové archeologie. Staré metodologické pojmy difúze, migrace a narace (historického vyprávění), které představují důležité složky předprocesuálního způsobu myšlení, nejsou produkty zabloudění lidské mysli, nýbrž jsou to platné archeologické problémy. Určitě mají svoje strukturální pozadí, ale toto pozadí nevyčerpává jejich konkrétní projevy.

Metodologie událostí je spojena s problémem, jak uchopit minulou individualitu. Prostřednictvím archeologických pramenů může být individualita studována pouze na úrovni událostí, chápaných jako fakty, jejichž hlavní atribut představuje. Individualita události se projevuje její specifikací: časové (v čase událostí - [Neustupný 1997a](#)), lokační (v geografickém prostoru) a formální (její materiální forma). Formální aspekt je obtížné určovat u periodických událostí, ačkoliv určitou míru individuality je možno očekávat i v tomto případě. Z individuality událostí vyplývá, že jejich konkrétní projevy mohou být odděleny od jiných událostí, tj. že mohou být identifikovány jako individua.

Teoreticky je rozpoznání událostí vždy možná, pokud je známa jejich časová, prostorová a formální specifikace a jejich klasifikace, ale události budou možná obtížně rozpoznatelné v archeologické praxi. V důsledku rozpoznání je možné dát předmětům jejich vlastní jméno, obvykle druhové jméno následované identifikátorem individuality, například "Vikletice, hrob 110/63" ("hrob" je jméno druhu, zatímco "Vikletice" a "110/63" jsou identifikátory individuality).

Události se shlukují do souborů, které jsou z matematického hlediska uspořádány v čase a seřazeny v prostoru (shloucheny). Události jsou rovněž seskupeny z hlediska svých formálních vlastností. Uspořádání se nazývá částečné, protože je obtížné zachytit některé časové sekvence a prostorová rozdělení (v jednom časovém intervalu, který se považuje za okamžik, a v prostoru, který se považuje za bod, se děje příliš mnoho událostí), a u jiných událostí ani čas jejich vzniku a přesné místo jejich polohy se nepovažuje za dostatečně významné, aby bylo současně zaznamenáno. Shlukování v geografickém prostoru závisí na trajektoriích událostí a na použitém modelu prostoru (relačním, obecném, vektorovém - srov. [Neustupný 1996a](#)). Seskupení ve formálním prostoru představuje nejvýznamnější řád v sociálním světě, neboť přímo odráží tvořitelský aspekt lidské aktivity. Popis těchto tří druhů pořádku (podle času, prostoru a formy) je centrálním tématem archeologického zpracování událostí.

Chtěl bych zdůraznit, že uspořádání se týká událostí, nikoliv struktur. Struktury implicitně neoznačují ani kalendářní čas a geografický prostor: kalendářní čas a geografický prostor do nich vstupují prostřednictvím jednotlivých událostí. Podobně tak formální vlastnosti, které uspořádávají archeologické prameny v termínech podobnosti a různosti, jsou vlastnostmi archeologických událostí. To je důvod, proč archeologové orientovaní historicky, tj. směrem k událostem, nerozumí svým antropologicky naladěným kolegům, kteří se snaží najít struktury minulých jevů přesahující chronologii, prostorové rozložení a formální podobnost.

Dva předchozí paragrafy se dotýkají uspořádání "živých" událostí v čase, prostoru a podle formy. Uspořádání v čase "mrtvých" událostí takových, jaké studuje archeologie, je komplikovanější úloha, neboť při zániku původního času v zánikové transformaci není možné rozhodnout, co je starší a co je mladší. Tato znalost však často může být odvozena z formálního a prostorového rozboru: dělá se to na základě buď tradičních nebo matematických algoritmů, například pomocí tzv. seriace ([Salač 1997](#)), pomocí stratigrafie apod. Procedura seřazení sestává ze dvou částí: v první kroku se soubor událostí seřadí ve formálním nebo Eukleidovském prostoru (stratigraficky nebo pod.), zatímco druhým krokem je seřazení v čase, které se z toho vyvozuje.

Jakákoliv událost je dynamickým aktem (změnou vnějšího světa), ale je relativně ukončená a statická v okamžiku, kdy se už stala: to platí také pro akce. Výsledek jakékoliv archeologické události zůstává po jejím vytvoření a jejím průchodu různými archeologickými transformacemi (tj. archeologický fakt) víceméně stabilní po dobu jeho studia.

Je nutno si uvědomit, že mnoho transformací archeologických pramenů, které jsem opětovně popsal (srov. kapitolu 2), se vztahuje k archeologickým událostem a jejich archeologickým popisům, které jsou mrtvé, bez pozorovatelné funkce, významu a smyslu; kromě toho jsou kvantitativně nereprezentativní.

Vysvětlení (interpretace) pomocí modelování je ve své obecnosti možné jen v případě struktur. Událost, jako opozice ke struktuře, nemá sama o sobě vysvětlení nebo interpretaci. Události mohou být ovšem vždy klasifikovány, identifikovány ve vztahu ke kalendářnímu času, určeny teritoriálně a rozvinuty v naraci.

Archeologických událostí se nelze mentálně zmocnit jinak, než ve spojení s jejich strukturou, tj. nelze k nim přistupovat jako k živým faktům, protože i archeologické události jsou statické, formální a němé. Co je událost a co je struktura lze rozhodnout jen tak, že fakty podrobíme archeologické metodě. Je proto nemožné přistupovat k událostem v počátečních fázích archeologického zkoumání, aniž bychom brali do úvahy struktury; to se stejně tak vztahuje na struktury, které nelze oddělit od událostí.

Jakmile se oddělí událostní a strukturální aspekt faktu, události mohou být kontrastovány se strukturami. Je to nepochybně možné (srov. "historii událostí" v případě psané historie nebo studium "promluvy" v lingvistice, což jsou analogické úlohy), ale vyvolává to řadu logických problémů. Protože pojmy, s jejichž pomocí lidé uchopují fakty vnějšího světa, mají strukturální charakter samy o sobě, pouhé používání takových pojmů vnáší do každého studia událostí strukturální aspekt.

Individuální archeologické jevy (tj. archeologické události) nemohou být interpretovány, dokud nejsou klasifikovány podle svých struktur. Jakmile se struktury stanou známé, jednotlivé události se k nim přiřazují jako jejich subjekty ([Neustupný 1993a](#), 77). Přiřazení události ke struktuře ve formě jejího subjektu (tj. její klasifikace), je proto jediným postupem, který můžeme chápat jako vysvětlení události. Pokud používáme formalizované metody, například hlavní komponenty,, dělá se to prostřednictvím "faktorových skóre". Struktury jsou interpretovány standardními prostředky, a tato interpretace je potom přenesena na jejich individuální subjekty. To implikuje, že interpretace událostí je pouze uskutečnitelná prostřednictvím jejich struktur.

Metodologie událostí sestává z klasifikace jednotlivých událostí, a jejich rozpoznání jako individuí při přípravě archeologické narace. Poznamenejme, že tato hlavní témata archeologie událostí se ve skutečnosti velice podobají programu tradiční archeologie.

Prvním metodologickým tématem řešeným archeologií událostí je klasifikace, což je ve skutečnosti přiřazování individuálních artefaktů (prvků archeologického kontextu) jako subjektů strukturám, a to na základě jejich formy. Druhým tématem je rozpoznání jednotlivých událostí na základě jejich chronologie a geografické polohy. Třetí téma je rekonstrukce genealogií a trajektorií jak artefaktů tak i lidí (tradičně označovaných jako difúze a migrace): to je hlavní obsah archeologické narace.

Je možná překvapující, že rozpoznání událostí kladu až za jejich klasifikaci, protože na první pohled to postrádá logiku. Zdá se ale být nemožné rozpoznat individua bez obecného klasifikačního nadhledu nad kontextem.

Klasifikace událostí

Předpokládejme, že soubor věcí vnějšího světa byl identifikován jako archeologický kontext sestávající z archeologických pramenů. Taková identifikace znamená, že se o věcech (prvcích kontextu) předpokládá, že svědčí o minulých událostech, ale v tomto stadiu výzkumu o nich není známo nic více. Identifikace kontextu (srov. [Neustupný 1993a](#), 74-75) již zahrnuje předchozí archeologické znalosti. Jakmile je jednou kontext konstituován, prvním úkolem archeologického studia je klasifikace jeho prvků; to sestává z jejich přiřazení k třídám založeným na archeologických strukturách.

Struktury neexistují jako takové, existují pouze v individuálních událostech. Současně ovšem neexistuje ani událost bez struktury. To vede k pojetí událostí jako "subjektů struktur" (viz výše). Pojem subjektu (struktury) je zásadní pro pochopení událostí a nakládání s nimi. Každý individuální objekt archeologického zájmu (prvek kontextu) je jako subjekt přiřazen k jedné z několika struktur. Takto každý objekt představuje individuální událost, ale současně také patří k nějaké struktuře: pojem subjektu (struktury) tak vytváří spojnici mezi událostmi a jejich strukturami.

Klasifikace může být provedena v každém iterativním kroku archeologické metody. Použité třídy mohou být proto předběžné struktury, které předpokládáme při prvním přístupu ke kontextu, nebo struktury, které vyplynou až z několika iterací metody.

Počet iterací nepochybně ovlivní kvalitu klasifikace, ale sotva bude určovat metodu samu.

Klasifikace vyžaduje určitou míru analýzy, tj. formulaci formálního deskriptivního systému, který je aplikovatelný na prvky identifikovaného kontextu. Takový deskriptivní systém umožňuje studovat podobnost a rozdílnost za účelem rozlišení mezi formálními třídami, které jsou identifikovány s jednotlivými strukturami. Je důležité vyzvednout, že tyto třídy nejsou strukturovanými soubory příznaků, ale spíše soubory prvků, které se mají stát jednotlivými událostmi v následujícím stupni metody, tj. při rozpoznání událostí. Události lze na tomto základě přiřadit třídám, ale zůstává neznámým, co je pro jednotlivé třídy charakteristické; jakmile je položena otázka o obsahu těchto tříd, studium událostí se mění na studium struktur. Klasifikace, jak je vyložena v tomto odstavci, odpovídá empirickému pojmu klasifikace, která klade podobné k podobnému, aniž by se archeologové zajímali o jakékoliv strukturální problémy.

Chtěl bych upozornit na paralely mezi klasifikací, jak byla popsána v předchozím odstavci a pojmání multivariatních metod některými empiricky orientovanými kolegy. Podle empirického stanoviska neobjevují multivariatní metody nějaké struktury, nýbrž jednoduše redukuje počet dimenzí. Jestliže jsou například při řešení metodou hlavních komponent ponechány tři faktory (z možných deseti), tyto tři faktory nejsou chápány jako tři abstraktní entity, tj. struktury skryté v datech, ale jednoduše jako tři dimenze z deseti, na něž data mohou být redukována, protože jsou schopny popsat velkou část variability kontextu.

Už jsem vypočítal některé základní události v krajinách minulosti (kapitola 1, část 3). V následujících odstavcích je detailnější seznam takových událostí, ale ani on nemůže docílit víc, než uvést příklady.

Demografické události: narození dítěte, smrt příslušníka komunity, sňatek, založení rodiny nebo domácnosti, fuze rodin nebo domácností, vymření rodiny nebo domácnosti, opuštění komunitního areálu, vymření komunity.

Ekonomické události

- v nespecializovaných výrobních areálech: vypálení parcely, orba, sklizeň, použití areálu jako pastviště, sběr palivového dříví,

- ve specializovaných výrobních areálech: extrakce kovu z rud, výroba sápopelitových náramků

- mimo komunitní areál: účast na trzích, prodej (výměna) jakéhokoliv druhu

Události v sociálním životě (v komunitě a společnosti): oslavy, válčení, obchodování.

Rituální události: pohřbívání mrtvých, účast na rituálech.

Některé události z předchozích seznamů jsou události v živé kultuře, jiné jsou archeologické artefakty. Z příkladů je zřejmé, že korespondence mezi událostmi a jejich obecnými strukturami je vzdálena vzájemně jednoznačnému zobrazení: nejen

že několik událostí reprezentuje v podstatě tutéž obecnou strukturu, ale také každá událost může být zařazena do několika struktur (pluh je jak zemědělský nástroj, tak i vysoce symbolický artefakt).

Prostorové události mohou být také klasifikovány podle konkrétního areálu, v němž se odehrávají: v obytné komponentě, pohřebním areálu atd. Události v obytném areálu mohou být například rozděleny následujícím způsobem:

postavení domu, rekonstrukce (oprava) domu, zvětšení nebo zmenšení vesnice, přestěhování domu v rámci obytné komponenty, přestěhování domu nebo vesnice mimo současnou obytnou komponentu, ale v rámci sídelního areálu, přemístění vesnice mimo sídelní areál.

Některé z těchto událostí se nezdají mít v archeologických pramenech nějaké artefaktové koreláty, ale některé ano (smrt člověka - hrob, sňatek - možné postavení nového domu, válčení - zbraně a fortifikace atd). Další jsou archeologickými fakty (např. kusy strusky, které prozrazují metalurgickou pec). Klasifikace ve všech těchto případech spočívá v přiřazení jednotlivých prvků archeologických kontextů takovým artefaktovým korelátům. Tak např. objekt je klasifikován jako hrob, nějaký předmět jako nádoba nebo řezný nástroj, příkopy a valy jako opevnění.

Naivní metodologie se domnívá, že proces klasifikace popsany v předchozích odstavcích není ničím jiným než "čtením" archeologických pramenů. Podle takových názorů je přiřazení prvků archeologických pramenů "zřejmé" a je zcela obdobné čtení psaných textů. Psané texty ovšem předpokládají znalost pojmů označených slovy živého jazyka. Pravěké pojmy (více méně struktury a/nebo třídy našich klasifikací) nejsou modernímu lidstvu známy předem a musí být nalezeny archeologickou metodou ve fázi syntézy struktur a pak interpretovány. Jestliže toto nepřijmeme jako fakt, můžeme pracovat jen intuicí.

Rozpoznání událostí

Na základě klasifikace dostaneme třídy prvků takové, že každá třída obsahuje soubor podobných prvků. Klasifikace je vždy prováděna na základě formálních příznaků analyzovaných ve formálním prostoru. Druhý metodologický postup, většinou prováděný současně s klasifikací, je rozpoznání individuálních událostí. Rozpoznání událostí je však z logického hlediska samostatnou fází. V protikladu ke klasifikaci je rozpoznání prováděno stanovením chronologie událostí a/nebo jejich prostorového určení: rozpoznání jednotlivců (individuálních událostí) uvnitř klasifikačních tříd je tak dokončeno.

Prvek kontextu, jakmile je úspěšně klasifikován, může také být rozpoznán jako individuální událost. Takového rozpoznání však nelze dosáhnout bez klasifikace. Studium podobnosti a rozdílnosti ve fázi klasifikace je zaměřeno na získání souborů událostí stejného druhu a souborů událostí různého druhu. Rozpoznání individuálních událostí proto není jednoduchým výčtem prvků archeologického kontextu.

Rozpoznání se někdy provádí pomocí absolutního datování: jednotlivým událostem může být přiřazeno jejich datum v kalendářní čase (alespoň dvě data v případě akcí),

aniž by bylo třeba přecházet ke strukturálnímu přístupu. V mnoha případech se ovšem k témuž účelu používají relativní data. Uskupit určitý počet domů do jedné sídelní události zřejmě vyžaduje prokázat kontinuitu osídlení, což je úkol velmi obtížný bez pomoci velmi detailní chronologie. Většinou je to marné snažení.

Rozpoznání umístěním události v trojrozměrném prostoru je možné pomocí vymežujících polygonů (delimitujících - srov. [Neustupný 1996a](#)), tj. polygonů, jejichž tvar je určen tvarem artefaktu (domu, hrobu, vesnice apod.) nebo ekofaktu (kostra, pastviště). V těchto případech není nutno se utíkat ke strukturálnímu přístupu. Poznamenejme, že ani datum ani umístění nelze přiřadit strukturám.

V případě uzavírajících polygonů jako jsou arbitrární rastry (cf. [Neustupný 1996a](#)) se rozpoznání dosahuje spojením sousedních polygonů (dvourozměrné řetězení). Polygony jsou prostorově spojeny na základě své časové nebo formální podobnosti. Takové zřetězení se také provádí v případě vymežujících polygonů, např. spojením objektů patřících jednomu domu.

Identifikace individuí (rozpoznání individuálních artefaktů) může být rovněž dosaženo rozdělením toho, co se původně zdálo být celkem. Je to běžný postup v případě rozlišení mezi chronologicky odlišnými objekty, objekty spojenými s různými domácnostmi apod.

Archeologická narace

Archeologické události, klasifikované a identifikované v předchozích krocích jako jednotlivci, jsou v průběhu narace popsány a objasněny hlavně diskusí jejich genealogií a trajektorií. Všimněme si, že události nejsou vysvětlovány jako struktury, ale pouze objasňovány. Rozdíl mezi vysvětlením a objasněním není terminologický. Zatímco vysvětlení (interpretace) je založeno na hledání kauzálních vztahů a naznačuje, že je zde něco mimo fakty, co přispívá k jejich poznání, objasňování, implikuje rozvíjení informace, která je vnitřně přítomna: pouze se zajímá o to, "jak to bylo".

Jak současná živá událost, tak i archeologický fakt (archeologický důsledek minulé živé události) mohou být přímo pozorovány, ale chci zdůraznit, že nemohou být uchopeny a pochopeny dokud nejsou přiřazeny k nějaké struktuře (přeměněny na subjekt struktury). Na rozdíl od toho, struktura může být interpretována (vysvětlena), ale nemůže být pozorována jinak než prostřednictvím svých událostí.

Pravá narace pravěkých událostí je založena na událostech, které se staly subjekty struktur v průběhu klasifikace nebo později při aplikaci dalších kroků archeologické metody. Narace ovšem není identická s výkladem struktur a jejich subjektů: tyto subjekty se pouze stávají nosiči pro práci s událostmi.

Základní metodou studia událostí je tudíž jejich narace založená na deskripci. Plná bezprostřední narace bude ovšem proveditelná jen v případě živých událostí, které mohou být buď přímo pozorovány nebo jsou k dispozici ve formě popisu nějakým přirozeným jazykem. V případě mrtvých, archeologických událostí to bude jiné, neboť zde časová souřadnice chybí a prezentace událostí je proto nahrazena archeologickou deskripcí, tj. aplikací archeologických deskriptivních systémů.

Deskripce

Události jsou popisovány pomocí obvyklých deskriptivních systémů. Nadto, akce (dynamické události) mohou být také popisovány pomocí jejich genealogií a trajektorií, ale to vyžaduje, aby se jejich rozložení v prostoru chápalo jako pohyb.

Jak jsem mnohokrát zdůraznil ve spojení se strukturami, deskriptivní systémy se nemohou plně osvobodit od cílů, jimž mají sloužit. Již na tomto základě se stává jasným, že deskripce, jaká se má použít při studiu událostí nemůže být tatáž jako ta, která slouží k objevení struktur.

Deskriptory vybrané k tomu, aby pomohly odhalit původ určitých archeologických typů, se budou lišit od těch, které mají vrhnout světlo na sociální systémy. Mnoha archeologům je dobře známo, že musí sledovat drobnosti tvaru laténských spon v hrobech k tomu, aby vypracovali detailní chronologii tohoto období, zatímco by asi bylo pro tento účel neproduktivní registrovat polohu spon v hrobě. Jestliže struktury a události jsou zkoumány různými paradigmaty, jejich deskriptivní systémy vztahující se k přesně těmže archeologickým kontextům se budou diametrálně lišit. To se často považuje za nevhodnost jednoho z paradigmat (např. kulturně historického a procesuálního).

Již jsem poznamenal, že cíl archeologie událostí není odhalení zákonitostí nebo "zákonů", ale z větší části narace, v níž deskripce tvoří důležitou součást. Uspořádání archeologických událostí v čase a jejich rozdělení v prostoru je ovšem platným tématem archeologie událostí. Takové uspořádání se nesnaží odhalit strukturu (a vysvětlit příčiny), nýbrž jednoduše popsat události. Jakákoliv logika takového uspořádání je nezajímavá. To dělá výběr deskriptorů v mnoha větvích tradiční archeologie snadným úkolem, neboť v mnoha případech stačí vybrat to, co "funguje" nebo co je zřejmé. Metodologie se stává komplikovanější tam, kde se bere do úvahy strukturální aspekt.

Chronologie

Již identifikace událostí vyžaduje určitou znalost chronologie neboli časové souřadnice, která nemůže být v archeologii přímo pozorovatelná. Události a akce jsou zachycovány v čase událostí vyjádřeném v kalendářních rocích. Velmi často ovšem relativní chronologie stačí pro vyjádření sekvence mezi dvěma událostmi. Ještě méně určitosti se dosahuje výrokem o nesoučasnosti aniž by se určovalo, co je starší a co je mladší.

Ačkoliv genealogie potřebuje znalost chronologie, je přece pojmem rozdílným od chronologie. Zatímco chronologie se pouze zmocňuje času, genealogie dělá mnohem více: pokouší se zachytit původ artefaktů apod.. Genealogie je ovšem tak úzce vázána na pojem času, že se často používá ke konstrukci relativně chronologických schémat pomocí typologie.

Chronologii lze získat různými metodami a nástroji, které v této práci nebudu diskutovat. Přesto bych chtěl poznamenat, že jednou z nejproduktivnějších metod (relativně) chronologického výzkumu je tzv. automatická seriace (např. [Salač 1993](#) a [1997](#)), jejíž logika je velmi blízká tradiční typologii.

Genealogie

Archeologická typologie je ve skutečnosti metodou pro objevení genealogií. Hledání původu bylo oblíbeným tématem tradiční archeologie, a bylo velmi zanedbáváno paradigmata, která ji následovala. Je ovšem potřeba připustit, že v typologii jde o legitimní otázku; archeologie ztěží může zůstat archeologií aniž by studovala typologické řady.

Genealogie nejčastěji předpokládá nějaký formální vztah mezi dvěma artefakty, dvěma osobami nebo dvěma lidskými skupinami a současně s tím předpokládá jejich nesoučasnost nebo sekvenci. Typologie, zmíněná v předchozím odstavci, je založena právě na domněnce, že dva formálně odlišné artefakty stejné genealogické posloupnosti nemohou být současné. Jsou různé metody, jak určit směr posloupnosti; nebudu je zde zmiňovat.

Musím zdůraznit, že některé genealogie jsou netypologické, což znamená, že dva prvky v posloupnosti, které následují jeden druhého, jsou formálně odlišné, takže nejsou oba členy téže typologické řady. Jestliže například role poháru je převzata džbánkem, a džbánek nepatří do typologické řady pohárů, pak přechod od pohárů ke džbánkům představuje netypologickou genealogii.

V mnoha případech vypadá genealogie jako evoluce. Evoluce je sama kontroverzní pojem ve společenských vědách, ale není pochyb, že v lidské společnosti existovaly směřované změny, které mohou být označeny jako pokrok ([Neustupný 1995c, 1996b](#)). Evoluce a směřované změny, jsou ovšem typické strukturální pojmy, které jdou daleko za jednoduché události.

Trajektorie

Trajektorie je posloupnost artefaktů nebo lidí v prostoru. Na základě archeologických pramenů je obtížné rozhodnout, zda soubor bodů v prostoru představuje jednu trajektorii nebo několik trajektorií, protože přechod mezi dvěma body v prostoru probíhá v čase a ten je v archeologii přímo nepozorovatelný.

Z toho vyplývá, že ve sféře archeologických pramenů rozptýl bodů v prostoru odráží jednu nebo mnoho trajektorií. Tvar rozptýlu je proměnný (od "bodu" nebo linie až k trojrozměrnému polygonu) a může být různě strukturován (rozložení bodů může být rovnoměrné nebo shloučené s jedním nebo několika vrcholy a s charakteristickým způsobem přechodu od vrcholů k okrajům rozdělení). Jakýkoliv podsoubor bodů vybraných z rozdělení může reprezentovat nějakou trajektorii, ale nemusí tomu tak být. Tak např. soubor domů v obytné komponentě bude nejpravděpodobněji částečně nesoučasný, tj. alespoň některé domy budou tvořit trajektorii v souhlase s pohybem domácnosti po komponentě. Stejně tak neexistuje žádná záruka, že jednotlivé obytné komponenty téže archeologické skupiny v nějaké krajině byly všechny používány současně: mohly být osídleny postupně a tak mohly tvořit trajektorii.

Archeologové někdy nejsou schopni rekonstruovat trajektorie, o nichž se domnívají, že v jejich pramenech byly přítomny, ale je alespoň užitečné přijmout myšlenku, že byly přítomny. Pokud existuje dostatečně detailní stratigrafie, jak je tomu například v

případě tellů z neolitu a doby bronzové v jihovýchodní Evropě, je možno poměrně spolehlivě usoudit alespoň na některé trajektorie uvnitř tellů.

Pohyby lidí

Výzkum pohybu lidí, jednotlivců i skupin, je typickou kombinací studia genealogie a trajektorie. Archeologové se většinou zajímají jak o původ lidí, kteří se dostali do pohybu, tak o místo, odkud přišli a o cestu, po níž přišli. Příčiny pohybů, ať je to interní kolonizace ze sousedství nebo skutečná migrace, jsou záležitosti strukturálních studií, avšak individuální akty pohybu jsou typické události.

V rámci archeologické narace jsou tyto události jednoduše vylíčeny, neočekává se nějaké vysvětlení. Je ovšem téměř nemožné rozhodnout bez strukturálního studia, zda konkrétní archeologická situace svědčí o pohybu populace a nebo zda je něčím jiným. Tradiční archeologie příliš často předpokládala, že doklady pro pohyb populací jsou záležitostí pozorování formálních rysů. Bylo to odvozeno ze základního teoretického postoje, podle něhož jakákoliv náhlá změna v archeologických pramenech byla způsobena migrací. Nyní víme, že kultury minulosti byly mnohem komplikovanější a soubor možných řešení mnohem rozsáhlejší.

Směna a difúze

Zatímco výměna sama je strukturální pojem, její individuální projevy jsou události. Mám na mysli přenos věcí, který lze chápat jako kombinaci genealogie (předmět musí být "cizího" původu, aby byl akceptován jako předmět směny) a trajektorie (musí přicházet z vnějšku). Často je velmi obtížné rozhodnout, co je produktem směny, tj. co je materiální předmět "importovaný" z určité vzdálenosti. Většina zboží pocházela z poměrně méně vzdálených oblastí, takže posuzování jeho formálních vlastností příliš nepomáhá.

Zatímco směna se týká materiálních předmětů, difúze se vztahuje na přenos idejí. Není pochyb, že difúze (ať pro tento pojem zvolíme jakýkoliv termín) je v archeologii platným metodologickým nástrojem. Porozumět tomu, proč lidské artefakty jsou podobné nebo naopak různé na rozsáhlých plochách, je v archeologii jednou nejdůležitějších otázek. Je nutno připustit, že ideje cestují prostorem, ale konkrétní mechanismus tohoto procesu je dosud obtížné uchopit. Termín "difúze", jak je pojmám v tradiční archeologii, nevysvětluje příliš mnoho, neboť v minulosti byl obvykle považován za vysvětlující sám sebe. Analýza pojmu nazývaného difúze je velmi obtížným úkolem, zejména pokud se k ní přistupuje nekonvenčně. Proto se zde o ni nebudeme pokoušet.

Algoritmus tvoření

Když lidé tvoří jednotlivé artefakty, produkují současně události. Algoritmus tvoření je proto důležitou součástí metodologie událostí. Krátce jsem toto téma uvedl pod hlavičkou "materiální algoritmus" ([Neustupný 1993a](#), 97). Jde o dvojí problém: jak zajistit kontinuitu potlačením nežádoucí variability, a jak zavést změny tam, kde je jich zapotřebí. K difúzi by například nikdy nemohlo dojít, kdyby jediným principem byla kontinuita.

Zatímco individuální tvůrčí akt je zdrojem individuality událostí, jde o struktury, jakmile jej začneme chápat jako proces. Toto téma ale v této práci nebudu diskutovat.

[\[obsah\]](#)

4.2. Metodologie struktur

Metodu hledání struktur obsažených v archeologických pramenech jsem ve větším detailu objasnil jinde (např. [Neustupný 1986b](#), [1993a](#)). Proto následující odstavce obsahují pouze některé dodatečné informace, zejména takové, které se vztahují k problémům prostorových struktur. Archeologická metoda začíná analýzou a postupuje k interpretaci (vysvětlení) přes nepominutelný stupeň syntézy struktur. Tento postup se aplikuje iterativně v několika krocích: interpretace dosažená v předchozím kroku vrhá nové světlo na předmět studia, a to často vyvolává nutnost opakovat celý cyklus počínaje novou, přiměřenější analýzou atd.

Analýza

Archeologická analýza znamená rozložení archeologického kontextu na části, které mohou vést k odvození struktur a jejich následné interpretaci. Poznamenejme, že analýza, která je soustředěna na určitý výsledek, předpokládá alespoň nějakou teorii: žádný archeologický výzkum nemůže začít ve vakuu, jak to požadují někteří empiricky orientovaní vědci.

První aspekt archeologické analýzy probíhá v terénu: je to fyzický rozklad kontextu, který z minulosti přetrval jako celek. Jinými slovy, terénní metody představují výchozí fázi analýzy a popis přichází až později.

V principu existují dva možné přístupy k jakékoliv terénní aktivitě. Výzkum může být buď syntetický a považovat konkrétní objekt za celek, nebo může být analytický a objekt dělit na části. Moderní archeologický výzkum je ve skutečnosti většinou analytický, protože málokterý archeolog by shromažďoval archeologické prameny bez vztahu k jejich poloze a kontextu. Konkrétní objekty jsou ovšem někdy studovány synteticky jako celky (různé jámy na sídlištích, malé shluky artefaktů nalezené při povrchových sběrech apod.). To vytváří nemožnost rozpoznat jejich vnitřní strukturu, pokud nějakou mají. Často se ovšem předpokládá, že není důvod takovou strukturu hledat nebo, v případě výzkumu ohrožené lokality, že snaha postupovat analyticky by mohla vést k tomu, že by se něco důležitého opomenulo jinde. Takové obavy jsou někdy oprávněny.

Tato práce je do velké míry založena na datech shromážděných povrchovými sběry (srov. [Kuna 1994](#) s detailní diskusí). Až donedávna se povrchové sběry pojímaly jako syntetická terénní aktivita: v průběhu takových sběrů archeologové hledali nějaký nález, a když byli úspěšní, hledali v jeho okolí další nálezy; pak se pokoušeli vymezit "naleziště" stanovením hranice, za kterou už nálezy nepokračují. Tímto způsobem

byla krajina rozčleněna na naleziště a ne-naleziště, avšak naleziště sama se stávala syntetickými jednotkami, které nebylo možno vnitřně analyzovat.

M.Kuna ([1994](#)) uvedl do české archeologie odlišnou metodu. Rozdělil oblast, která měla být prozkoumána sběry, do systému víceméně pravidelných čtverců o rozloze přibližně jednoho hektaru a následně zkoumal každý čtverec samostatně jako celek. V pozdějších fázích svého projektu vybíral jednotlivé plochy náhodně, což učinilo jeho metodu analytickou a smíšenou (náhodnou a systematickou). N.Venclová aplikovala tutéž analytickou metodu s určitými modifikacemi ([Venclová 1994](#)). Je zřejmé, že jedním z extrémních případů této metody je přesné zaznamenávání každého nálezů, tj. redukce čtverců na geometrické body. Tato metoda zjednodušuje mnoho úloh, např. nálezy nemusí být klasifikovány přímo v terénu, krajina přestává být pojímána jako soubor syntetických "nalezišť", a je snadné měnit klasifikační schéma.

Kunovu metodu lze snadno integrovat do obecnějšího pojmání studia archeologického prostoru pomocí tzv. polygonů. Polygon je pojem na úrovni archeologických dat, tj. neobsahuje žádnou specifickou interpretaci. To znamená, že polygon není pojem, s nímž by archeologie zahajovala svou analýzu, je produktem vznikajícím až v procesu analýzy prostřednictvím abstrakce ([Neustupný 1996a](#), 113).

Polygon je ve své nejjednodušší formě úsekem geografického prostoru, který může být vymezen konečným počtem bodů spojených liniemi (nikoliv nutně přímkami). Polygon lze definovat pro více než dva rozměry. Archeologické polygony jsou polygony reprezentující archeologicky relevantní fakty (artefakty a ekofakty). Polygony jsou abstrakce, které jsou nezávislé na konkrétních formách GIS, ale GIS je vhodný nástroj pro snadné nakládání s polygony.

Zobecněné polygony obsahují kromě ploch také linie a body. Jsou dva základní typy archeologických polygonů. Tvar vymežujících polygonů je definován jako prostor, který zaujímá nějaký archeologický fakt, artefakt nebo ekofakt (hrob, nádoba, lidská kostra apod.). Zahrnující polygon je arbitrárně vymezený prostor takový jako rastr přeložený přes kulturní vrstvu. O čtvercích rastru se předpokládá, že mají archeologickou relevanci pro svůj potencionálně různý obsah artefaktů nebo ekofaktů.

Jak jsem již poznamenal, nezaujatý charakter polygonů je výhodou při analýze událostí. Archeologické polygony nelze přímo identifikovat s událostmi (zejména nikoliv jejich zahrnující variantu), ale jejich studium vede k identifikaci událostí. Současně s tím se polygony také stávají základem pro rozpoznání struktur: jejich tvář je obrácena k oběma aspektům skutečnosti, stávají se metodologickým pojítkem mezi strukturami a událostmi.

Chtěl bych vyzvednout, že podržuji původní význam slova "analýza", tj. "rozklad". Jak v průběhu různých fází terénních aktivit tak v procesu deskripce jsou archeologické kontexty a jejich součásti rozkládány. Mnoho archeologů zahrnuje všechno, co následuje po terénních aktivitách do široce založeného pojmu analýzy; v tomto pojetí analýza rovněž obsahuje syntézu struktur a jejich interpretaci. Takové pojmání činí ovšem obtížným rozlišení mezi jednotlivými částmi archeologické metody. Archeologové, kteří zahrnují jakoukoliv metodologii do "analýzy", neoddělují de facto

syntézu struktur jako zvláštní metodologický pojem a, v důsledku toho věří, že vysvětlují jednotlivé nálezy (tj. jednotlivé události v našem pojetí).

Syntéza struktur

Dokud terénní aktivita byla pojmána synteticky ve smyslu, který jsme popsali, bylo nemožné hledat vnitřní strukturovanost jednotlivých "nalezišť": syntéza se prováděla v terénu současně s analýzou, a to většinou metodami, které je obtížné sdělit jiným. Avšak i v případě, když byl v terénu aplikován analytický postup, bez vhodné metody archeologické syntézy bylo generování struktur často velmi problematické. Jediná možnost, která se nabízela, byl grafický výstup: mapování individuálních proměnných nebo jejich kombinací a následující úvahy založené na subjektivních dojmech. To mohlo být produktivní v případech, kdy struktury byly silné a jasně viditelné. Takový postup ovšem nebyl schopen se vyrovnat se situacemi, kde jedna nebo více proměnných byly charakteristické pro více než jeden faktor.

Řešení pomocí nástrojů jako je modul PCA softwaru Idrisi (druh analýzy hlavních komponent) se neukázalo být velmi vhodný, neboť pracuje s nerotovanými faktorovými zátěžemi, které je obtížné interpretovat (případně to nejde vůbec). Avšak pouze rotovaná řešení lze v archeologii úspěšně vysvětlit ([Neustupný 1993a](#), 139, [1997c](#)). To je irelevantní v Idrisi, kde modul PCA je koncipován jako nástroj pro redukci pozorovaných dimenzí, zatímco já od těchto metod očekávám objev struktur. Nadto platí, že nuly v archeologických vrstvách ("imagích" v Idrisi) nejsou vždy skutečná reálná čísla, což metoda hlavních komponent předpokládá.

Vyšel jsem proto ze svých předcházejících zkušeností s tím, co nazývám vektorovou syntézou formálních proměnných, tj. různých metod z rodiny tzv. faktorové analýzy ([Neustupný 1973a,b](#), [1978](#), [1993a](#), [1997c](#) aj.). Interpretoval jsem čtverce z povrchových sběrů jako zahrnující polygony ([Neustupný 1996a](#)), které je možno srovnat s objekty deskriptivního systému. Toto srovnání umožnilo obvyklé faktorové řešení prostřednictvím komerčního softwaru jako je SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Tímto způsobem lze obdržet soubor rotovaných faktorů (jejich faktorové zátěže) a soubor faktorových skóre odpovídajících těmto faktorům. Protože faktorová skóre lze připojit k databázi, z jejichž dat výpočty vycházejí, je možné vymapovat jejich hodnoty prostřednictvím softwaru GIS Idrisi stejně, jak je to obvyklé u pozorovaných proměnných. Jediný rozdíl je v tom, že tato čísla jsou hodnoty, které vyjadřují strukturální vlastnosti archeologických pramenů.

Výsledky těchto metod jsou objevné. Doposud jsem je aplikoval na pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou ([Neustupný 1996a](#)), na malé paleolitické sídliště ([Neustupný a Vencel 1995](#), [Neustupný 1996a](#)) a hlavně na projekt povrchových sběrů v regionu Loděnického potoka, vedeného v terénu N.Venclovou ([Neustupný a Venclová 1996](#) a 1998). M.Kuna využil těchto postupů v jiných případech ([Kuna 1997](#), 1998). Jde jen o malou část potenciálu takových metod.

Úspěch syntézy struktur závisí na předchozí fázi analýzy. Analýza v terénu (konkrétní druh terénní aktivity) musí být vybrána s rozvahou a totéž platí o procesu deskripce. Žádný algoritmus (tradiční nebo na počítači) nemůže najít smysluplnou strukturu v deskriptivním systému, jehož deskriptory ji neobsahují.

Kognitivní struktury a normy

Protože archeologické struktury jsou generovány na základě archeologických pramenů a nikoliv na základě živé minulé kultury, nelze očekávat, že všechny struktury rozpoznatelné v pramenech budou přímo odrážet minulé lidské chování. Archeologické prameny dále strukturuje (kromě lidského chování) depoziční a postdepoziční transformace. Nadto, určité strukturování může také vzniknout jako výsledek neoptimálních deskriptivních systémů.

Na tomto základě jsem popsal tři třídy struktur ([Neustupný 1996a](#), 116). Struktury typu B (struktury chování, behaviorální) odrážejí uspořádání, které archeologové hledají, tj. to, které je důsledkem cílevědomého lidského chování. Struktury typu T (transformační struktury) jsou výsledky transformací, kterými prošly archeologické prameny. Jestliže například podzemní objekty nějaké komponenty (obytné, pohřební nebo jiné) jsou zahloubeny do spraše a jiné do písku, bude v nich výrazně jiný obsah kostí (téměř žádné kosti se nezachovávají ve spraši, ale mnoho v písku, srov. [Bouzek, Koutecký a Neustupný 1966](#), 5). Struktury typu D jsou umělé produkty zvolených vlastností archeologických deskriptivních systémů.

Některé struktury jsou kognitivní v tom smyslu, že lidé při jejich generování používají jak vnímání tak i úsudek, jiné struktury však kognitivní nejsou. Je pochopitelné, že pouze struktury typu B mohou být kognitivní, ale tento statut zřejmě neplatí pro všechny typy B. Například struktury takové jako chronologické fáze mají kořeny v chování lidí, ale pravěcí lidé si jich nebyli vědomi a nemohou být proto považovány za kognitivní. Jestliže vezmeme do úvahy to, co I. Hodder popisuje jako "dvojí hermeneutiku", pak s kognitivními strukturami mohou být spojovány pouze ty pojmy, které lze klasifikovat jako "jejich" (tj. patřící minulým lidem). "Naše" pojmy nejsou kognitivní z hlediska pravěkých lidí.

Lze usoudit, že kognitivní struktury jsou generovány normami ([Neustupný 1997b](#), 314), tj. pravidly nebo standardy chování, které jsou společné členům skupiny, nikoliv nezbytně sociální jednotky. Soubor lidí, kteří sdílejí určité normy, může být malý nebo může zahrnovat všechny členy společnosti. Normy mohou být vynutitelné pozitivními nebo negativními sankcemi, odměnami nebo tresty, ale v mnoha případech takové vynucení neexistuje. Zmínil jsem rozdělení norem na technické (praktické) normy, sociální sensu stricto (regulující relace mezi individui a jejich skupinami) a symbolické normy, které regulují ideologické "texty". Archeologické nálezy často umožňují rekonstrukci symbolických norem.

To, co archeologové poznávají syntézou struktur, nejsou ovšem přímo normy, ale spíše jejich formální a statické kostry: k jejich oživení je zapotřebí aplikovat proces vysvětlení nebo interpretace.

Interpretace

Mnohokrát jsem vyjádřil své přesvědčení, že minulé živé kultury nejsou bezprostředně přístupny archeologickému poznání: přeměnily se na archeologické prameny, které jsou statické, formální, věčné a němé. Mnoho druhů transformací změnilo minulou lidskou kulturu na mrtvé věci a rozvrátilo jejich kvantitativní relace.

Archeologické struktury získané ve fázi syntézy obsahují určité pravidelnosti minulé kultury, avšak tyto pravidelnosti, generované na základě mrtvých objektů, samy zůstávají mrtvé. Abychom je vrátili životu, je třeba použít postupy nazývané vysvětlení nebo interpretace ([Neustupný 1993a](#), 154). Rozhodnout, zda nějaká struktura je kognitivní, behaviorální nebo transformační (typu B nebo T), je možné jen na základě interpretace. Neexistují kritéria, která by dovolila vyřešit tuto důležitou otázku na formálním základě.

Podstata interpretace spočívá podle mého názoru v konstrukci teoretických modelů na základě sociálního prostředí pozorovatelného v jeho živé formě a jejich následné srovnání se strukturami, jak byly extrahovány z pramenů v předchozím kroku archeologické metody. Fakty pozorovatelné v živém sociálním systému jsou principiálním požadavkem pro formaci jakéhokoliv modelu. To nevylučuje použití popisů (například etnografických nebo historických) ve formě přirozeného jazyka, neboť přirozený jazyk je schopen vyjádřit čas.

Pojem hypotézy, dlouze diskutovaný v Nové archeologii, je zjevně druhem jednoduchého modelu, segmentem teorie. Z tohoto hlediska moje modelování ([Neustupný 1967](#), [1971](#)) je identické s testováním hypotéz ([Binford 1968](#)). Je zde ovšem zásadní rozdíl v předpokladech o původu hypotéz a/nebo modelů. Zatímco procesuální archeologie vydává původ hypotézy za irelevantní (je to jen její testování, které se považuje za skutečně důležité), moje modely se budují podle určitých pravidel, která umožňují jejich odvození z teorií určitého segmentu skutečnosti. Modely musí být přiměřené k tomu, co modelují. Tím se ovšem připouští, že během budování modelu už očekáváme něco ze situace, o níž vypovídá model.

Stavebními kameny modelů jsou události shromážděné výzkumem etnografickým, historickým, ekonomickým, sociologickým a mnoha jinými. Konkrétní poznání vstupuje do modelů ve formě generalizací, tj. teorie, nikoliv ve formě narácí. Jsem přesvědčen, že užívat etnografii, historii nebo současný život jako analogie je zavádějící, neboť takové analogie jsou události s individuálními charakteristikami podle jejich specifických genealogií a trajektorií. To, co potřebujeme dostat při interpretaci formálních struktur pramenů, jsou zase struktury (tentokrát samozřejmě živé struktury), nikoliv události. Proto etnografické a jiné analogie představují nevhodnou metodu pro vysvětlení archeologických pramenů.

To je důvod, proč jsem věnoval tolik úsilí odvození teoretických modelů v kapitole 1. Snažil jsem se koncentrovat se na modely, které by byly schopny vysvětlit prostorové struktury takové, jaké se dají odvodit z projektů, které se u nás provádějí.

Krátce jsem se dotkl metodologie kognitivních struktur ([Neustupný 1995b](#)), ale vcelku toto téma nebylo doposud dostatečně diskutováno. Jejich interpretací ovšem získáváme pohled do symbolického myšlení minulých lidí.

Při interpretaci kognitivních struktur, které reprezentují archeologický aspekt symbolických norem, je potřebné formulovat modely stejným způsobem jako v případě jiných struktur. Postup má dvě fáze. První z nich je rozpoznání (symbolického) smyslu, tj. ujištění, že zkoumané struktury mají vůbec nějaký symbolický smysl. To se dělá bez ohledu na fakt, že smysl dosud zůstává formální, neinterpretovanou strukturou, abstraktní normou. Toto rozpoznání je proveditelné

eliminační metodou ([Neustupný 1995b](#)), 198), která spočívá v oddělení vší interpretace, které může být dosaženo prostřednictvím praktické funkce a/nebo sociálního významu; to, co zbývá, může být s určitou mírou pravděpodobnosti považováno za něco, podmíněné symbolickým smyslem. Zdá se, že tato fáze interpretace je poměrně snadná.

Druhá fáze je specifikace smyslu, tj. vysvětlení symbolů, které určovaly konkrétní strukturu. V této oblasti archeologie většinou zůstává na velmi abstraktní úrovni: zdá se mi, že většina vysvětlení, která byla zatím podána pro symbolické systémy, obsahují příliš mnoho subjektivity. Jakýkoliv vyšší stupeň konkrétnosti ve vysvětlení symbolických systémů bude možný pouze s mnohem větší mírou úsilí, než jaké byli zatím archeologové schopni vyvíjet. Na to ukazují příklady kontrolovatelné písemnými prameny ([Bárta 1995](#)).

[\[obsah\]](#)

5. Některé výsledky

První kapitola této práce představuje určitý program prostorové archeologie: tato poslední kapitola sumarizuje některé výsledky, kterých jsme zatím dosáhli.

Často se tvrdí, že výzkumné projekty vytvářejí víc nových otázek než kolik jich řeší. Toto tvrzení je poněkud nespravedlivé, zvláště v případech, že se zkoumá nové paradigma. V procesu vytváření paradigmatu vědci objevují nové problémy a často je nechávají neřešeny, aby byli schopni rychleji postupovat kupředu při hledání nové teorie a metodologie. Pokud paradigmatata následují jedno po druhém velmi rychle, jak je tomu v posledních několika desetiletích, jsou často formulována spíše v termínech teorie a/nebo metodologie než prostřednictvím výsledků. Většina výsledků podléhá v novém teoretickém rámci zásadnímu přepracování a to, co z nich zůstává a přispívá ke kumulativně rostoucímu lidskému poznání, je namnoze jejich stimulační účinek na teorii a metodologii.

Jak procesuální tak i postprocesuální archeologie nevyprodukovaly příliš mnoho výsledků, většinou pracovaly prostřednictvím příkladů. Když presentovaly větší objem "výsledků", nebyly tyto výsledky nikdy přespříliš objevné buď proto, že nepřinášely mnoho nového, nebo proto, že byly neprůkazné nebo subjektivní. Tato nebezpečí mám na mysli, když se pokouším vyjmenovat některé výsledky této práce.

Pochopení a predikce

Tato práce vycházela původně z myšlenky, že správné pochopení prostorových struktur svázaných s pravěkými sídelními procesy nám s určitou pravděpodobností umožní předvídat polohu pravěkých nalezišť. Hlavní dopad predikce je v jejích teoretických důsledcích, ale je jí rovněž zapotřebí k uchování archeologických památek. To je úloha důležitá pro širokou veřejnost, která vnímá naleziště jako část

svého kulturního dědictví, i pro samy archeology, kteří by si měli být vědomi toho, že památky reprezentují nejdůležitější součást jejich pramenů, které nejsou nekonečné.

Výsledky této práce však ukazují, že problém predikce je nutno přeformulovat. Co máme predikovat, jestliže nálezy jsou téměř všudypřítomné? Jsou to jádra obytných či pohřebních komponent? Tradiční archeologie, která obvykle toužila po nálezech, by jistě zodpověděla tyto otázky kladně. V takovém případě by predikce byla snadným úkolem, neboť obytné a pohřební komponenty jsou většinou rozloženy na místech, jejichž vlastnosti v současné krajině lze určit.

Bylo by nerozumné nevěnovat pozornost jádrům pravěkých sídelních areálů: ještě toho o nich dost nevíme, a to zvláště v některých obdobích. Poslední práce ovšem ukázaly, zejména prostřednictvím artefaktů s absolutními četnostmi z laténského období (srov. [Neustupný a Venclová 1996](#) a 1998), že nejen jádra, ale i jiné části komunitních areálů obsahují stopy minulosti. Jsou rozloženy řídce, ale to je právě skutečnost, která je činí významnými.

Archeologické jevy lze zhruba rozdělit do dvou kategorií. Jedna z nich obsahuje časté jevy, které se objevují s velkou pravděpodobností. Jev této kategorie není překvapující, jestliže nastane; jinými slovy, přírůstek poznání není při jeho realizaci podstatný. To je případ jader obytných komponent, zvláště těch, které se vyskytují častěji (kultura knovízská, laténská apod.).

Druhá kategorie sestává z těch jevů, které mají malou pravděpodobnost výskytu. Jestliže se nálezy vyskytnou v části krajiny, kde je nikdo neočekával (pravděpodobnost jejich nalezení byla nízká), realizace takového jevu je překvapující, tj. nová znalost je cenná. To je případ kteréhokoliv z rozptýlených nálezů, pokud se ovšem nejedná o přemístění v moderní době.

Archeologové se vždy soustřeďovali na první z uvedených kategorií nálezů (s vysokou pravděpodobností objevení) a v důsledku toho se přínos každého nově objeveného naleziště zmenšoval. Jakýkoliv úspěšný terénní výzkum zvyšoval pravděpodobnost, že následující výzkum téhož rozsahu vyprodukuje méně nových informací. Plný dopad tohoto paradoxu si archeologové uvědomují jen pomalu.

Predikce je založena na strukturálních studiích. Chtěl bych upozornit na to, že zmenšující se přínos nového poznání se týká pouze strukturálního aspektu archeologických nálezů. Každá nově objevená nebo prozkoumaná komponenta obsahuje také historickou informaci odvozenou z faktu, že archeologické nálezy jsou současně událostmi. Události ovšem mají jen tu pravděpodobnost, která se odvozuje z jejich statutu subjektu struktur. Každá událost je individuální a proto jakožto událost cenná.

Přes to všechno je archeologický terénní výzkum vzhledem k přírůstku znalostí nejproduktivnější na místech, kde se dá očekávat jen málo nebo vůbec nic. Pokud ovšem tento výrok přijmeme, otřese to samotným principem predikce nálezů. Co se dá předvídat, je totiž jen množství nálezů, nikoliv jejich významnost, a cílem soudobé archeologie je objevit významné, nikoliv časté nebo bohaté.

Ani odkaz na historickou informaci, který jsme zmínili, nepomůže. Tak například šňůrová nádoba nalezená ve skalní puklině na kopci Bacín (Matoušek a Turek, v tisku), kde není důvod očekávat šňůrovou keramiku, je mnohem informativnější, než stejná nádoba nalezená jinde. Je však nález na Bacíně důsledkem okamžitého náhodného nápadu jedince (odhození hrnce do rozsedliny), nebo je to struktura, která odpovídá nějakému rituálu prováděnému obvykle na vrcholcích takových kopců? Nemůžeme si být jisti bez toho, aniž bychom měli další takový nález. To ale znamená zahrnout místa jako je Bacín do predikovaných areálů archeologické relevance. Jestliže ovšem přijmeme tuto strategii, pak téměř celé Čechy musí mít stejné postavení.

Prediktivní hodnota environmentálních proměnných

Jak jsem již poznamenal, proměnné přírodního prostředí jako je vzdálenost od vodního toku, svažitost terénu a nadmořská výška (a případné další) mají skutečně význam při výběru komunitních areálů a při jejich vnitřní strukturaci. Demonstruje to Loděnický projekt, jehož severní část na horním toku Bakovského potoka nebyla zřejmě osídlena (nebo byla jen řídce osídlena) v obdobích pravěku, která předchází laténskému (Neustupný a Venclová 1998).

Dosti husté osídlení Bakovského potoka v laténské době ovšem také prokazuje, že přírodní prostředí této oblasti nebylo nepřekonatelnou překážkou v okamžiku, když pravěcí lidé v době laténské získali motiv pro osídlení oblasti tohoto potoka. Zjevně k tomu nedošlo z žádného praktického důvodu, ani z populačního tlaku ani z důvodu boje o přežití. Zdá se být zřejmé, že region byl obydlen pro svoje výchozy sapropelitu, který se používal k výrobě náramků. Jak jsem uvedl v první kapitole, obchod s náramky zpevňoval a/nebo rozšiřoval vazby v mezikomunitním světě jinošů a nebyl žádnou životní nezbytností pro nikoho, kdo se jej účastnil.

Před několika lety jsem prostřednictvím faktorové analýzy zjistil, že pravěké i pozdější komunity všechny nezaujímaly v krajině tatáž místa. Případ Loděnického regionu ([Neustupný a Venclová 1996](#) a 1998), stejně tak jako výsledky M. Kuny (1998) ukázaly podobné výsledky. Můžeme bezpečně uzavřít, že pravěké kulturní skupiny, které jsou si chronologicky blízké, zakládaly své obytné komponenty na podobných místech. Prostřednictvím statistických testů a GIS se ovšem podařilo prokázat, že posuny obytných komponent, které zachytila faktorová analýza a statistika, byly menšího významu (dotýkaly se jen obytných komponent a nikoliv sídelních areálů jako celků) a mohou být proto stěží vysvětlovány environmentálními preferencemi. Musely mít jiné příčiny. Destrukce životního prostředí se nezdá být za to zodpovědná, protože stejná místa v krajině zaujímají obvykle chronologicky následné kulturní skupiny, které by právě musely svým kontinuálním osídlením omezeného prostoru životní prostředí nejvíce destruovat.

Predikce a teorie

Jestliže se praktické důvody lidského chování považují za racionální, pak úvahy předchozích odstavců nastolují otázku možných faktorů iracionálních. Můj postoj k těmto otázkám je poněkud odlišný od G.Cowgilla ([1993](#)) a G.Webstera ([1996](#)), ale přesto je těmto autorům blízký.

Ať je tomu jakkoliv, environmentální proměnné mají vliv na výběr určitého místa k sídlení, ten ale určitě není rozhodující. To je značný rozdíl oproti teoretickým postojům, které pracují buď jen s racionálními nebo jen s iracionálními vysvětleními v archeologii. Domnívám se, že mnohem méně jevů má racionální základ a mnohem více, než jsme doposud věřili, má základ iracionální.

Použil jsem příklad predikce archeologických "nalezišť", protože predikce čehokoliv může být stěží provedena bez hlubokých teoretických znalostí předmětu. V oblasti movitých artefaktů je predikce ekvivalentní archeologickým "experimentům", tj. produkci kopií starých artefaktů tak, aby byly nerozlišitelné od originálů, a pokusnému používání těchto artefaktů. Jen v případě, že archeologové jsou schopni vyrábět takové kopie (a používat je ke správným účelům), mohou si činit nárok na to, že zvládli technologické aspekty minulé produkce.

K takovému experimentování postačuje získat určité empirické znalosti a zvládnout technické dovednosti reprodukce starých výrobních procesů. Chtěl bych však pojem archeologického experimentování (predikce i výroby kopií) rozšířit: rozšířená znalost minulého života vyžaduje, aby archeologové nejen kopírovali minulost, ale aby rovněž byli schopni přemýšlet jako minulí lidé. To zahrnuje kontinuaci nebo rozvoj minulých sociálních systémů a ideologických textů v důvěryhodné podobě (nikoliv nutně identických se skutečným rozvojem minulých kultur), což je mnohem více než jednoduché napodobení. Samozřejmě zde úvahy probíhají v čase struktur (gramatickém čase).

To, co požaduji v předchozím odstavci se zřejmě velice odlišuje od metody vcítění (empathy), pokud je chápána jako plně subjektivní postup. Mojí myšlenkou je logická kontinuace archeologického experimentování zakotveného v pozitivním vědeckém poznání. Pouze když připustíme pojem kontinuace s minulostí, můžeme si plně představit obtíže a příčiny obtíží, se kterými se setkáme při takovém snažení.

Především platí to, že všechny symboly mají arbitrární formu. Takové formy nevznikají zcela náhodně, ale existuje vždy několik více či méně stejně pravděpodobných cest, jimiž se další vývoj může ubírat. Za druhé, artefakty jsou události, které nemohou uniknout tomu, aby nebyly individuální a proto ne plně předpověditelné. Difúze může například dodat důvody pro formální aspekty artefaktu, který již byl vytvořen, ale její působení nepokrývá budoucnost. To zjevně otevírá nové problémy, které jsem v předchozích kapitolách nediskutoval.

Metodologické důsledky

Většina výsledků této práce se zakládá na povrchových sběrech. Pokud je mi známo, všechny předchozí sběrové projekty v Čechách byly založeny na syntetických metodách; M.Kuna byl první, kdo zavedl analytické metody se smíšenou strategií (tj. částečně využívající pravděpodobnostní vzorkování - srov. Kuna 1998b).

Kuna také přišel s jasně vyslovenou myšlenkou, že povrchové sběry jsou nezávislou terénní aktivitou, která může mnohem více než jenom vybrat místo k výzkumu tak, aby přinesl bohatství nálezů. Takové pojetí povrchových sběrů bude daleko spíše přijato v zemi, kde je málo lokalit vhodných k destruktivnímu výzkumu, ale Čechy takovou zemí nejsou.

N.Venclová aplikovala Kunovu metodu s určitými vylepšeními. Její prvenství spočívalo v tom, že před zahájením terénních prací v určitém konkrétním regionu formulovala své výzkumné cíle. Zaujalo ji řešení teoretického problému (výroba sapropelitových kruhů a železa), nejen nalezení korelací mezi pravěkým osídlením a proměnnými přírodního prostředí, což je moderní omluva pro všeobecně (nekonkrétně) zaměřený terénní projekt. N.Venclová také dokázala velmi rychle přivést svůj projekt do publikační fáze.

Vazbou mezi oběma projekty (a tím, který popsala D.Dreslerová 1998) je pojem polygonu, který spojuje multivariatní metody s GIS a v menší míře i s použitím statistických nástrojů. Tento pojem byl poprvé formulován v rámci projektu Loděnice ([Neustupný 1996](#)), ale následně byl aplikován i v dalších případech. Odvážuji se tvrdit, že mnoho výsledků popsaných v této práci a jejím anglickém rozšíření by bez těchto metod zůstalo v půli cesty.

Metody aplikované ve zmíněných projektech vyžadují zlepšení. Rastrové polygony použité při povrchových sběrech odpovídají sondám při destruktivním výzkumu. Argumentoval jsem ([Neustupný 1973a](#), [1982b](#), [1984](#)), že takové sondy nemohou být stejné bez ohledu na to, co se zkoumá. Jejich tvar, orientace a rozměry stejně jako vzdálenost mezi sousedními sondami a přesné umístění sond závisí na výsledcích výzkumu. Tyto výsledky nejsou ovšem známy předem, ale při uvážení teoretického modelu založeného na studiu již dříve prozkoumaných podobných komponent je přece jen možné optimalizovat požadované parametry výzkumu. Na tomto základě je pak možné definovat další pojmy, například riziko výzkumu (pravděpodobnost, že sonda mine objekt výzkumu, ačkoliv ten je přítomen) apod. Kromě toho výzkum lze považovat za sekvenční proces, při němž každá nová terénní informace vylepší model, z něhož jsou odvozeny parametry výzkumu ([Neustupný 1973a](#)).

Všechnu tuto teorii lze snadno rozšířit na případ povrchových sběrů. Když jsem uvedené metody navrhoval, bylo dosud obtížné je realizovat kvůli technickým obtížím, neboť například objem potřebných geodetických měření byl prohibitivní. Ale v období dostupnosti GPS (Global Positioning System) a počítačové dokumentace se šance uvedení této teorie do praxe zvětšují. Některé jiné podmínky se také mění. Tak např. jsem navrhl spojení tradičnějších terénních aktivit s geofyzikální prospekcí, což tenkrát bylo obtížně realizovatelné, mimo jiné pro nízkou citlivost a výkonnost jednoduchých protonových magnetometrů. Takovou kooperaci by však nyní bylo možné realizovat prostřednictvím caesiových magnetometrů. Spojení toho všeho by ovšem vyžadovalo dokonalejší statistický aparát, než ten, který jsem původně navrhl.

Problém není čistě technický. Jestliže taková výzkumná strategie má obsahovat deduktivní prvek, tj. pokud parametry polygonů mají být odvozeny z modelů, bylo by zapotřebí intensivně studovat prostorové rozložení nálezů v rámci již známých komponent, aby se mohl vzít ohled na jejich typickou variabilitu a meze takové variability. Realizace takového programu by vyžadovala mnohem více úsilí v pracovním než v terénu.

Jelikož se teorie a metodologie vyvíjejí tak rychle, je principiální otázkou zvolit rozměr projektu tak, aby mohl být velmi brzy dokončen. Jinak vyvstává nebezpečí, že v okamžiku publikace už data budou nevhodná k zodpovězení nových teoretických otázek, protože metodologie jejich sběru nebude adekvátní.

To znamená rezignovat na projekty velkého rozsahu (pokud nejsou pokryty dostačujícím počtem pracovníků). Strategii je nutno připravit předem včetně metod, které budou použity pro analýzu a syntézu struktur. Musí být připraveny modely pro interpretaci. Nejasný pocit, že nějaká statistická metoda by mohla pomoci, nepostačuje. Stejně tak induktivistické přesvědčení, že nálezy samy promluví, se dá sotva hájit, protože jednoduše nefunguje.

Připravit dopředu všechny možnosti, k nimž v průběhu projektu může dojít, je ovšem nemožné, protože nálezy, které reprezentují minulé události, vnutí konečnému řešení svou individualitu. Každý projekt bude nutně sekvenční záležitostí. Pokusná řešení v průběhu přípravy dat se stávají samozřejmostí, a měla by nastoupit i v průběhu sbírání dat kdekoliv je to možné.

Protože existuje silná zpětná vazba mezi teorií (modely) a jakýmkoliv nově získanými daty, publikace se stává integrální součástí každého projektu. Pokud projekt není brzy publikován, mnoho původního úsilí je zmařeno, a nálezy postupně ztrácejí svůj informační potenciál. Je obtížné přijmout teorii, že archeologické prameny by měly být archeologům vděčné, že z nich "zachrání" alespoň část, která bude studována v nějaké blíže neurčené budoucnosti.

[\[obsah\]](#)

Allen G., Green S. and E.Zubrow (eds.) 1990. Interpreting Space: GIS and Archaeology. London: Taylor and Francis

Bareš M. and M.Lička 1976. K exaktnímu studiu staré keramiky - The exact study of prehistoric pottery. Sborník Národního muzea v Praze A 30(3-4):137-244.

Beneš A. 1959. K problémům mohylové kultury doby bronzové v Čechách. Sborník Národního muzea v Praze A, XIII 1-2, 1-96.

Beneš J. 1995. Erosion and accumulation processes in the late Holocene of Bohemia, in relation to prehistoric and mediaeval landscape occupation. In: Kuna M. and N.Venclová (eds.), Whither Archaeology. Papers in honour of Evžen Neustupný. Prague: Institute of Archaeology 133-144.

Binford L.H. 1968. Archaeological Perspectives. In: Binford S.R. and L.H.Binford (eds.), New Perspectives in Archaeology. Chicago: Aldine 5-32.

Binford, L.R. 1977. General introduction. In: L.R.Binford (ed.), For Theory Building in Archaeology. New York: Academic press 1-10.

Binford, L.R. 1982. Comment. Current anthropology (=Some Thoughts on the Middle to Upper Palaeolithic Transition, in: L.R.Binford, Working at Archaeology. NY: Academic Press, 423-433 (1983)) 23-2:177-181.

Binford, L.R. 1983. Middle-range Research and the Role of Actualistic Studies. In: L.R. Binford, Working at Archaeology. New York: Academic Press (=L.R.Binford, Bones: Ancient Man and Modern Myths. New York: Academic Press, 1981) 411-422.

Binford, L.R. and S.R.Binford 1966. A preliminary analysis of functional variability in the Mousterian of Levallois facies. American Anthropologist 68:238-295.

Bouzek J. and D.Koutecký 1980. Mohylové a knovízské kostrové "pohřby" v jamách ze severozápadních Čech - Skelettbestattungen in Gruben der Knovízer und Huegelgraeberkultur in Nordwestboehmen. Památky archeologické 71:360-432.

Bouzek, J., D.Koutecký and E.Neustupný 1966. The Knovíz settlement of North-West Bohemia - Knovízské osídlení severozápadních Čech (Fontes Archaeologici Pragenses 10). Prague. 124 p..

Bárta M. 1995. Archaeology and Iconography: bd3 and prt bread mould and "Speisetischszene" development in the Old Kingdom. Studien zur altaegyptischen Kultur (Muenchen-Hamburg) 22:21-35.

Černý V., Z.Sieglová and R.Brđička 1997. "Molekulární archeologie"-aplikace molekulárně biologických metod v archeologii a jejich využití při studiu pravěkých populací - "Molecular archaeology" - application of molecular biology methods in archaeology. Archeologické rozhledy 49:526-543.

Chang K.C. 1967. Rethinking Archaeology. New York: Random House

Clarke, D. 1968. *Analytical Archaeology*. London: Methuen

Cowgill, G. 1993. Distinguished lecture in archaeology: Beyond criticizing New Archaeology. *American Anthropologist* 95:511-573.

Čtrnáct V. 1956. A propos des débuts de la civilisation de tumuli dans la région de Plzeň. In: J. Neustupný, *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, 94-99. Prague: Musée National.

Cvrková M., D. Koutecký and Z. Brus 1991. Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n.L.-Trmicích a Stadicích - Die schnurkeramischen Gräberfelder in Ústí n.L.-Trmice und Stadice. *Praehistorica* (Praha: Univerzita Karlova) 17:9-38.

Czebreszuk J. 1996. *Společnosti Kujaw w początkach epoki brązu*. Poznań: UAM

David, N. und H. David-Henning 1971. Zur Herstellung und Lebensdauer von Keramik. Untersuchungen zu den sozialen, kulturellen und ökonomischen Strukturen am Beispiel der Ful aus der Sicht des Prähistorikers. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 36-2:289-317.

de Saussure F. 1996. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia (=Cours de linguistique générale. Édition critique préparée par T. de Mauro. Paris 1972)

Dočkalová M. 1990. Characteristics of the Bronze Age osteological finds from the locality Velim near Kolín. *Anthropologie* (Brno) 28:197-202.

Dreslerová D. 1995. A settlement-economic model for a prehistoric microregion: settlement activities in the Vinoř-stream basin during the Hallstatt period. In: M. Kuna and N. Venclová (eds.), *Whither Archaeology. Papers in honour of Evžen Neustupný*. Praha: Institute of Archaeology 145-160.

Dreslerová-Turková D. 1989. Možnost využití shlukové analýzy při zkoumání struktury sídlišť mladší a pozdní doby bronzové - Possibilities of use of cluster analysis on the Late Bronze Age settlement structures. *Archeologické rozhledy* 41:414-431.

Filip J. 1948. *Pravěké Československo*. Praha: Společnost čs. Prehistoriků.

Gojda M. 1997. *Letecká archeologie v Čechách - Aerial Archaeology in Bohemia*. Praha: Archeologický ústav

Hájek L. 1947. Nová skupina mohylové kultury doby bronzové v Čechách. *Historica Slovaca* 5:63-74.

Hašek V. and J. Kovárník 1996. Letecká a geofyzikální prospekce při výzkumu pravěkých kruhových příkopů na Moravě - Luftbildarchaeologie und geophysikalische Untersuchung der prähistorischer ringförmigen Strukturen in Mähren. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university* M1:57-79.

Herbich, I. and M. Dietler 1991. Aspects of the Ceramic System of the Luo of Kenya. In: H.Lüdke and R.Vossen, Töpfereiforschung - archäologisch, ethnologisch, volkskundlich (Töpferei- und Keramikforschung, Bd.2). Bonn: R.Habelt 105-135.
Hodder, I. 1982. Symbols in action. Cambridge: CUP

Hodder, I. 1990. The Domestication of Europe. Structure and Contingency in Neolithic Societies. Oxford: Basil Blackwell

Hodder, I. 1991. Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press

Hodder, I. 1993. Post-processual archaeology. Archeologické rozhledy 45:367-374.

Holodňák P. 1987. Die Struktur der keltischen Besiedlung im Erzgebirgsvorland vom Stabdpunkt der Prospektion in den gefährdeten Gebieten. In: E.Černá (ed.), Archäologische Rettungstätigkeit in den Braunkohlengebieten und die Problematik der siedlungsgeschichtlichen Forschung. Praha: AU 161-167.

Holodňák P. 1987. Methodische Probleme bei der Bestimmung von Populationsgrösse in der Latenezeit. Anthropologie (Brno) 25:143-154.

Holodňák P. 1991. Záchranný archeologický výzkum v Soběsukách okr. Chomutov v letech 1985-1988: předběžná zpráva - Die archäologische Rettungsforschung in Soběsuky Kr. Chomutov. Archeologické rozhledy 43:423-435.

Holodňák P. and J.Waldhauser 1984. Keltské sídliště a pohřebiště z Bíliny o. Teplice - Keltische Siedlung und Graeberfeld bei Bílina Bez. Teplice. Památky archeologické 75:181-216.

Hrala, J., Z.Sedláček and M.Vávra 1992. Velim: a hilltop site of the Middle Bronze Age in Bohemia. Památky archeologické 83:288-308.

Kaczanowska, M. 1971. Krzemienne materiały kultur neolitycznych pochodzenia południowego z terenu Nowej Huty- Les outillages en silex des civilisations néolithiques danubiennes découverts sur le terrain de Nowa Huta. in: Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym. Kraków-Nowa Huta 10-11 maja 1971. Kraków: Polskie Towarzystwo Archeologiczne 10-24.

Koutecký D. 1990. Skeletal "burials" in the pits of Knovíz settlements in Bohemia. Anthropologie (Brno) 28:175-188.

Koutecký, D. (ed.) 1980. Archeologické výzkumy v Čechách v letech 1953-1972 - Archäologische Ausgrabungen in Nordwestböhmen in den Jahren 1953-1972. Archeologické studijní materiály 13-1.

Koutecký, D. a J. Muška 1979. Šňůrové hroby z okolí Mostu - Schnurkeramische Gräber aus der Umgebung von Most. Archeologické rozhledy XXXI:3-23.

Kozłowski, J. 1971. Uwagi o znaczeniu i metodach badań nad neolitycznymi inwentarzami krzemiennymi - Remarques sur l'importance et sur les méthodes de

recherche sur les outillages lithiques du néolithique. in: Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym. Kraków-Nowa Huta 10-11 maja 1971. Kraków: Polskie Towarzystwo Archeologiczne 139-146.

Kruta, V., E.Neustupný et S.Vencl 1966. Village néolithique a Chabařovice pres de Ústí nad Labem (Bohême). In: Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie. Prague 60-62.

Kuna M. 1997. Geografický informační systém a výzkum pravěké sídelní struktury. In: J.Macháček (ed.), Počítačová podpora v archeologii. Brno: Ústav archeologie a muzeologie 173-194.

Kuna M. 1989. in: Kuna M. (ed.), Brandýsko v proměnách času (průvodce expozicí OM v Brandýse n.L.). Brandýs n.L. 17-57.

Kuna M. 1991. The structuring of prehistoric landscape. Antiquity 65, No.247:332-347.

Kuna, M. 1994. Archeologický průzkum povrchovými sběry - Archaeological survey by surface collection (Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 23). Praha

Kuna M., Slabina M. 1987. Zur Problematik der Siedlungsareale (in der Bronzezeit). in: Černá E. (ed.), Archaeologische Rettungstaetigkeit in den Braunkohlengebieten und die Problematik der siedlungs-geschichtlichen Forschung, Prag 263-278.

Kuna M., Turková D. 1987. Zur Mikrostruktur der bronzezeitlichen Siedlungen. in: Plesl E. (ed.), Die Urnenfelderulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 21.-25.10.1985, Praha 217-229.

Lichardus, J. (ed.) 1991. Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken und Otzenhausen 6.-13.11.1988 (Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde). Bonn: R.Habelt

Lička M. and M.Bareš 1979. Antropomorfní nádoba z objektu VI/30 z Buštěhradu - Das anthropomorphe Gefaess aus dem Objekt Nr. VI/30 aus Buštěhrad. Sborník Národního muzea v Praze A 33(2-3):69-172.

Lock G. and Z.Stančíč (eds.) 1995. Archaeology and Geographical Information Systems. London: Taylor and Francis

Lutovský M. et al. 1992. Odras českých kmenů v archeologických pramenech. Archeologické fórum 3:56-66.

Marx K. and F.Engels 1955. Selected Works, Vol. I. Moscow: Foreign Languages Publishing House

Matoušek V. and Peša V. Keramické nálezy jeskyních ve střední Evropě. Několik poznámek inspirovaných nálezy v jeskyních Českého krasu. Archeologické rozhledy, in print

Neustupný, E. 1965a. Hrob z Tušimic a některé problémy kultur se šňůrovou keramikou - The grave of Tušimice and some problems of the Corded Ware Cultures. Památky archeologické 56:392-456.

Neustupný, E. 1965b. Hromadný nález bronzových předmětů v Záluží u Roudnice - A late Bronze Age Hoard from Northern Bohemia. Památky archeologické 56:97-114.

Neustupný, E. 1967. K počátkům patriarchátu ve střední Evropě - The beginnings of patriarchy in Central Europe (Rozpravy ČSAV 77/2). Praha. 79 p.

Neustupný, E. 1969. Economy of the Corded Ware cultures - Hospodářství kultur se šňůrovou keramikou. Archeologické rozhledy 21:43-68.

Neustupný, E. 1971. Whither archaeology?. Antiquity 45:34-39.

Neustupný, E. 1973. Factors determining the variability of the Corded Ware Culture. In: C. Renfrew (ed.): The explanation of culture change. London 725-730.

Neustupný, E. 1973a. Sekvenční metoda vedení archeologických výzkumů - Archäologische Ausgrabungen nach dem Prinzip der Sequenzmethode. Archeologické rozhledy 25:300-328.

Neustupný, E. 1973b. Mathematische Untersuchungen zur böhmischen Schnurkeramik - Matematický výzkum české šňůrové keramiky. Musaica (Zborník filozofickej fakulty univerzity Komenského) 13:63-67.

Neustupný, E. 1978. Mathematics at Jenišův Újezd. In: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen 2. Teplice 40-66.

Neustupný, E. 1981a. Mobilität der Äneolithischen Populationen - Mobil`nost` eneolitičeskich plemen. Slovenská archeológia 29:111-119.

Neustupný, E. 1981b. Zachování kostí z pravěkých sídlišť - Destruction of bones in prehistoric sites. Archeologické rozhledy 33:154-165.

Neustupný, E. 1982a. Prehistoric migrations by infiltration - Infil`tracija kak forma drevnich migracij. Archeologické rozhledy 34:278-293.

Neustupný, E. 1982b. Optimalizace výzkumu archeologického regionu - Die Optimalisierung der Erforschung archäologischer Region. In: Metodologické problémy československé archeologie. Praha 178-182.

Neustupný, E. 1983a. Demografie pravěkých pohřebišť - The demography of prehistoric cemeteries. Praha: Archeologický ústav. 171 p..

Neustupný, E. 1983b. The demography of prehistoric cemeteries - Demografie pravěkých pohřebišť. Památky archeologické 74:7-34.

Neustupný, E. 1984. Archeologická prospekce s využitím pravděpodobnostních metod - Prospecting by means of probabilistic methods. In: Nové prospekční metody v archeologii (Výzkumy v Čechách, Supplementum 1984). Praha 105-130.

Neustupný, E. 1985. K holocénu Komořanského jezera - On the Holocene period in the Komořany Lake area. Památky archeologické 76:9-70.

Neustupný, E. 1986a. Sídlní areály pravěkých zemědělců - Settlement areas of prehistoric farmers. Památky archeologické 77:226-234.

Neustupný, E. 1986b. Nástin archeologické metody - An outline of the archaeological method. Archeologické rozhledy 38:525-549.

Neustupný, E. 1987a. Theoretisches zur Erforschung archäologischer Mikroregionen. In: E.Černá (ed.), Archäologische Rettungstätigkeit in den Braunkohlengebieten und die Problematik der siedlungsgeschichtlichen Forschung. Praha 299-301.

Neustupný, E. 1987b. Pravěká eroze a akumulace v oblasti Lužického potoka - Prehistoric erosion and accumulation in the Lužice brook basin. Archeologické rozhledy 39:629-643.

Neustupný, E. 1989. Die Besiedlung Böhmens im Äneolithikum - Osídlení Čech v eneolitu. In: Das Aeneolithikum und die frueheste Bronzezeit (C14 3000-2000 b.c.) in Mitteleuropa (Praehistorica 15). Praha 81-84.

Neustupný, E. 1991a. Community areas of prehistoric farmers in Bohemia. Antiquity 65:326-331.

Neustupný, E. 1991b. Zum Begriff des mitteleuropäischen Äneolithikums. In: J. Lichardus (ed.): Die Kupferzeit als historische Epoche. Bonn 747-752.

Neustupný, E. 1993a. Archaeological Method. Cambridge: CUP

Neustupný, E. 1993b. Some field walking theory. Památky archeologické LXXXIV-2:150-152.

Neustupný, E. 1994. Settlement area theory in Bohemian archaeology. Památky archeologické - Supplementum 1:248-258.

Neustupný, E. 1995a. Úvaha o specializaci v pravěku - Thoughts on specialisation in prehistory. Archeologické rozhledy XLVII-4:641-650.

Neustupný, E. 1995b. The significance of facts. Journal of European Archaeology 3.1:189-212.

Neustupný, E. 1995c. Pravěk. Praha: Fortuna

Neustupný, E. 1996a. Polygons in archaeology. Památky archaeologické LXXXVII:112-136.

Neustupný, E. 1996b. Téz o pravěku a učebnice pravěku. Archeologické rozhledy XLVIII:311-322.

Neustupný, E. 1996c. Poznámky k pravěké sídlištní keramice - Notes on prehistoric pottery. Archeologické rozhledy 48:490-509.

Neustupný, E. 1997a. Uvědomování minulosti. Archeologické rozhledy 49:217-230.

Neustupný, E. 1997b. Šňůrová sídliště, kulturní normy a symboly - Settlement sites of the Corded Ware groups, cultural norms and symbols. Archeologické rozhledy 49:304-322.

Neustupný, E. 1997c. Syntéza struktur formalizovanými metodami (vektorová syntéza). In: J.Macháček, Počítačová podporav archeologii. Brno: Ústav archeologie a muzeologie 237-258.

Neustupný E. 1998. Otherness in prehistoric times. In: L.Larsson, The World View of Prehistoric Man. Lund: The University

Neustupný, E. a N.Venclová 1996. Využití prostoru v laténu: region Loděnice - Gebrauch des Raumes in der Latenezeit: die Region Loděnice. Archeologické rozhledy 48:615-42713-24.

Neustupný, E. and S.Vencl 1995. Formal methods at Hostim, in: S.Vencl, Hostim - Magdalenian in Bohemia. Památky archeologické - Supplementum 4 205-224.

Neustupný J. 1940. Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě. Praha

Neustupný J. 1968. Otázky pravěkého osídlení československého území - Some problems of the settlement of Czechoslovak territory in prehistory. Sborník Národního muzea v Praze - Acta Musei Nationalis Pragae, řada A - historie XXII/2:61-119.

Neustupný J. 1976. Archaeological comments on the Indo-European Problem. Origini 10:7-18.

Pavů I. 1982. Die neolithischen Kreisgrabenanlagen in Boehmen. Archeologické rozhledy 34:176-189.

Pavů I. 1984. Neolithische Grabenanlagen in Boehmen anhand neuerer Forschungen. Mitteilungen der oesterreichischen Arbeitsgemeinschaft fuer Ur- und Fruehgeschichte 33-34:73-88.

Pavů I., J.Rulf and M.Zápotocká 1995. Bylany rondel. Model of the Neolithic site. Památky archeologické-Supplementum 3:7-123.

Pavů, I. 1977. K medodice analýzy sídlišť s lineární keramikou - To the methods of Linear Pottery settlement analysis. Památky archeologické LVIII=2:5-55.

Pavů,I.,J.Rulf and M.Zápotocká 1986. Theses on the neolithic site of Bylany. Památky archeologické 77:288-412.

Peške L. 1987. Žárové zemědělství z hlediska koloběhu dusíku, fosforu a draslíku v půdě a rychlosti jejich vyčerpání - Das Brandwirtschaftssystem aus der Sicht des NPK-Kreislaufs im Boden und dessen Erschoepfung. Archeologické rozhledy 39:317-333.

Pleinerová I. 1975. Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách - Březno, ein Dorf der fruehesten Slawen in Nordwestboehmen. Praha: Academia .

Pleinerová I. and I.Pavlů 1979. Březno. Osada z mladší doby kamenné v severozápadních Čechách - Březno. Ein jungsteinzeitliches Dorf in Nordwestboehmen. Ustí n.L.: Severočeské nakladatelství

Pleinerová I. and J.Hrala 1988. Březno. Osada lidu knovízské kultury v severozápadních Čechách - Březno. Die Siedlung des Volkes mit der Knovízer Kultur in Nordwestboemen. Ustí n.L.

Podborský,V. 1988. Těšetice-Kyjovice IV. Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou. Brno: Universita J.E.Purkyně

Podborský,V. 1992. Poznámky ke kruhovým architekturám pravěké a raně historické Evropy - Notizen zu den Kreisarchitektur des vor- un frühgeschichtlichen Europa. Pravěk N.S. 1:90-148.

Rehman F., V.J.Robinson and S.J.Shennan 1992. A neutron activation study of Bell Beakers and associated pottery from Czechoslovakia and Hungary. Památky archeologické 83-2:197-211.

Renfrew, C. 1987. Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins. London: Jonathan Cape

Rulf J. 1979. K relativní hustotě osídlení Čech v neolitu a eneolitu - To the Relative Density of the Neolithic and Eneolithic Settlement of Bohemia. Archeologické rozhledy 31:196-191.

Rulf J. 1981. K sídelní kontinuitě v neolitu a eneolitu Čech - Zur Siedlungskontinuitaet im Neolithikum und Aeneolithikum in Boehmen. In: Praehistorica. Praha: Univerzita Karlova 8:55-58.

Rulf, J. 1983. Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu - Naturmilieu und Kulturen des böhmischen Neolithikums und Äneolithikums. Památky archeologické 74:35-95.

Rulf, J. 1993. The structure of Neolithic pottery finds in Bohemia: the Bylany example. Památky archeologické 84:9-20.

Rulf, J. 1991. Archeologický výzkum neolitického sídliště v Roztokách. Keramika - Keramik. Muzeum a současnost. Roztoky 10:88-176,316.

Rulf, J. and V.Salač 1995. Zpráva o laténské keramice v severozápadních Čechách - Bericht über die latenezeitliche Keramik NW-Böhmens. Archeologické rozhledy XLVII:374-417.

Sahlins M. 1974. Stone Age Economics. London: Tavistock

Salač, V. 1993. Seriation of Iron Age settlement sites in NW Bohemia - system of databases, CAAFprogram. in: Computing the Past, CAA 92. Aarhus: University Press 343-348.

Salač V. 1997. K využití seriace při datování sídlištní keramiky. In: J.Macháček (ed.), Počítačová podpora v archeologii. Brno: Ústav Archeologie a muzeologie MU 215-236.

Salaš, M. 1990. To the problem of human skeletal remains from the Late Bronze Age in Cézavy near Blučina. Anthropologie (Brno) 28:221-229.

Schiffer, M.B. 1976. Behavioural Archaeology. New York: Academic Press

Schránil J. 1928. Die Vorgeschichte Boehmens und Maehrens. Berlin und Leipzig: W.de Gruyter

Skalička, V. 1960. Vývoj jazyka. Praha: Státní pedagogické nakladatelství

Slabina, M., J.Waldhauser and L.Konečný 1990. Pravěké ohrazení Obří hrad na Kašperskohorsku. Vlastivědné zprávy muzea Šumavy. Sušice: Muzeum Šumavy 2:1-38.

Smrž Z. 1981. Dva knovízské objekty z Čachovic (okr. Chomutov) - Zwei Knovízer Objekte aus Čachovice (Kr. Chomutov). Archeologické rozhledy 33:372-382.

Smrž, Z. 1987. Vývoj a struktura osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku - The development of settlement in the microregion of the stream Lužický potok in the area of Kadaň. Archeologické rozhledy 39:601-621.

Smrž Z. 1994. Výsledky studia pravěkého přírodního prostředí v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. In: Beneš J. and V.Brůna (eds.), Archeologie a krajinná ekologie. Most: Nadace Projekt Sever 84-93.

Sokal, R.R. and F.J. Rohlf 1981. Biometry. The Principles and Practice of Statistics in Biological Research. 2nd edition. New York: W.H.Freeman and Co.

Sommer, U. 1991. Zur Entstehung archäologischer Fundvegesellschaftungen. Versuch einer archäologischen Taphonomie. Studien zur Siedlungsarchäologie. Bonn: Habelt I:53-174.

Spaulding, A.C. 1960. The dimensions of archaeology. In: J.E.Dole and R.L.Carneiro (eds.), Essays in the Science of Culture: In Honor of Leslie A.White 437-456.

Stallings R.J. Archeological predictive modelling in the northeastern Yazoo basin, Mississippi. Proceedings of the 1996 Mid-South Archaeological Conference, in press

Topolski, J. 1983. Teoria wiedzy historycznej. Poznań: Wydawnictwo poznańskie

Turek, J. 1995. Sídlištní nálezy kultury se šňůrovou keramikou v Čechách. Otázka charakteru hospodářství v závěru eneolitu - The first evidence of Bohemian Corded Ware settlements and the question of their economy. Archeologické rozhledy 47:91-101.

Turek, J. 1996. Osídlení Pražské kotliny v závěru eneolitu. Nástin problematiky období zvoncovitých pohárů - The Prague region in the Late Eneolithic period. Archaeologica Pragensia 12:5-58.

Turek J. 1997. Nález misky typu "Lublaňských blat" z Prahy-Šárky. Úvahy o významu eneolitických opevněných výšinných sídlišť - The bowl of the "Laibacher Moor" type from Prague-Šárka. Thoughts on the social significance of Eneolithic fortifications. Archaeologica Pragensia 13. V tisku.

Turková D. and M.Kuna 1987. Zur Mikrostruktur der bronzzeitlichen Siedlungen. In: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas (Symposium Liblice 21.-25.10.1985). Praha: Archaeologisches Institut 217-230.

Velímský T. 1986. Archeologické výzkumy v oblasti těžby severočeských hnědouhelných dolů - Die archaeologischen Ausgrabungen im nordboehmischen Braunkohlenggebiet. In: T.Velímský (ed.), Archeologické výzkumy v severozápadních čechách v letech 1973-1982 (Archeologické studijní materiály 15). Praha: Archeologický ústav 7-35.

Vencl S. 1961. K otázce interpretace funkce pravěkých předmětů - Zur Frage der Interpretation der Funktion vorzeitlicher Gegenstände. Archeologické rozhledy 13:678-693. "

Vencl S. 1984. Otázky poznání vojenství v archeologii - Problems relating to the knowledge of warfare in archaeology (Archeologické studijní materiály 14). Praha: AÚ ČSAV

Vencl S. 1994a. K problému sídlišť kultur s keramikou šňůrovou - Some comments on the problem of Corded-Ware culture settlements sites. Archeologické rozhledy XLVI:3-24.

Vencl S. 1994b. The archaeology of thirst. Journal of European Archaeology 2.2:299-326.

Vencl S. 1994c. Nádobí z organických hmot v archeologických nálezech - Containers made of organic materials in archaeology. Archeologické rozhledy 46:527-532.

Venclová, N. 1994. The field survey of a prehistoric industrial region. Památky archeologické - Supplementa I 239-247.

Venclová, N. 1995. Specializovaná výroba: teorie a modely - Specialised production: theories and models. Archeologické rozhledy XLVII:541-564.

Waldhauser J. 1981. Strategie der gemeinsamen anthropologischen und archaologischen Forschung der Latenezeit in Boehmen. Anthropologie (Brno) 19:115-120.

Waldhauser J. 1993. Die hallstatt- und latenezeitliche Siedlung und Graeberfeld bei Radovesice in Boehmen. Prag

Webster, G.S. 1996. Social Archaeology and the Irrational. Current Anthropology 37-4:609-627.

Winiger J. 1993. Dendrodatierte Schnurkeramik der Schweiz. In: Praehistorica. Praha: Univerzita Karlova 20:9-118.

Zápotocký, M. 1992. Streitäxte des mitteleuropäischen Äneolithikums (Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provizialrömischen Archäologie, Acta humaniora 16). Weinheim: VCH

Zápotocká M. 1967. Das Skelettgrab aus Praha-Dejvice. Beitrag zum chronologischen Verhältniss der Stichbandkeramik zu der Lengyel-Kultur. Archeologické rozhledy 19:64-87.

[\[obsah\]](#)
